

Tbilisi State Academy of Arts

ა.ქუთათელაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო
აკადემია

რეტავრაციის, ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის ფაკულტეტი
შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნების ისტორია

გვიანი შუა საუკუნეების დარბაზული ტიპის ეკლესიები იმერეთში

სამაგისტრო ნაშრომი

დიპლომანტი: გვანცა ვაშაკიძე

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ირინე ელიზბარაშვილი

აკადემიური ხარისხი: ხელოვნებათმცოდნეობის
დოქტორი. პროფესორი

თბილისი 2020

სარჩევი

წინათქმა	3
თავი I-ერთნავიანი ტიპის ეკლესიები - ზოგადი მიმოხილვა.....	4
თავი II -ნავარძეთის წმინდა გიორგის დარბაზული ეკლესია.....	8
თავი III-ივანწმინდის დარბაზული ტიპის ეკლესია.....	16
თავი IV-კურტანაძეულის წმ. მარინეს დარბაზული ეკლესია.....	20
თავი V- ზოგიერთ ცალნავიან ეკლესიათა ქრონოლოგიური მიმოხილვა.....	25
დანართი 1	53
დანართი 2	55
დანართი 3	57
დანართი 4	58
დასკვნა.....	62
რეზიუმე	68
Resume	69
ბიბლიოგრაფია	70
ილუსტრაციების სია.....	72

წინათქმა

სამაგსიტრო ნაშრომი ეხება გვიანი შუა საუკუნეების დარბაზული ტიპის ეკლესიებს იმერეთში. ძირითად საკვლევ ობიექტს წარმოადგენს ჭიათურასა და საჩხერეში მდებარე ნავარძეთის წმ. გიორგისა და ივანწმინდის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესიები, რომლებიც გამოუკვლევეია.(იხ.სურ.1;2) გარდა ამისა ნაშრომში განხილულია კახეთში, ახმეტის მუნიციპალიტეტში მდებარე კურტანაძეულის ხევის წმ. მარინეს ეკლესიის (სურ.3) კვლევა, რაც საშუალებას გვაძლევს ერთმანეთს შევადაროთ ორი რეგიონის, დაახლოებით ერთ პერიოდის ძეგლები და მათ შორის არსებული მსგავსებები თუ განსხვავებები.

ამასთანავე ნაშრომში განხილულია, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მდებარე დარბაზული ტიპის ნაგებობები, ადრე შუა საუკუნეებიდან - გვიან შუა საუკუნეებამდე. ეს საშუალებას გვაძლევს თვალი მივადევნოთ, თუ როგორ ვითარდებოდა საუკუნეების განმავლობაში, „ცალწავიან“ ეკლესიათა ტიპი, რა ცვლილებები განიცადა მან, როგორ განვითარდა გეგმის, ინტერიერის, ფასადთა გადაწყვეტის მხრივ და ა.შ, რაც დაგვეხმარება ნაშრომის საბოლოო მიზნის განხორციელებაში - ივანწმინდისა და ნავარძეთის ეკლესიათა შესწავლა-დათარიღებაში.

სამუშაო პროცესში შესაძლებლობების ფარგლებში, მოვიძიე სხვადასხვა ლიტერატურული და ისტორიული წყარო, რომლებიც გვაწვდის ცნობებს იმის შესახებ თუ რა როლი ეკისრებოდა გვიანფეოდალური ხანის ეკლესია-მონასტრებს (ნავარძეთი, ივანწმინდა და სხვა..) ამ პერიოდის საქართველოში.

საარქივო - ბიბლიოგრაფიული კვლევის პროცესში მოვიძიე ნავარძეთის წმ. გიორგის ეკლესიის რესტავრაციის პროექტი. გარდა ამისა შევეცადე მაქსიმალურად საფუძვლიანად შემესწავლა და დამემუშავებინა ლიტერატურული მასალა , თითოეული იმ ძეგლის შესახებ, რომელთა კვლევაში ჩართვაც გახდა საჭირო ნაშრომის სპეციფიკიდან გამომდინარე.

თავი I - ერთნავიანი ტიპის ეკლესიები

ზოგადი მიმოხილვა

მცირე ზომის, დარბაზული ტიპის ნაგებობები მთელი საქართველოს მასშტაბით ჯერ კიდევ ადრეული შუა საუკუნეებიდან გვხვდება. ადრეულ საუკუნეებში, სამნავიანი და სამეკლესიანი ბაზილიკების გვერდით, ყალიბდება უგუმბათო ნაგებობის კიდევ ერთი სახე ერთნავიანი ეკლესია. როგორც ვახტანგ ბერიძე აღნიშნავს ერთნავიანი (ანუ ცალნავიანი) ეკლესია, ქართული ხუროთმოძღვრების განვითარების მთელ მანძილზე იარსებებს¹. როგორც წესი მსგავსი ტიპის ეკლესიები სოფლის მცირე ზომის სამლოცველოებს წარმოადგენს.

შეიძლება ითქვას, რომ ცალნავიანი ეკლესიები საეკლესიო ნაგებობების უმარტივეს ტიპს წარმოადგენს. გეგმით სწორკუთხა ნაგებობა, რომელიც აღმოსავლეთ მხარეს, ნახევარწრიული აფსიდით ბოლოვდება, როგორც წესი კედლების სწორკუთხა მოხაზულობაშია ჩაწერილი, თუმცა აღსანიშნავია გამონაკლისი შემთხვევებიც, როდესაც საკურთხევის აფსიდი ცილდება დარბაზის კედლების მართკუთხა მოხაზულობას და შვერილია. მსგავსი ტიპის ეკლესიებში როგორც წესი, შესასვლელი სამხრეთ, ან დასავლეთ მხარესაა გაჭრილი. (შედარებით მოზრდილი ეკლესიებში შესაძლებელია ორივე მხარეს). „სწორედ გეგმისა და კონსტრუქციის სიმარტივეს მიეწერება, რომ ცალნავიანი შენობის ტიპი დიდად გავრცელდა სოფლის ეკლესია - სამლოცველოების მშენებლობაში. უფრო გვიან, როდესაც უგუმბათო ეკლესიების ყველა სხვა ტიპი

¹ ვ. ბერიძე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ., 1974, გვ. 19

წყვეტს არსებობას, ცალნავიანი ეკლესია სულ ბოლომდე რჩება „გუმბათიანი“ ტაძრის თანამგზავრად.“²

ადრეული შუა საუკუნეების მსგავსად, გარდამავალ ხანაშიც გუმბათიან ეკლესიათა და სამნავიან ბაზილიკათა გვერდით, კვლავ განაგრძობენ ცალნავიანი სამლოცველოების მშენებლობას. X საუკუნიდან უგუმბათო ეკლესიათაგან ყველაზე მრავალრიცხოვანი და აქტუალური ასევე ცალნავიანი ეკლესიები იყო. მთის არქიტექტურაში ეს ტიპი წამყვანია (ჯავახეთი) და ზოგან ერთადერთიც კი (სვანეთი).

აღსანიშნავია, რომ გვიან შუა საუკუნეებში ისევე როგორც მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში, საერო დანიშნულების ნაგებობებთან ერთად, დიდი ადგილი საეკლესიო არქიტექტურას უჭირავს. ამ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში არსებობას ერთნავიანი , დარბაზული ტიპის მცირე ზომის ეკლესიებიც განაგრძობს. ძირითადად მსგავსი ტიპის ნაგებობები სოფლის მცირე ზომის სამლოცველოებს ან კარის და ციხე-სიმაგრეთა, ფეოდალური რეზიდენციების ეკლესიებს წარმოადგენს.

მიზეზი იმისა, თუ რატომ გვხვდება მთელი შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების განვითარების მანძილზე ასე მრავლად დარბაზული ტიპის ნაგებობები, ვფიქრობ ტიპის სიმარტივით და მოხერხებულობით უნდა იყოს გამოწვეული. დარბაზული ტიპის ეკლესია, ყოველთვის ქართული ხუროთმოძღვრების ორგანულ ნაწილს წარმოადგენდა.

როგორც ვ. ბერიძე წერს: „რა თქმა უნდა, XVI-XVIII საუკუნეთა ქართული ტაძრები თავისი მხატვრული ღირსებებით ვერ შეედრება X-XIII საუკუნეებისას, და ვერც უფრო ადრინდელთ. ტექნიკური ხარისხი არათანაბარია : ამ მხრივ დიდი ამპლიტუდაა - ძალიან მდარედან სავსებით კარგამდე. ჩვეულებრივ, საერთო მხატვრულ-ტექნიკური დონის გასაგებად, განსაკუთრებით

² დას. ნაშრომი, გვ. 26

საგულისხმოა მცირე, ასე ვთქვათ, „ფართო მოხმარების“ ეკლესია-სამლოცველოები : V – VII ან X- XIII საუკუნეებში საქართველოს შორეულ კუთხეებშიაც, პატარა სოფლებშიაც, შეხვდებით საკულტო შენობებს, რომლებიც უმთავრეს ძეგლებს მხოლოდ მასშტაბითა და მხატვრული ამოცანის სირთულით ჩამოუვარდება, თორემ ტექნიკური შესრულებითა და მხატვრული ღირსებით თავისუფლად ამოუდგება მხარში. ახლა ასე აღარ არის: სოფლის ეკლესიათა უმეტესი ნაწილი მდარეა, მხატვრულად უმნიშვნელო. მაგრამ მაინც, ამ სასოფლო ეკლესიათა შორისაც გვხვდება რიგიანად, სავსებით პროფესიულად ნაშენიც.“³

რაც შეეხება უშუალოდ გვიან შუა საუკუნეებს, ეს არის პერიოდი, როდესაც გართულებულია როგორც ქვეყნის შიდა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, ასევე გარე ფაქტორები. ამ პერიოდში ქვეყნის მდგომარეობაზე მოქმედებს მისი დანაწევრება, გარდა ამისა საქართველო ამ პერიოდისთვის ერთადერთ ქრისტიანულ სახელმწიფოს წარმოადგენს ახლო აღმოსავლეთში. ჩნდება ირანის პოლიტიკური გავლენა, რაც აისახება როგორც საზოგადოების ყოფა-ცხოვრებაზე, ასევე კულტურასა და ხელოვნებაზეც (უმეტესწილად ქართლსა და კახეთში), დასავლეთ საქართველოში ირანული მოტივები თითქმის არ გვხვდება. ამ პერიოდში კვლავ დიდი ადგილი უჭირავს საეკლესიო ხუროთმოძღვრებას, ისევ აშენებენ ჯვარ-გუმბათოვან ეკლესიებს, მაგრამ ბევრია ცალწავენი ეკლესიებიც.

ვახტანგ ბერიძე აღნიშნავს, რომ : „„ქართულმა არქიტექტურამ, რომელსაც მუდმივი კავშირი ჰქონდა შუა საუკუნეთა დასავლეთისა და წინა აღმოსავლეთის სხვა ხალხთა არქიტექტურასთან, მკაფიო ეროვნული თავისებურება შეიმუშავა. მას მუდამ ახასიათებდა - სტილთა ბუნებრივი ცვლის მიუხედავად - მონუმენტურობა და , იმავე დროს მასშტაბის ადამიანურობა; სიმკაცრე და ზომიერება „ემოციათა“ გამოსახვისას, იმავე დროს, მაჟორული,

³ ვ. ბერიძე, „XVI-XVIII საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრება“, თბ., 1994 წ., გვ 7

ხალისიანი განწყობილება. ეგზალტაცია და მისტიკა მისთვის უცხოა; თვით საეკლესიო შენობებშიც კი საერო, „ამქვეყნიური“ განწყობილებაა; ქართული ხელოვნების ნაწარმოების აგებულება მუდამ ტექტონიკურია, კლასიკურად ნათელი და მკაფიო; იგი მუდამ რაციონალურია, მაგრამ , იმავე დროს, პოეტურიც.

თავისი აყვავების ეპოქებში, ქართული ხუროთმოძღვრება მოწინავე იდეების მატარებელი იყო, მან ბევრი მშვენიერი ნაწარმოები შექმნა და თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა მსოფლიო ხელოვნების საგანძურში.“⁴

⁴ ვ. ბერიძე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, გვ 78

თავი II

ნავარძეთის წმინდა გიორგის დარბაზული ეკლესია

ჩვენი კვლევის ობიექტს სპეციალურ ლიტერატურაში ჯერჯერობით უცნობი, იმერეთის ორი დარბაზული ეკლესია წარმოადგენს - ნავარძეთის წმინდა გიორგის და ივანწმინდის ეკლესიები წარმოადგენს.

სოფელი ნავარძეთი ჭიათურა - ზესტაფონის გზაზე, ჭიათურიდან 10 კილომეტრში, კაცხის თემში, მდინარე ყვირილას მარჯვენა ნაპირზე მდებარეობს . სოფლისათვის დამახასიათებელია მთაგორიანი რელიეფი . ისტორიულ წყაროებში სოფელი პირველად XI საუკუნეშია მოხსენიებული⁵ ,

ნავარძეთს ასევე იხსენიებს ვახუშტი ბაგრატიონიც „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“- ში : „სუერის ხევის შესართავს ზეით , ყვირილის ჩრდილოთ კიდურსა ზედა , არს ნავარძეთს ციხე“⁶ , ნავარძეთის ციხე აქტიურად იხსენიება XVIII საუკუნის წერილობით წყაროებში , რომლებიც იმერეთის მეფეთა მიერ ციხის აღებისა და მისი სხვადასხვა საბრძოლო მდგომარეობის დროს გამოყენების შესახებ მოგვითხრობს . აქ გადმოცემულია 1709 წელს იმერეთის მეფე გიორგი VI-ის⁷ მიერ ნავარძეთის ციხის აღებისა⁸ და 1740 -41 წ.წ -ში ამავე

⁵ XI, XVI-XVIII სს-ის ისტორიული საბუთები , თბ., 1913, გვ 42-44, 61;

⁶ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ 759

⁷ გიორგი VI - მეფე 1703-1711 წწ. 1712-1713 წწ. 1714-1716 წწ., 1719-1720 წწ. 1703 წელს ოსმალთა დახმარებით გამეფდა, მაგრამ იმერეთს განაგებდა გიორგი-მალაქია აბაშიძე , ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული როგორც გიორგი V, 1707 წელს გიორგი VI-მ დაამარცხა აბაშიძე და მეფობა განიმტკიცა. 1711 წელს ფეოდალთა ნაწილმა გიორგი VI გადააყენა და მამია III გურიელი გაამეფა. 1712 წელს ჩხარის ბრძოლაში გიორგი VI-მ დაამარცხა მამია გურიელი და ტახტი კვლავ

ციხეში იმერეთის მეფე ალექსანდრე V-ის⁹ მიერ ქართლის სააბაშიძოს განმგებელი ვახუშტი აბაშიძის¹⁰ გამოამწყვდევის ცნობები¹¹ . როგორც აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი წერს , სწორედ ნავარძეთზე გადიოდა აღმოსავლეთიდან დასავლეთ საქართველოსკენ მიმავალი ერთ-ერთი გზა¹² . გარდა ამისა ნავარძეთს მოიხსენებს იოჰან გიულდენშტედტი წიგნში „მოგზაურობა საქართველოში“¹³ . როგორც „ ქართლის ცხოვრების

დაიკავა, თუმცა 1713 წელს, ურჩმა ფეოდალებმა ისევ მამია გურიელი გაამეფეს(1714 წელს მამია გურიელი გარდაიცვალა და იგი მისმა შვილმა გიორგი გურიელმა შეცვალა). 1714 წელს ოსმალთა დახმარებით გიორგი VI-მ ისევ დაიკავა ტახტი, მაგრამ 1716 წელს ბეჟან დადიანმა და სხვა თავადებმა ახალციხის ფაშას დახმარებით გიორგი VI სიმონების ბრძოლაში დაამარცხეს. 1719 წელს ოსმალთა დახმარებით კვლავ გიორგი VI გამეფდა. ბეჟან დადიანის, შოშიტა III რაჭის

ერისთავისა და ზურაბ აბაშიძის წაქეზებით სიმონ აბაშიძემ გიორგი VI ვერაგულად მოაკვლევინა. (ქ. ჩხარტიშვილი , ენციკლოპედია „საქართველო“, ტ.2 გვ 21-22 თბ. 2012)

⁸ ბატონიშვილი ვახუშტი, დასახ.ნაშრომი, გვ. 870

⁹ ალექსანდრე V- იმერეთის მეფე 1720-1741, 1741-1746, 1749-1752 წწ. მისი მეფობის დროს გამუდმებული შინაფეოდალური ომებით, მეფის ხელისუფლება დასუსტებული იყო, 1721-28 წლებში სამეფო ფაქტობრივად ოდიშის მთავარი ბეჟან I დადიანი განაგებდა. 1732 წელს ალექსანდრე V- მ ჩიხორის ბრძოლაში დადიანი დაამარცხა და დროებითი მშვიდობა დამყარდა მეფესა და მთავრებს შორის. ალექსანდრე V მომხრე იყო რუსეთთან დაახლოების, 1738 წელს მან რუსეთში ელჩად ქუთათელი მიტროპოლიტი ტიმოთე გაბაშვილი გაგზავნა, რომელმაც რუსეთს ქვეყნის ოსმალებისგან განთავისუფლების გეგმა გააცნო და მფარველობა სთხოვა.ამ გეგმის განხორციელებას ხელი რუსეთ-ოსმალეთის ბელგრადის საზავო ხელშეკრულებამ შეუშალა. სამეფოში კვლავ შინაფეოდალური დაპირისპირება დაიწყო, ალექსანდრეს მოწინააღმდეგე ფეოდალებმა 1741 წელს, მისი ძმა გიორგი გაამეფეს, მაგრამ ალექსანდრემ ტახტი იმავე წელს დაიბრუნა. 1746 წელს ალექსანდრე V ტახტიდან გადააყენა მისმა ძმამ- მამუკამ. 1749 წელს ოსმალთა დახმარებით ალექსანდრემ ტახტი კვლავ დაიბრუნა.

¹⁰ ვახუშტი აბაშიძე - ქართლის სამეფოს პოლიტიკური მოღვაწე XVIII ს-ის პირველ ნახევარში

¹¹ ნ. დადიანი, „ქართველთა ცხოვრება“ თბ., 1962, გვ. 177

¹² ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები : [მასალები საქ. ისტ.

გეოგრაფიისათვის], თბ., 1964, გვ. 17

¹³ ი. გიულდენშტედტი , „მოგზაურობა საქართველოში“, თბ.,1962, გვ. 301

ტოპოარქეოლოგიურ ლექსიკონში “ ვკითხულობთ : „ ნავარძეთის წმინდა გიორგის ეკლესიაში ინახებოდა ეტრატზე ნუსხახუცურით ნაწერი სახარება “ ¹⁴

გარდა ამისა მდინარე ყვირილას მარცხენა ნაპირზე შემორჩენილია ციხის ნანგრევები. ციხე გვირაბით მდინარესთან ყოფილა დაკავშირებული. მის ტერიტორიაზე მდგარა ეკლესია და სასახლე. სოფელში შემორჩენილია მიძინების- „თირის ეკლესია“. მის მახლობლადაა გამოქვაბულები და ნანგრევები.

ნავარძეთიდან 3 კმ-ის დაშორებით, სოფ. რგანთან მდებარეობს დარბაზული ეკლესია, ნაგები შირიმის თლილი ქვით, სამხ. სარკმლის თავზე არსებულ მხედრულ წარწერაში მოიხსენიება ერისთავი აბუბნასრი. აღნიშნული ეკლესია აუგია ნავარძეთის მოსახლეობას, რაც აღნიშნულია ასომთავრულ წარწერაში (ბოჭორიძე 1995: 207-209).

სოფელში დღესდღეობით სამი ეკლესია დგას, გარდა ამისა შემორჩენილია ციხის ნანგრევები . ადგილობრივთა გადმოცემით სოფელში პირველი ტაძარი VIII საუკუნეშია აგებული და იგი ბაზილიკური ტიპის ნაგებობაა , ამ ტაძარს მკვლევარი გიორგი ბოჭორიძე თავის ნაშრომში „ იმერეთის ისტორიული ძეგლები “ მოიხსენიებს როგორც „ მიძინების თირის “ ეკლესიას¹⁵ . გარდა ამისა სოფელში დგას 1910 წელს აგებული კიდეც ერთი ეკლესია.

რაც შეეხება უშუალოდ ნავარძეთის წმ. გიორგის დარბაზულ ეკლესიას იგი აგებულია სოფლის განაპირას სამხრეთ გორაკზე და მდინარე ყვირილას ხეობას გადაჰყურებს . მშვიდ გარემოში, ხეებით ხალვათად დაფარულ შემადლებულ ბორცვზე, მთაგორების ფონზე მდგომი ფერადი ქვით ნაგები ეკლესია, მნახველზე მომნუსხველ შთაბეჭდილებას ახდენს.

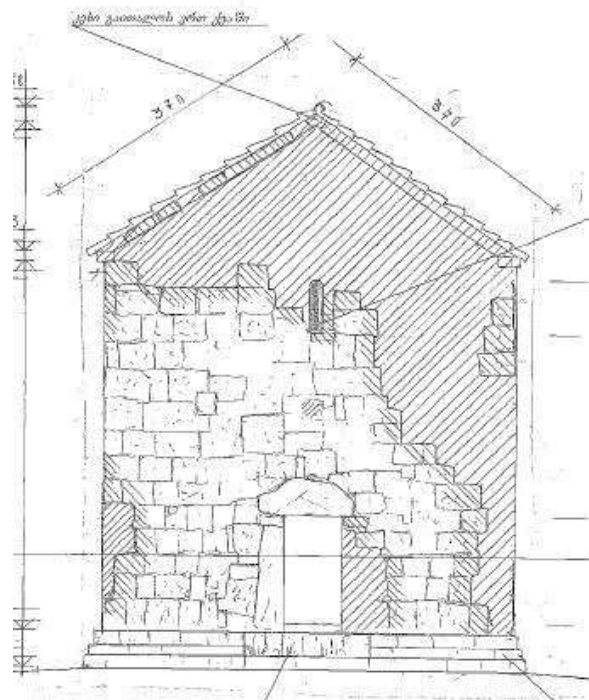
¹⁴ ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2013 , გვ. 373

¹⁵ გ. ბოჭორიძე ,იმერეთის ისტორიული ძეგლები, თბ., 1995, გვ. 258

ეკლესია ნაგებია შირიმის საშუალო ზომის, მოყვითალო-მოვარდისფრო ფერის ქვის კვადრებით. გამოირჩევა მაღალი პროპორციებით, კედლების სიმაღლე ინტერიერში კიდევ უფრო მეტად შეიმჩნევა, რაც ვიწრო და შეზღუდული სივრცითი არეალითაა განპირობებული.

ფასადები. ეკლესიის ფასადები სხვადასხვა ზომის, ფორმისა და ფერის, შირიმის ქვის კვადრებით არის ნაგები. საფასადე მორთულობის მხრივ ეკლესიას „სიძუნწე“ ახასიათებს, ერთადერთ „სამკაულს“ სამხრეთი კარის თავზე განთავსებული, ქვიშაქვაში გამოთლილი ორნამენტური ტიმპანის ქვა წარმოადგენს, რომელზეც დაბალი რელიეფით შესრულებული სამი მცირე ზომის ჯვრის გამოსახულებაა დატანილი. სრულიად სადა, დარბაზული ნაგებობის ფასადები სხვადასხვა ფერის ქვათა ერთმანეთთან შეთავსებით ერთ ცოცხალ ჟღერად სიბრტყედ აღიქმება. შეიძლება ითქვას, რომ ეკლესიის „სამკაულს“ სწორედ მისი ფერადოვნება წარმოადგენს. (სურ. 2.1)

ნაგებობას მაღალი სამ საფეხუროვანი ცოკოლი აქვს. შირიმის ცოკოლის ქვები, უხეშად დამუშავებულ კირქვის სუბსტრუქციაზე დგას, ეს სუბსტრუქცია კი თავის მხრივ კლდის ქანზეა დაშენებული. ეკლესიას ორი შესასვლელი აქვს დასავლეთ და სამხრეთ მხრიდან. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, სამხრეთ კარის თავზე ოვალური მოხაზულობის ტიმპანის ქვაა

განთავსებული, ტიმპანის ზედაპირის ცენტრში გოლგოთის კომპოზიციისაა მოცემული, რომელიც უხეში კვეთილობით შესრულებული, პირობითად გამოსახულ სამ ბორცვზე დაფუძნებულ ჯვრებისგან შედგება. კომპოზიცია

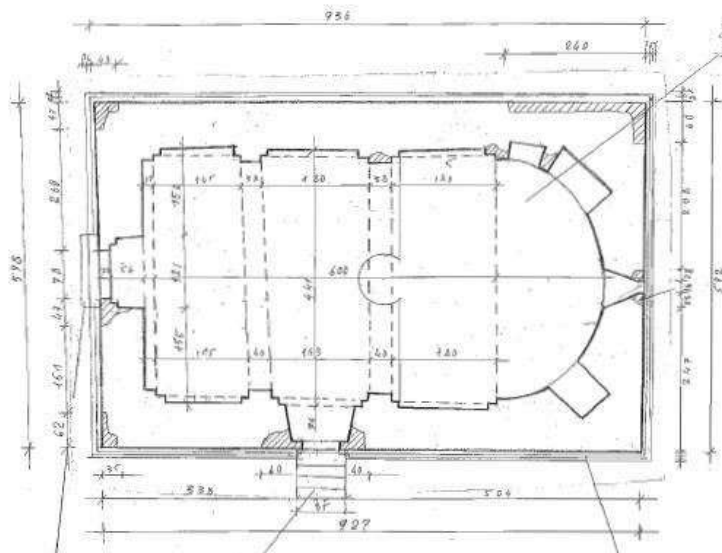
სამმაგი ლილვის ჩარჩოშია მოქცეული. ცენტრში მაღალი, ჯვარია განთავსებული, რომელიც ფლანკირებულია უფრო მცირე ზომის ანალოგიური ჯვრებით . (სურ. 2.2)

დასვლეთით კარის ღიობის ჩრდილოეთით შირიმის ნაცვლად კირქვის მოგრძო ფორმის უხეშად გათლილი ქვაა ჩადგმული , ამავე ჯიშის ქვაა გამოყენებული ტიმპანის ქვადაც. სავარაუდოა , რომ ეს ქვა აქ რომელიმე გადაკეთების დროს განათავსეს . ნაგებობა სადა თარო კარნიზით ბოლოვდება და გადახურულია ორქანობა კრამიტის სახურავით .

ეკლესიის ფასადებზე შესამჩნევია გადაკეთების კვალი.

ინტერიერი. ეკლესიის სადა დაუნაწევრებელი ფასადები იცვლება ცოცხალი, დინამიური ინტერიერით. გეგმით დარბაზული ტიპის ეკლესიას სწორკუთხა მოხაზულობა აქვს, აღმოსავლეთით, არასრული, მოკლე

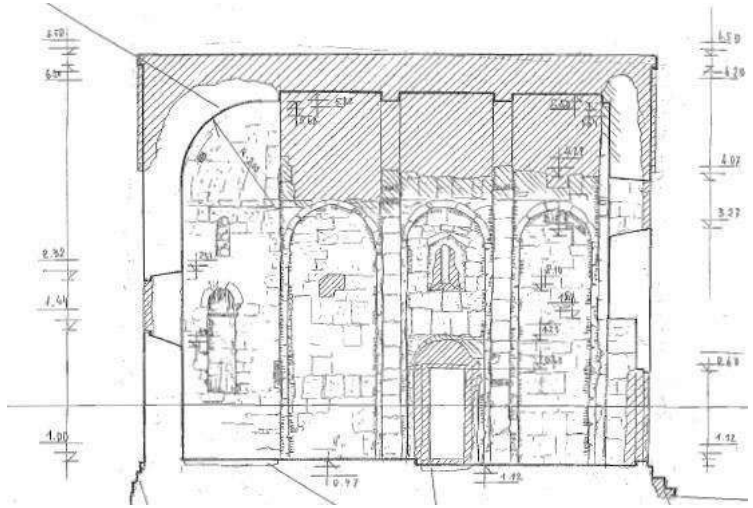
ნახევარწრიული ფორმის მქონე საკურთხეველის აფსიდის, კედლების სწორკუთხედშია ჩაწერილი. ეკლესიის ნავი ორსაფეხუროვანი პილასტრების მეშვეობით სამ არათანაბარი ზომისა და ფორმის მქონე ნაწილადაა დაყოფილი.

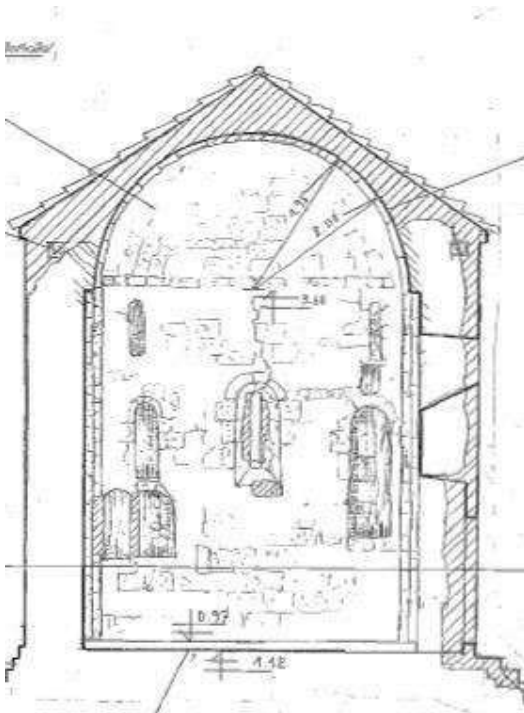
პილასტრთა პირველ საფეხურს კედლის თაღები ეყრდნობა, ხოლო მეორე საფეხურზე კამარის თაღი გადადის. ეკლესიის ინტერიერი ვიწრო და მაღალია . დარბაზი სამი, დასავლეთის , სამხრეთისა და აღმოსავლეთის სარკმლებით ნათდება . საკმაოდ განიერ სარკმლებს ერთ ზოლად ჩაკვეთილი ზედაპირი ევლება . თითოეული სარკმელი სხვადასხვა ზომის და ფორმისაა . დასავლეთის

სარკმელი ნახევარწრიული მოხაზულობის თაღით სრულდება , სამხრეთისა -
ოდნავ შეისრულია , ხოლო რაც შეეხება აღმოსავლეთის, საკურთხეველში
გაჭრილ სარკმელს, იგი შედარებით დიდი ზომისაა და ნახევარწრიული
მოყვანილობის დასრულება აქვს. (სურ. 2.3)

ინტერიერში, ნაგებობის გრძივი კედლები სიბრტყიდან მცირედ შვერილი
ორ საფეხურიან
პილასტრის ქვედა
საფეხურიდან
გადაყვანილი თაღებით სამ
არათანაბარ ნაწილად არის
დანაწევრებული . თაღების
კაპიტელები მარტივი
თაროსებური ფორმისაა .

თითოეული თაღედის ფორმა და ზომა ერთმანეთისგან განსხვავებულია .
სამნაწილად ნაწევრდება ასევე ეკლესიის კამარაც . (სურ. 2.4)

ეკლესიის ძირითადი სივრცისგან
საკურთხეველი ხის კანკელით არის
გამოყოფილი . საკურთხეველში
ცენტრალური სარკმლის ორსავ მხარეს ,
სხვადასხვა სიმაღლეზე , მოწყობილია
სხვადასხვა ფორმისა და ზომის ნიშები .
სულ ექვსი ასეთი ნიშაა , ზემოთ ორი
ერთმანეთის მსგავსი ნიშაა , სარკმლის
მარცხნივ ცენტრალურ და ქვედა
რეგისტრში სამი ნიშაა წარმოდგენილი,
თითოეული მათგანი სხვადასხვა ზომის
არის ამათგან ორი ერთმანეთის

გვერდიგვერდ ქვედა არეალში განთავსებული . სარკმლის მარჯვნივ კი წარმოდგენილია დიდი ზომის მოგრძო ნიშა, რომლის მეშვეობითაც მარცხენა მხარეს განთავსებული სამივე ნიშა არის გაწონასწორებული. (სურ. 2.5)

მიუხედავად იმისა რომ თითოეული ეს ნიშა სხვადასხვა ზომის და ფორმისაა, მთლიანობაში მათი განლაგება რეგულარული და სიმეტრიულია. ეკლესიის იატაკი მოპირკეთებულია სუფთად გათლილი ქვიშქავის კვადრებით. ასევე აღსანიშნავია საკმაოდ წინ გამოწეული , მაღალი , მომრგვალებული ფორმის ამბიონი .

როგორც ჩანს ეკლესია მრავალჯერ იყო დაზიანებული და შემდგომ შეკეთებული . შეკეთების კვალი როგორც ფასადებზე ასევე ინტერიერშიც იკითხება კედლებსა და კამარაზე . ბოლო ერთ-ერთი მსგავსი ტიპის შედეგს საკურთხევლის ძირითადი სივრცისგან გამყოფილი კანკელის განთავსება და საკურთხეველში არსებული ორი ერთმანეთის გვერდი-გვერდ განთავსებული სხვადასხვა ზომის ნიშის შეღესვა წარმოადგენს . (სურ. 2.6)

ნავარძეთის ეკლესია თარიღთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია წყობის ხასიათი. მცირე, სხვადასხვა ზომის ქვებისგან შედგენილი ირეგულარული წყობა. ფერადოვნებისა და კარგად მიჯრილი წყობის წყალობით მოწესრიგებულ შთაბეჭდილებას ტოვებს და ასოციაციას გვიანფოდალური ხანის ისეთ

ძეგლებთან იწვევს როგორცაა ანანურის ღვთაების (XVII ს.) და კურტანამეულების ხევის წმინდა მარინეს დარბაზული ეკლესიები (XV- XVII სს.)

ოდნავ ზემოთკენ შევიწროვებული კედლები ინტერიერს მეტ სიმაღლეს სძენს, თუმცა მომრგვალებული, კამარა აჩერებს კედლების ზესწრაფვას და უფრო მკვრივსა და კომპაქტურს ხდის სივრცეს. სარკმლების სიმცირის მიუხედავად, საკმაოდ მაღალი კარის ღიობები საკმარის შუქს ფენს ინტერიერში. საგულისხმოა საკურთხევლის კომპოზიციაც. სხვადასხვა ზომისა და მოხაზულობის თაღებით დანაწევრებული აბსიდის კედელი გვაგონებს XVI საუკუნის ბედიანის

„მონასტრის“ სამნავიანი ბაზილიკის აღმოსავლეთის საკურთხეველის კედელს, რომელშიც უჩვეულოდ ხუთი, სხვადასხვა ზომის სარკმლია გაჭრილი.

აღსანიშნავია, რომ გვიანფეოდალური ხანის ხუროთმოძღვრების თითოეული ნიმუში ინდივიდუალური მხატვრული სახის მატარებელია. ამით იგი გარკვეულწილად მსგავსებას ე.წ. „გარდამავალი ხანის“ ეკლესიების მრავალფეროვან კომპოზიციურ გადაწყვეტასთან იჩენს, ცხადია, ბევრად უფრო დაბალი ხარისხითა და მხატვრული გადაწყვეტით. ბუნებრივია, ეს გარემოება ართულებს XV- XVI საუკუნის არქიტექტურის გამიჯვნას. თუ არ არსებობს სათანადო დოკუმენტაცია. ამიტომ ის, რომ ნავარძეთის ეკლესია გვიანფეოდალური ხანის ნაგებობას წარმოადგენს - ეჭვს არ იწვევს. ზემოთ წარმოდგენილი მსგავსებანი ჩვენი აზრით უფრო აკონკრეტებს თარიღს და XVI საუკუნისკენ მიგვანიშნებს.

თავი III

ივანწმინდის დარბაზული ტიპის ეკლესია

სოფელი ივანწმინდა საჩხერის მუნიციპალიტეტში, მერჯევის თემში, მდ. ყვირილას მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობს. სოფლის სახელი უკავშირდება აქ არსებულ იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესიას. ეკლესია სოფლის სასაფლაოს ტერიტორიაზე დგას, ოდნავ შემადგენულ ბორცვზე.

ივანწმინდის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესია დარბაზული ტიპის ნაგებობაა. გამოირჩევა ვიწრო, სწორკუთხა მოხაზულობითა და გამოჩეულად მაღალი პროპორციებით. ზემოთკენ კედლების შევიწროვება განსაკუთრებულ ზესწრაფულობას სძენს ნაგებობას. ეკლესია სხვადასხვა ზომის და მოხაზულობის თლილი ქვის კვადრებით არის აგებული. ერთი შეხედვით ცოცხალი, ირეგულარული წყობის ხასიათი გარდამავი ხანის ძეგლების წყობას მოგვაგონებს. ეს შთაბეჭდილება მაშინვე ქრება, როგორც კი, სარკმლების მოჩარჩოებასა და ფასადზე გამოყენებულ დეკორს ვნახულობთ. (სურ. 3.1)

გეგმით ეკლესია სწორკუთხა მოხაზულობისაა. აღმოსავლეთით საკურთხევლით სრულდება, რომელიც ეკლესიის კედლების სწორკუთხეშია ჩაწერილი. საკურთხევლის აფსიდს გაშლილი ნახევარწრიული მოხაზულობა აქვს, მასში მცირე ზომის სარკმელია გაჭრილი. ნაგებობას ორი შესასვლელი აქვს დასავლეთ და სამხრეთ მხრიდან. შესასვლელები ვიწროა. გარედან სადა სწორკუთხა მოხაზულობისაა. ინტერიერის მხრიდან თაღით სრულდება. ამავე კედლებში თითო, ვიწრო სარკმელია გაჭრილი. ჩრდილოეთ კედელი სრულიად ყრუა, აქ არანაირი ღიობი არ გვხვდება.

ფასადები - როგორც აღვნიშნე, ეკლესია ნაგებია თლილი ქვის სხვადასხვა ზომის და მოყვანილობის ქვის კვადრებით. ნაგებობის ფასადები უხვი

დეკორატიული სამკაულით არ გამოირჩევა, საფასადე მორთულობას წარმოადგენს სარკმლების საპირეთა გაფორმება (სურ.3.2) . აღსანიშნავია რომ, ეკლესიის თითოეულ სარკმელს გარს შემოწერს, დაბალი რელიეფით კვეთილი მოჩუქურთმებული საპირე. თითოეული საპირე გაფორმების თვალსაზრისით ერთმანეთისგან განსხვავებულია. ჩუქურთმათა შესრულების ხარისხი და კვეთილობა დაბალია.ოსტატი იმეორებს წინა ხანებში ჩამოყალიბებულ გეომეტრიულ მოტივებს, თუმცა, საშემსრულებლო ოსტატობა საკმაოდ დაქვეითებულია. ეკლესიის ფასადებზე გარდა მოჩუქურთმებული საპირეების გვხვდება რელიეფური გამოსახულებებიც. ერთი-ერთი გამოსახულება წარმოდგენილია სამხრეთ შესასვლელის ტიმპანის ქვაზე, ჯვარი და მის ორსავე მხარეს სრული ტანით წარმოდგენილი ადამიანთა დაბალი რელიეფური ფიგურები. გამოსახულება მოქცეულია სქელ ორნამენტულ არშიაში. (სურ. 3.3) დასავლეთ კარის თავზე კი წარმოდგენილია ტოლმკლავა ჯვრის გამოსახულება, მიუხედავად იმისა რომ ქვა, რომელზეც ჯვარია წარმოდგენილი დაზიანებულია, გამოსახულება კარგად აღიქმება (სურ. 3.4). ეკლესიის გარედან ეკლესიის მაღალი, ზესწრაფული პორპორციები იცვლე რაც კიდევ უფრო საგრძნობია ეკლესიის შიდა სივრცეში მოხვედრისას.

ინტერიერი. ეკლესიის ინტერიერი საკმაოდვიწროა. ზედა ნაწილის თავისდროზე ჩამონგრეული იყო და მხოლოდ პილასტრია შემორჩენილი კაპიტელის გარეშე. ამჟამად, კამარა პირდაპირ პილასტრიდან არის გადაყვანილი, რაც მნიშვნელოვნად ადაბლებს ინტერიერის სივრცეს. ანუ, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ თავდაპირველად სივრცე ბევრად უფრო მაღალი იქნებოდა. ინტერიერი საკმაოდ ბნელია. ერთი საფეხურით შემალღებული საკურთხეველი ამჟამად, ახალი ქვის კანკელის მეშვეობით არის გამოყოფილი. ინტერიერის სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლები, კედლიდან ოდნავ შვერილი პილასტრებითა და მათზე გარდამავალი კედლის თაღების მეშვეობით სამ ნაწილად არის დაყოფილი.

თაღები არასწორი მოყვანილობისაა და ძალიან ბრტყელია, თითქმის გრაფიკული. ეკლესიის იატაკი ქვის ფილებითაა მოკირწყლული. კედლები შებათქაშებული და „შესწორებულია“. (სურ. 3.5)

როგორც ავღნიშნეთ, ეკლესიას ჩვენამდე თავდაპირველი სახით არ მოუღწევია, ზედა ნაწილი დადაბლებულ-განახლებულია. ეს კარგად ჩანს როგორც გარე მასებში, ასევე ინტერიერში. მიუხედავად იმისა, რომ დღესდღეობით ეკლესია საკმაოდ მაღალი და აზიდული პროპორციებით ხასიათდება, სავარაუდოა, რომ იგი კიდევ უფრო მაღალი უნდა ყოფილიყო ვიდრე ამჟამად. ეკლესიის ფასადზე შესაძლოა რამდენიმე შეკეთების კვალის დანახვა, ამათგან ყველაზე თვალშისაცემია ზედა არეალი, რომელიც აღდგენილია ირეგულარულად განთავსებული მცირე ზომის ქვების მეშვეობით. აშკარად ჩანს, რომ ეკლესიის კამარა დანგრეული ან დადაბლებული იყო და იგი გვიანი ჩარევის შედეგად არის აღდგენილი. ამაზევე მიუთითებს ინტერიერში არსებული პილასტრები, რომლებიდანაც ლოგიკურად კამარის საბჯენი თაღები უნდა გადადიოდეს, თუმცა დღესდღეობით ისინი არ გვხვდება. ძველი ფოტოებიდან ჩანს, რომ ბოლო ჩარევამდე ინტერიერის კედლები უსწორმასწორო იყო, დღესდღეობით კი კედლები თარზული სიზუსტით არის გასწორებული. (სურ. 3.6; 3.7) ეკლესია კრამიტის ორქანობა სახურავით არის გადახურული.

ნაგებობის აგების პერიოდს აქ ქალაქ დუშეთიდან მოსულ პირველ გვარს - ქავთარაძეებს უკავშირებენ., რომლებიც გვიანშუასაუკუნეებში მკვიდრდებიან აქ.

უნდა ითქვას ისიც, რომ ინტერიერში წარმოდგენილ კონსტრუქციულ ელემენტებს, კედლის თაღები მოკლებულია მათ ძირითად კონსტრუქციულ ფუნქციას. ისინი იმდენად თხელი და უსუსურია, რომ კამარის საბჯენად ნამდვილად ვერ გამოდგებოდა. ანუ, ეს არქიტექტურული ელემენტი აქ მხოლოდ დეკორატიული ფუნქციის მატარებელია, და ამ შემთხვევაშიც კი, ამ თაღების არათანაბარი, დეფორმირებული მოყვანილობა, მოკლებულია ყოველგვარ

ესტეტიკას და უბრალოდ სქემატურად მიაწოდებს ამ თაღების არსებობაზე. და ბუნებრივია მხატვრულ-კონსტრუქციული თვალსაზრისით რაიმე სახის დატვირთვა არ გააჩნია, შეიძლება ითქვას, რომ ისინი გვხვდება, როგორც წინა საუკუნეებში დამკვიდრებული ტრადიციის ინერციული გაგრძელება.

XIV საუკუნიდან, კედლის თაღები რიგ შემთხვევაში თხელდება, უფრო სუსტია და მეტ-ნაკლებად კარგავენ თავის კონსტრუქციულ მნიშვნელობას (დაბის წმინდა გიორგის ეკლესია). თუმცა უფრო გვიან, XV- XVI საუკუნეების ნიმუშებში კედლის თაღები სრულიად უმნიშვნელო ხდება და კედელზე გრაფიკული ნახატის სახითაა გამოსახული. თაღების ასეთი გადაწყვეტა გვხვდება სწორედ ამ დროის კურტანაძეულების ხევის წმინდა მარინეს დარბაზულ ეკლესიაშიც. ამ ეკლესიასთან ივანწმინდის ეკლესიას აახლოვებს დეკორის გამოყენებაც ფასადებზე.

თავი IV

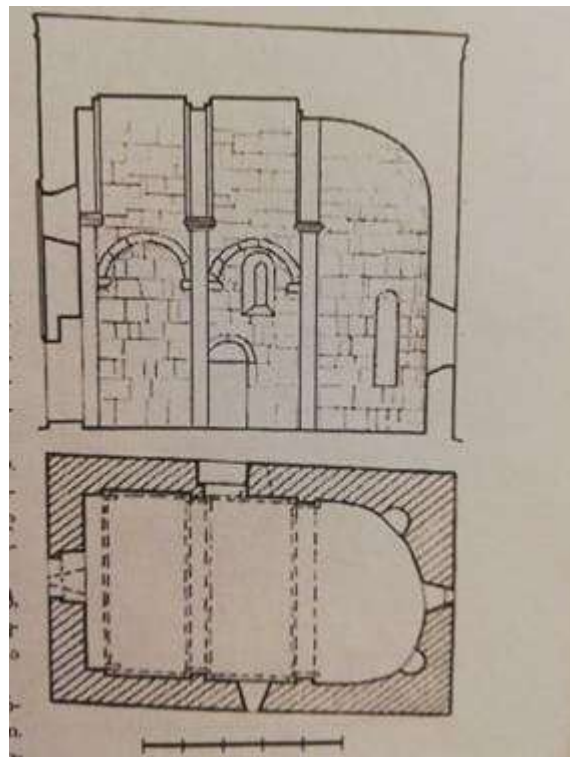
კურტანაძეულის წმ. მარინეს დარბაზული ეკლესია

კურტანაძეულის წმინდა მარინეს ეკლესია ახმეტის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხევისჭალაში, სოფლის ჩრდილო-დასავლეთით 2,5 კილომეტრში მდებარეობს. მართალია იგი კახეთის ხუროთმოძღვრების ნიმუშია, მაგრამ მხატვრულ-კომპოზიციური თვალსაზრისით დიდ სიახლოვეს იქნეს ჩვენს მიერ განხილულ ეკლესიებთან. ცხადია ამის მიზეზი აგების დროის თანხვედრაა.

მაღალი მთის შუაწეობზე , ტყეში , საურმე გზის მარცხენა მხარეს , მყუდრო, მოყურებულ ადგილას გალავნით შემოსაზღვრული კომპლექსია გაშენებული. კომპლექსის მთავარ ნაგებობას დარბაზული ეკლესია წარმოადგენს . ეზოს

ჩრდილოეთით მაღალი
საცხოვრებელი კოშკია მოცემული.
(სურ.4.1)

დარბაზული ეკლესია
შირიმის მოყვითალო , მცირე ზომის
კვადრებითაა ნაგები. გეგმით
სწორკუთხა მოხაზულობისაა,
აღმოსავლეთით ნახევარწრიული
ფორმის მქონე საკურთხევლის
აფსიდით. აფსიდში, სარკმლის
ორსავ მხარეს მცირე ზომის
ნახევარწრიული მოხაზულობის ორი

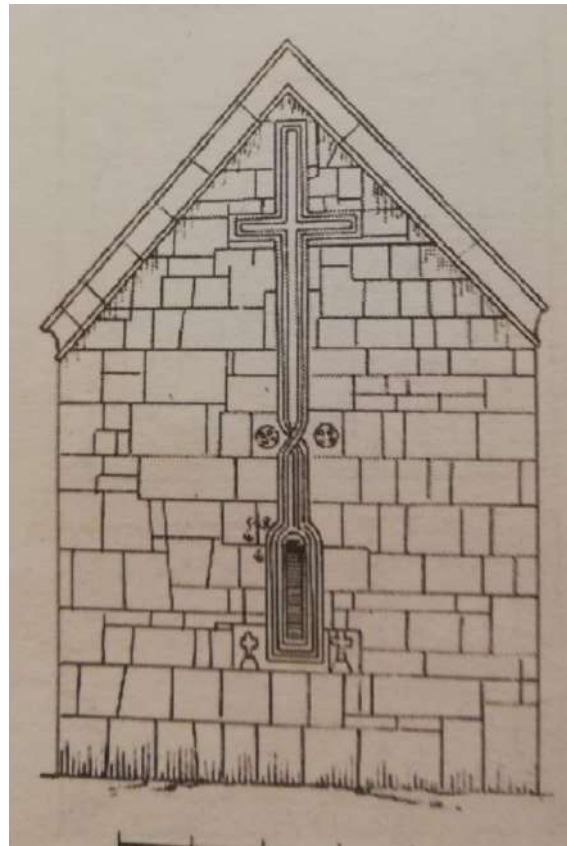

ნიშაა დატანილი. ეკლესიას ორი შესასვლელი აქვს დასავლეთ და ჩრდილოეთ

მხრიდან . ორივე კარი შიგნით თაღოვანია გარედან კი ბრტყლადაა გადახურული. რაც შეეხებნა ინტერიერს - აღმოსავლეთით , პილასტრებით გამოყოფილი არაწესიერი ნახევარწრიული ფორმის მქონე საკურთხევლის ღრმა აბსიდა , აბსიდის ცენტრალურ ნაწილში გაჭრილია თაღოვანი სარკმელი , რომლის ორივე მხარეს თითო მაღალი , ნახევარწრიული ფორმის თაღოვანი ნიშია . სარკმლის ზემოთ , ერთმანეთთან ახლოს , ორი პატარა სარკმელია , სარკმლებს შიგნიდან თაღოვანი , ხოლო გარეთან მრგვალი ფორმა აქვთ . დარბაზის გრძივი კედლების შუაში თითო ვიწრო პილასტრია, რომელსაც კამარის ორსაფეხურიანი საბჯენი თაღი ეყრდნობა . დასავლეთ კუთხის ნაოთხალ პილასტრებზე გადაყვანილია კედლის მიმდებარე ორსაფეხურიანი საბჯენი თაღი . თითოეული თაღის ქუსლთან შირიმის რთულ პროფილიანი იმპოსტებია . გრძივ კედლებზე, პილასტრებს შორის არეები, კონსოლებზე

დაყრდნობილი ნახევარწრიული თაღებითაა დასრულებული. დარბაზის დასავლეთ , სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლებში გაჭრილია თითო თაღოვანი სარკმელი .

მიუხედავად იმისა რომ სამშენებლო მასალად შირიმია გამოყენებული , კურტანაძეულის წმ. მარინეს ეკლესია საფასადე შემკულობით გამოირჩევა . აღმოსავლეთ ფასადზე, საკმაოდ დაბლა გაჭრილი სარკმლის გაგრძელებაზე, ფრონტონის წვერამდე განთავსებულია ჯვრის რელიეფური

გამოსახულება,, რომელიც სარკმელთან გადაბმული, მკაფიო, ძლიერი, აქცენტია, ლილვებით შემოსაზღვრული ვერტიკალზე აგებული ფასადის კომპოზიცია მკაფიოდ გამოყოფს ცენტრს. (სურ. 4.4)

აღსანიშნავია, რომ სარკმელიც ჯვრის ნაწილად არი ქცეული, რაც გამოწვეულია მასზე შემოვლებული ოთხი ლილვისგან შედგენლი ჩარჩოს მეშვეობით, რომელთაგანაც ერთ-ერთი გაფორმებული ერთმანეთის მკვეთი ხაზებით . ჩარჩოს გარეთა ორი ლილვი , სარკმლის ზემოთ მდებარე რელიეფური ჯვრის ჩარჩოს ებმის . ჯვრის სამი მკლავი და ქვედა მკლავის ზედა ნახევარი რვინების მსგავსი ორნამენტიტაა შემკული , ხოლო ქვედა მკლავის ქვედა ნახევარი - ღეროზე ჩამოცმული რგოლებით . ქვემოთ , მკლავის ძირის დონეზე , გვერდებზე , თითო მრგვალი სარკმელია . ორივე სარკმელი ერთ ქვაშია გამოკვეთილი და ირგვლივ წრიული ჩარჩო ევლება, ღიობში კი ტოლმკვლავა, ბოლოებ- გაფართოებული ჯვარია გამოყვანილი. საკურთხეველის სარკმლის ძირის დონეზე , ორივე მხარეს, ორსაფეხურიან ბაზისზე დაყრდნობილი თითო პატარა რელიეფური ჯვარია, სარკმლის თადის მარცხენა მხარეს კი , ერთ დონეზე , სამი პატარა რგოლია განლაგებული, რომელთაგან განაპირა მარცხენაზე, რელიეფურ თაღში ჩასმული მცირე ჯვარია ჩადგმული . სახეზეა გოლგოთის სამჯვრიანი კომპოზიციის სიმბოლური გამოსახულება. ხაზგასმული ქრისტესთვის განკუთვნილი გრანდიოზული ცენტრალური ჯვრითა და სარკმის ძირში უმნიშვნელო ზომის ძლივს შესამჩნევი ავაზაკების ჯვრებით.

დასავლეთ ფასადი თითქმის თავდაპირველი სახითაა მოღწეული. შესასვლელს ოთხი ლილვისგან შედგენილი სწორკუთხა ჩარჩო ევლება , რომლის გარეთა ორი ლილვი , კარის თავზე , შეჯგუფებული , მიემართება ზემოთ და სარკმლის თაღოვან ჩარჩოს ებმის . შეწყვილებულ ლილვებს შორის მოქცეული ამოზნექილი ზედაპირი, რვინების მსგავსი ორნამენტიტაა

შემკული. სარკმლის მოჩარჩოებაზე დადგმულია მცირე ზომის რელიეფური ჯვარი , რომლის ორივე მხარეს თითო ხვიაა. (სურ. 4.1)

სამხრეთ და ჩრდილოეთ ფასადების შუა ნაწილში ლილვებით მოჩარჩოებული თითო თაღოვანი სარკმელია . ჩრდილოეთ სარკმლის ქვემოთ გაჭრილია სწორკუთხა კარი , რომელსაც ლილვებით შედგენილი ჩარჩო ევლებოდა . ეკლესიის შირიმის ლავგარდნის პროფილს შეადგენს თარო , გეომეტრიული ორნამენტით შემკული წრეთარგი და ლილვი.

შეიძლება ითქვას, რომ ნაგებობის მახასიათებელს მასალისდა მიუხედავად, უხვად გამოყენებული ორნამენტული დეკორი წარმოადგენს.

თუკი ნავარძეთისა და კურტანაძეულის წმ. მარინეს ეკლესიებს შევადარებთ, თვალნათლივ დავინახავთ, რომ შედარებისას ერთ-ერთი ყველაზე მეტად თვალშისაცემი სხვაობას ეკლესიათა საფასადე მორთულობა წარმოადგენს . ნავარძეთში როგორც უკვე აღვნიშნე რაიმე სახის საფასადე შემკულობა არ გვხვდება , შესაძლოა ამას სამშენებლო მასალად შირიმის ქვის გამოყენება განაპირობებდეს , თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც , რომ იმისდა მიუხედავად რომ ანალოგიური მასალაა გამოყენებული კურტანაძეულების წმ. მარინეს დარბაზული ეკლესიის მშენებლობისას, აქ ნაგებობის მთავარ მახასიათებელს სწორედ უხვად გამოყენებული ორნამენტული დეკორი წარმოადგენს. ივანწმინდაში საფასადო დეკორი არსებობს, თუმცა ბევრად უფრო მოკრძალებული და უხარისხო სახით. მსგავსება ივანწმინდასთან

ინტერიერში კედლის თხელი, სუსტი თაღების გრაფიკულობასა და უფუნქციობაშიც მდგომარეობს. სამივე ეკლესიის მაღალი, აზიდული პროპორციებიც გარკვეულ დროში ერთიანობაზე მეტყველებს. ამგვარად, ეს სამივე ეკლესია საწყისი შესწავლის საფუძველზე შეიძლება XVI მივაკუთვნოთ.

ის ფაქტი, რომ კახეთში, სადაც სამშენებლო მასალის გამო (რიყის ქვა, შირიმი) დეკორი ნაკლებად გამოიყენებოდა, ამ პერიოდში აგებულ კურტანაძეულების ხევის ეკლესიის ფასადები ამ დროისთვის და ისტორიული

მხარისთვის უჩვეულო უხვი შემკულობით გამოირჩევა, შეიძლება აიხსნას მაღალი წარმომავლობის დამკვეთის არსებობით მისი გემოვნებითა და მოთხოვნებით. რაც იმითაც დასტურდება, რომ ეკლესია შირიმით არის ნაგები, ხოლო შირიმს, რომელიც რთულად მოსაპოვებელი და ძვირად ღირებული მასალა იყო, კახეთში დიდგვაროვანი, შეძლებული პიროვნებები იყენებდნენ..

გვიანფეოდალური ხანის დარბაზული ეკლესიების ადგილის წარმოსაჩენად ზოგად ქართული არქიტექტურის განვითარების გზაზე, მოკლედ განვიხილავთ ამ ტიპის ეკლესიებს ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

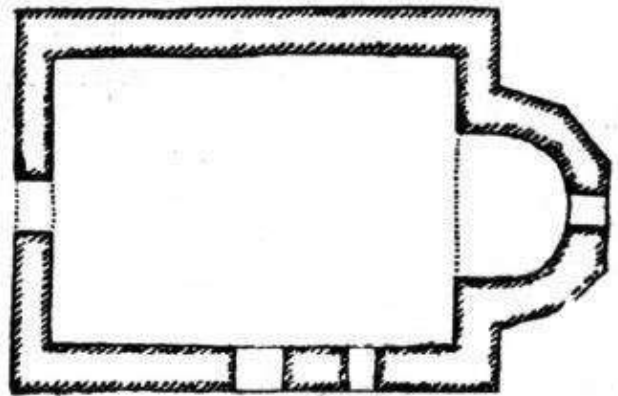
თავი V

ზოგიერთ ცალწავიან ეკლესიათა

ქრონოლოგიური მიმოხილვა

ნაშრომის ამ ნაწილში შევეცდები ქრონოლოგიურად მიმოვიხილო ცალწავიანი ტიპის ეკლესიათა რამოდენიმე მაგალითი ადრეული შუა საუკუნეებიდან - გვიან შუა საუკუნეებამდე, და ამ მიმოხილვის დახმარებით კონკრეტულ ქრონოლოგიურ საზღვრებში მოვათავსო უშუალოდ საკვლევი ნაგებობები.

ადრეული ხანის ერთ-ერთ პირველი დარბაზული ტიპის ნაგებობას, ბოლნისის რაიონში მდებარე აკაურთას ეკლესია წარმოადგენს. დიდი ზომის, თლილი სწორკუთხა კვადრებით ნაგები ეკლესია, გეგმით სწორკუთხა ნაგებობას წარმოადგენს, რომელიც

აღმოსავლეთით შვერილი, წახნაგოვანი აფსიდით ბოლოვდება. ხუროთმოძღვრული ნიშნებით ეკლესია ბოლნისის სიონის თანადროულია. საკურთხევლის აფსიდი, ნავთან შედარებით ვიწროა. თაღები ნალისებური მოხაზულობისაა, რაც ადრეული ეკლესიების ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენს. ინტერიერში, საკურთხევლის კუთხეების იმპოსტები, ჩუქურთმებითაა შემკული. ეკლესია V- VI სს თარიღდება.¹⁶ (სურ. 5.1)

¹⁶ აკაურთას ეკლესიას მიაკვლია ლეო რჩეულიშვილმა და სწორედ მან გამოაქვეყნა პირველი ცნობა ძეგლის შესახებ. ეკლესია ბოლნისის სიონის თანადროულია, თუმცა გვიანი გადაკეთებაც

ფასადებზე დასავლეთ მონაკვეთზე ღია მწვანე ფერის თლილი ქვის ახალი წყობა, დიდი ზომის მონაცრისფრო თლილი ქვის წყობისგან მკვეთრად განსვავდება. ნაგებობა მეოცე საუკუნის დასაწყისში შეუკეთებიათ. ფასადთა გაფორმების მხრივ ძირითადად შემკულია სამხრეთ ფასადი, გამომდინარე იქედან, რომ ეკლესიასთან მისასვლელი გზა, სწორედ სამხრეთ მხრიდან მიემართება. განსაკუთრებულად აქცენტირებულია კარი, რომლიც მოჩარჩოებულია დიდი ზომის, ერთიანი ქვებით. გადახურულია არქიტრავით, რომელზეც ადრეულ ხანაში ფართოდ გავრცელებული იკონოგრაფიული თემა - ლომებს შორის მოქცეული დანიელ წინასწარმეტყველი და ხეებთან ირმებია გამოსახული. გვერდითა ქვებს კი, ვერტიკალურად, დაუყვება მცენარეული მოტივის მქონე გამოსახულებები. ამავე ფასადზე, ცალკე ფილაზე გამოსახულია ფარშევანგი. თითოეული ეს გამოსახულება გაიაზრება როგორც მაცხოვრის ვნებების, აღდგომის და სულის ხსნის სიმბოლო. რელიეფური გამოსახულება გვხვდება ჩრდილოეთ ფასადზეც, აქ დატანილია ვაზის ფოთლებში მოქცეული ჯვრის გრაფიკული გამოსახულება. (სურ. 5.2)

გარდამავალი ხანის ძეგლთაგან საინტერესო ნაგებობას წარმოადგენს **თორის ნადარბაზევის** კომპლექსში შემავალი წმ. გიორგის ეკლესია. ნაგებობა ბორჯომში, დაბა ბაკურიანის სიახლოვეს მდებარეობს. თორის ნადარბაზევში არა ისტორიული თორი¹⁷, არამედ დაბა თორი იგულისხმება. დაბა თორი მდინარე შავწყალას ხეობაში მდებარეობს. წმ. გიორგის ეკლესია თლილი ქვით

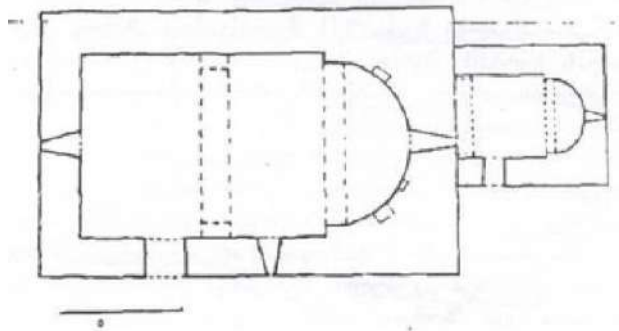
განუცდია. ეკლესიის ფასადზე აშენების თანადროული წარწერის მცირე ფრაგმენტი შემორჩენილი. (ლ. რჩეულიშვილი, „ქართული ხუროთმოძღვრების სამი უცნობი ძეგლი“, ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, თბ 1947 №2, გვ27-46)

¹⁷ თორი - საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე, ისტორიული მესხეთის ნაწილი. როგორც ცნობილია, სამცხე ტაშისკარიდან იწყებოდა, და მოიცავდა გუჯარეთისა და შავწყალას ხეობებს, ასევე მტკვრის ორსავე ნაპირს ტაშისკარიდან დვირამდე. შუა საუკუნეებში თორი ცალკე სადროშო იყო, რომელსაც სათავეში თორელთა საგვარეულო ედგა. მოგვიანებით იგი ათაბაგები გამგებლობაში შედიოდა. XVI საუკუნეში ოსმალების მიერ იყო დაპყრობილი. XVII-XVIII სს-ში თორი ქართლის სამეფომ დაიბრუნა

ნაგები დარბაზული ტიპი ნაგებობას წარმოადგენს, ეკლესია საკმაოდ დიდი ზომისაა, აღმოსავლეთ მხარეს მიდგმული მცირე მინაშენით. მინაშენის კონსტრუქცია ეკლესიის ანალოგიურია, მაგრამ შემცირებული მასშტაბის. იგი ეკლესიასთან ნაკერით არის დაკავშირებული. ამისდა მიუხედავად დ. ცხადაძე მინაშენს ეკლესიის თანადროულად მოიაზრებს.¹⁸

ეკლესია ადგილობრივი ქვით არის ნაგები. საფასადე ქვები სხვადასხვა ზომის და ფორმისაა, ჰორიზონტალთა რიგები ძირითადად ფასადთა თავსა და ბოლოში მოთავსებული დიდი ლოდოვანი ქვების მეშვეობით იქმნა, შუაგულისკენ კი მეტნაკლებად მომცრო ზომის ქვებია განთავსებული. ქვების ფორმები თითქოს ერთმანთს ერგება, რაც ფასადებს ცოცხალ და დინამიურ ხასიათს უქმნის. ამას ხელს უწყობს ქვის ზომის ქვემოდან ზემოთკენ შემცირება.

გეგმით ეკლესიის შიდა სივრცე კვადრატს უახლოვდება. აღმოსავლეთით საკურთხევის ნახევარწრიული აფსიდი, ნაგებობის სწორკუთხა მოხაზულობაშია ჩაწერილი. აფსიდს ოდნავ შებრტყელებული ფორმა აქვს. დარბაზი კამარის საბჯენი თაღის მეშვეობით ორ

ნაწილად იყოფა, რომლებიც კონსოლებს ეყრდნობა. ინტერიერი სამი აღმოსავლეთის დასავლეთისა და სამხრეთის კედელში გაჭრილი ვიწრო სარკმლების მეშვეობით ნათდებოდა. ეკლესიას ერთი შესასვლელი აქვს, სამხრეთ დასავლეთ კუთხეში. (სურ.5.3; სურ 5.4)

თორის ნადარბაზვეის წმ. გიორგის ეკლესიას დ. ცხადაძე X საუკუნით ათარიღებს.¹⁹

¹⁸ დ. ცხადაძე, „წმ. გიორგის ეკლესია თორის ნადარბაზვეის კომპლექსში“, ძეგლის მეგობარი №1, თბ. 1997 გვ 7-13
¹⁹ დას. ნაშრომი, გვ 13

სპეთის ზედა მაცხოვრის ეკლესია - საჩხერის მუნიციპალიტეტში, მდ. ყვირილას მარცხენა ნაპირზე მდებარეობს. ეკლესია სოფლის მახლობლად, მაღალ მთაზეა აღმართული. სახელწოდება „ზედა მაცხოვარი“ XVIII საუკუნიდან, მკვიდრდება მას შემდეგ რაც სპეთში აიგო მაცხოვრის სახელობის მეორე ეკლესია, რომელიც უშუალოდ სოფელში მდებარეობდა და ძველი ეკლესიის ქვემოთ იდგა.²⁰

სპეთის "ზედა მაცხოვარი" სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგადაა ცნობილი. 1939 წელს კულტურის ძეგლთა დაცვის განყოფილებამ ეკლესია შეაკეთა. იმავე წელს ძეგლი არქ. მ. კალაშნიკოვმა აზომა.

ეკლესია დარბაზული ტიპის, ერთნავიანი ნაგებობაა. გეგმით სწორკუთხა მოხაზულობის.

სწორკუთხედშია მოქცეული საკურთხეველის

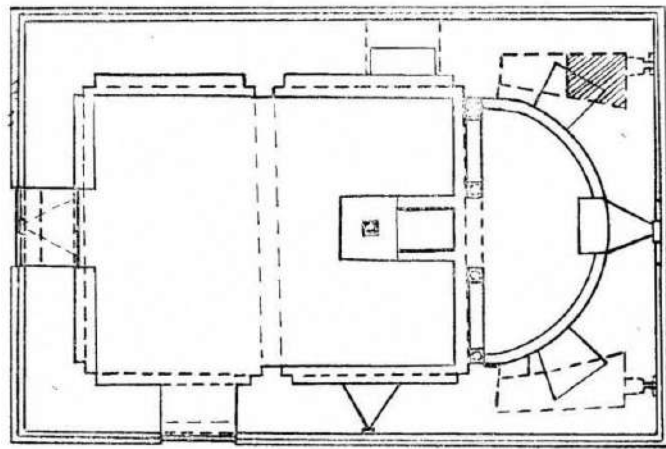
ნახევარწრიული აფსიდის, რომლის ორივე მხარეს, კედლის სისქეში, თითო მცირე ზომის

სადგომია მოთავსებული.

აფსიდის გვერდით მდებარე სადგომებს, გარდა ფუნქციურისა (სამკვეთლო და სადიაკვნე),

კონსტრუქციული დანიშნულებაც აქვთ. ისინი ამსუბუქებენ კედლის მასას.

ინტერიერის გრძივი კედლები ორსაფეხუროვანი პილასტრებით ორ, თითქმის თანაბარი ზომის ნაწილად იყოფა. პილასტრების პირველ საფეხურს კედლის თაღები ეყრდნობა, მეორე საფეხურს კი კამარის საბჯენი თაღი. ასეთივე თაღია დასავლეთის კედელზეც. იგი კუთხის პილასტრებზეა დაყრდნობილი. ეკლესიას

სპეთის ზედა მაცხოვარი. ეკლესიის გეგმა

²⁰ ამჟამად სპეთში ორი ტაძარია "ზედა მაცხოვარი" და "ქვედა მაცხოვარი". 1991 წლის მიწისძვრამ მეორე „ქვედა მაცხოვრის“ ეკლესია დაანგრია და ადგილობრივმა მოსახლეობამ თავიდან ააშენა

ნახევარწრიული მოხაზულობის კამარა აქვს, რომლის ცენტრალურ არეში ჩართულია შირიმის ქვის რამდენიმე რიგი. კარ-სარკმელთა მოხაზულობა შიგნიდან ყველგან თაღოვანია და რამდენიმე კვადრისაგან არის გამოყვანილი.

ეკლესიას ორი შესასვლელი აქვს სამხრეთითა და დასავლეთით. გარდა ამისა, ჩრდილოეთის კედელში, აფსიდის მხართან ახლოს, კარი ყოფილა გაჭრილი. იგი ამჟამად ამოშენებულია და მისი ზედა თაღოვანი არე ნიშის სახითაა დატოვებული. ინტერიერი ნათდება სამი სარკმელის მეშვეობით აღმოსავლეთის, დასავლეთისა და სამხრეთისა. აფსიდი ნავის იატაკიდან ორი საფეხურით მაღლდება და მისგან თაბაშირის კანკელითაა გამოყოფილი. ეკლესიის შიდა სივრცე აზიდული პროპორციებით ხასიათდება. ინტერიერის კედლები მოპირკეთებულია მოყვითალო ფერის, თლილი ქვის კვადრებით. (სურ. 5.5)

როგორც აღვნიშნეთ, საკურთხეველის აფსიდი ნავისგან კანკელის მეშვეობით გამოიყოფა, იგი თავისი პროპორციებით ჰარმონიულად ეთანხმება შიდა სივრცეს. კანკელის ორნამენტული შემკულობა და კონსტრუქციული აგებულება რ. შმერლინგის მიერ არის შესწავლილი. დათარიღებულია XI საუკუნის პირველი ნახევრით. (სურ. 5.6)

რაც შეეხება ფასადს, გარედან მარტივი სახის ნაგებობა ორსაფეხუროვან ცოკოლზე დგას, რომელიც ოფხივე ფასადს სხვადასხვა სიმაღლეზე უვლის. ფასადი ისევე როგორც ინტერიერი, მოყვითალო ფერის, თლილი ქვის კვადრებით არის მოპირკეთებული. აღმოსავლეთის ფასადზე, კუთხეებთან ახლოს, მოთავსებულია აფსიდის გვერდის სადგომების პატარა მრგვალი სარკმლები. ჩრდილოეთ ფასადის გარდა, სამი დანარჩენი ფასადი მორთულია. ორნამენტი გამოიყენება კარ-სარკმელთა შესამკობად. ყველაზე მეტად აღმოსავლეთის ფასადია შემკული, აქ მორთულობა კედლის ქვედა მონაკვეთშია მოქცეული და ჰორიზონტალურადაა გაშლილი. ზევით დარჩენილი ცარიელი სიბრტყე, თითქოს რაიმე მახვილს მოითხოვს, რომელიც თავის დროზე

შესაძლოა იყო კიდევაც, მაგრამ ჩვენამდე არ მოუღწევია. შუა სარკმელი მკაფიოდ გამოიყოფა მოჩუქურთმებული თავსართითა და საპირით. სარკმლის თავსართი სიბრტყიდან ამოზიდულია და საპირისაგან მცირე მანძილით არის გამიჯნული. ორნამენტული ჩუქურთმითაა შემკული ამავე ფასადზე განთავსებული მრგვალი სარკმლებიც. აღმოსავლეთ ფასადზე, აფსიდის სარკმელსა და კუთხის მრგვალ სარკმლებს შორის შემორჩენილია ხუთსტრიქონიანი წარწერა, რომელიც სიმეტრიულადაა განაწილებული სარკმლის ორივე მხარეს. წარწერას არც თარიღი აქვს და არც ისტორიული პირია მოხსენებული. წარწერა ექვთიმე თაყაიშვილს გამოქვეყნებული აქვს.

მოჩუქურთმებული თავსართი აქვს სამხრეთ ფასადზე მოთავსებულ მცირე ზომის სარკმელსაც. იგი სიბრტყიდან ამოზიდულია. სარკმელს საპირე არა აქვს. ამ ფასადზე ორნამენტით მხოლოდ კარის ტიმპანია მორთული. გამოყენებულია წრეთა წნული, იგი განიერ არშიად ევლება ტიმპანის კიდეს, ხოლო ცენტრალური არე შევსებულია ერთმანეთთან კვანძებით დაკავშირებული მცირე ზომის წრეებით. (სურ. 5.7)

დასავლეთის ფასადზე ჩუქურთმით მორთულია მხოლოდ სარკმლის საპირე. სარკმელს სადა თავსართი აქვს. საპირე შევსებულია წრე-რომბების უწყვეტი არშიით და გრეხილი ლილვებითაა შემოფარგლული. სარკმლის ქვემოთ, განთავსებული კარი გლუვი არქიტრავით არის გადახურული.

სამივე ფასადზე ძირითად მორთულობას წრეებისა და წნულების სხვადასხვა ვარიაციები წარმოადგენს.

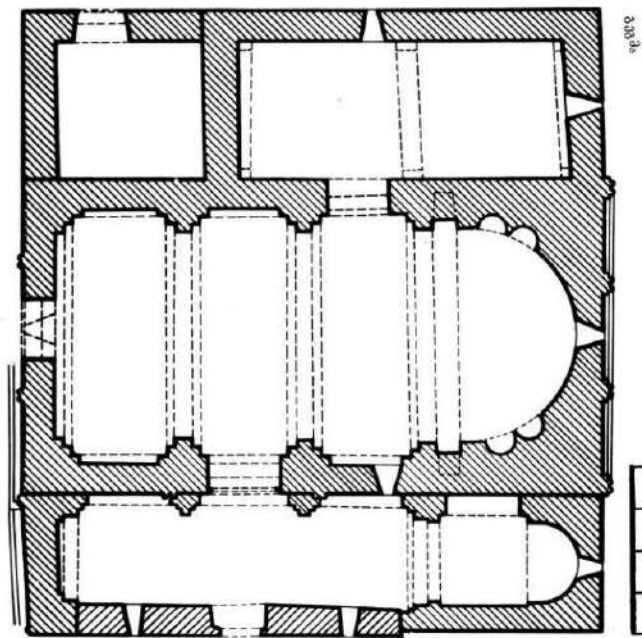
ნაგებობა ბოლოვდება პროფორლირებული, მოჩუქურთმებული კარნიზით და გადახურულია ორქანობა სახურავით.

ერთნავიანი ეკლესიების ერთ-ერთი კარგი ნიმუშია **ხცისის** იოანე წინასწარმეტყველის ეკლესია. იგი აგებულია ბაგრატ მესამის მეფობის პერიოდში, რაც დადასტურებულია ტაძრის აღმოსავლეთ ფასადზე მოთავსებულ წარწერაში, რომელიც გადმოგვცემს: „„მე გლახაკმან ან...ნა ვიწყე შენებად წმიდისა ამას ეკლესიასა“ ქართველთა მეფის ბაგრატის დროსო; „ქორონიკონი იყო სკზ“. ე.ი. 222, რაც „ქრისტეს აქეთ“ 1002 წელს უდრის.“²¹

დარბაზული ეკლესია ნაგებია თლილი მოყვითალო და მონაცრისფრო ქვის კვადრებით. სამხრეთით და ჩრდილოეთით მინაშენებია – სამკვეთლო და კარიბჭე. ეკლესიას ორი შესასვლელი აქვს - სამხრეთით (კარიბჭიდან) და დასავლეთით. ჩრდილოეთის კედელში გაჭრილია სამკვეთლოში გასასვლელი

კარი. აღმოსავლეთ და დასავლეთ კედლებში თითო სარკმელია გაჭრილი, აფსიდის სარკმლის გვერდებზე განთავსებულია, წყვილი მაღალი ნახევარწრიული ნიშა.

დარბაზის გრძივი კედლების მაღალი დეკორატიული თალები ეყრდნობა სამსაფეხურიანი პილასტრების პირველ

საფეხურს. დანარჩენ ორ საფეხურზე კი გადაყვანილია კამარის საბჯენი თალებია.

აღმოსავლეთის ფასადზე სამი თალია წარმოდგენილი, მათგან შუა თალი ამაღლებულია. ასეთივე თალებია დასავლეთ და ჩრდილოეთის ფასადებზეც. ჩრდილოეთი ფასადი გადაკეთებულია, თალები, ლავგარდნები, სვეტისთავები,

²¹ ვ. ბერიძე, დას. ნაშრომი გვ. 146

სარკმელთა და შესასვლელთა საპირეები ორნამენტითაა შემკული. აღმოსავლეთ ფასადზე ზემოთხსენებული ასომთავრული წარწერაა განთავსებული. გარდა ამისა სამი ასომთავრული წარწერა გვხვდება დასავლეთის ფასადზე. (სურ. 5.9)

ხცისის ეკლესია განსაკუთრებით ღირებულია ამ წარწერით, რომლებიც საინტერესო, ისტორიულ ცნობებს გვაწვდიან. ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადზე არსებული წარწერის მიხედვით, ტაძარი 1002 წელს, ბაგრატ III-ის მეფობის დროს აუგია ქართლის მთავარეპისკოპოს ანანიას, რომელიც გურანდუხტ დედოფალთან დაახლოებული პირი ყოფილა. „სახელითა ღმრთისაითა, მე გლახაკმან ანანია ვიწყე შენებად წმინდასა და ამას ეკლესიასა საყოფელსა წმიდისა ნათლისმცემლისა, სალოცავად. ადიდენ ღმერთმან ძლიერისა ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფისა და კურაპალატისა, და ძისა მათისა გიორგი უფლისწულისა და მეფისა ჩუენისა, და სახსრად ცოდვილისა სულისა ჩემისათვის და მოსახსენებლად სულისა მშობელთა და მამათა ჩემთათვის. ქრონიკონი იყო სკბ“. ტექსტის ბოლოს ამ წარწერის ავტორს, როგორც ჩანს, შეცდომა დაუშვია და «მმათას» ნაცვლად ამოუკვეთავს სიტყვა «მამათა».²²

დასავლეთის ფასადის წარწერებში იკითხება. «წმინდაო ნათლისმცემელო, შეიწყალე და ადიდე გურანდუხტი დედოფალი ორთავე შინა ცხოვრებათა. უფალო იესო ქრისტე, შეიწყალე და ადიდე შენ მიერ დამყარებული ბაგრატ აფხაზთა და ყოველთა კურაპალატი, მოეც ძლევაი მტერთა ზედა ხილულთა და უხილავთა».²³

²² გ. ჩუბინიძე, ჟურნ. ისტორია ნი, 2015 წ. №12/60

²³ დედოფალი გურანდუხტი აფხაზთა (და სავლეთ საქართველოს) მეფე გიორგი II-ის (922-957 წწ.) ასული და მეფე ბაგრატ III-ის დედაა. აღსანიშნავია, რომ მეფე ბაგრატის მიერ დასავლეთსაქართველოში აგებული ტაძრების (ბედი, ქუთაისი) წარწერებში გურანდუხტი საგანგებოდ ხსენიება, რითაც აფხაზეთის სამეფო ტახტის მიმართ ბაგრატის მემკვიდრეობის ლეგიტიმურობას ესმებოდა ხაზი. ეს პოლიტიკური მოტივი შეიძლება დავასახელოთ ხცისის ტაძრის წარწერაში დედოფალ გურანდუხტის მოხსენიების საფუძვლად.

ეხვევის ეკლესია - ყვირილის ხეობაში, საჩხერიდან ათი კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს. მას „დედა ღვთისას“ უწოდებენ. ეკლესია გეგმით ერთნავიანი ნაგებობაა, გარედან სწორკუთხა მოხაზულობის. შიგნით

ჩვეულებისამებრ, აღმოსავლეთ მხარეს ნახევარწრიული აფსიდით დაბოლოებული, რომელსაც ორივე მხარეს ორ სართულად - მცირე ზომის სადგომები აქვს განთავსებული. სადგომებში შესასვლელი საკურთხევლის აფსიდიდანვეა გაჭრილი. ნავი პილასტრებითა და საბჯენი თაღების მეშვეობით ორ არათანაბარ ნაწილად იყოფა, კედლის თაღების ქუსლები სხვადასხვა სიმაღლეზეა მოთავსებული.

ეკლესიაში შესასვლელი სამი მხრიდანაა დასავლეთით, სამხრეთითა და ჩრდილოეთით. დარბაზი ნათდება ჩრდილოეთით და სამხრეთით გაჭრილი ორ-ორი და დასავლეთით - ერთი სარკმლის მეშვეობით. აღმოსავლეთ მხარეს სამი სარკმელია, ამათგან ცენტრალური საკურთხევლის აფსიდში, ხოლო გვერდითა სარკმლები საკურთხევლის გვერდითა სადგომებში.

აღსანიშნავია დასავლეთ და ჩრდილოეთ პორტალები, რომლებიც ჩუქურთმითაა შემკული. აგრეთვე მოჩუქურთმებულია დასავლეთისა და აღმოსავლეთის სარკმლებიც, რელიეფური გამოსახულებებია ჩრდილოეთით გაჭრილი სარკმლების თავზეც. ფასადთა დანარჩენი ნაწილი, სხვა რაიმე სახის შემკულობას მოკლებულია. აღსანიშნავია, რომ ტრადიციულად ამ პერიოდის მსგავსი ტიპის ნაგებობებში, მხოლოდ ორი შესასვლელი უნდა ყოფილიყო დასავლეთ და სამხრეთ მხრიდან, თუმცა როგორც ვ. ბერიძე აღნიშნავს, ჩრდილოეთ მხარეს გაჭრილი შესასვლელი, სავარაუდოდ ტაძრის მდებარეობით არის განპირობებული, რადგან ტაძართან სოფლიდან მისასვლელი დასავლეთ და ჩრდილოეთ მხრიდან მიემართება. (სურ. 5.10)

ამავე პერიოდს, XI საუკუნის პირველ ნახევარს მიეკუთვნება, საჩხერის მუნიციპალიტეტში მდებარე **სავანის წმ. გიორგის ეკლესია**. სოფელი სავანე მდ. ყვირილას ხეობაში, საჩხერიდან ექვს კილომეტრში მდებარეობს.

წმ. გიორგის ეკლესია, სოფელ სავანეს გარდა ახლომახლო სოფლებსაც ემსახურებოდა. ნაგებობა სოფლის განაპირას, შემადლებულ ადგილზე დგას. ეკლესია გეგმით ცალნავიანი ნაგებობაა, დიდი მინაშენით სამხრეთ მხარეს.

გეგმით სწორკუთხა მოხაზულობისაა, სწორკუთხედშია ჩაწერილი აღმოსავლეთით

ნახევარწრიული აფსიდი.

ნაგებობას ორი შესასვლელი

აქვს დასავლეთითა და

სამხრეთით. სარკმლების

რაოდენობა ხუთია, ერთი

მათგანი გაჭრილია

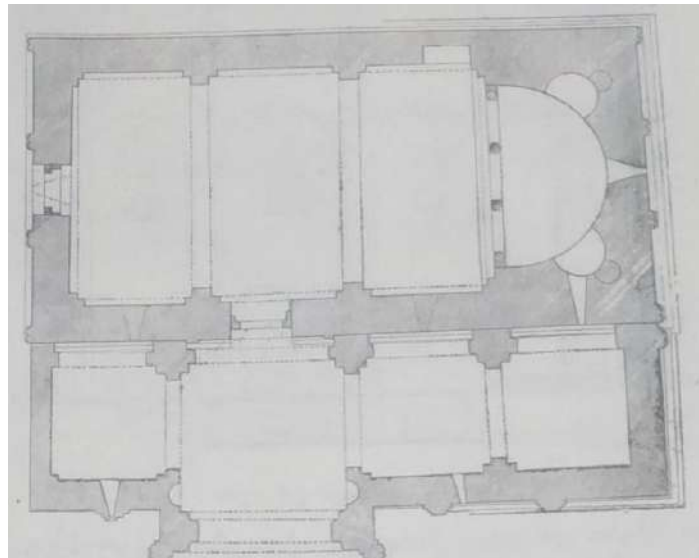
საკურთხევის აფსიდში,

ერთი დასავლეთით კარის

ზემოთ, სამი სარკმელია

წარმოდგენილი სამხრეთ

მხარეს. საკურთხევის

აფსიდში სარკმლის ორივე მხარეს, თითო ღრმა ნიშია, ნახევარწრიული მოხაზულობის.

დარბაზის გრძივი კედლები პილასტრების მეშვეობით სამი თანაბარი მოცულობის ნაწილადაა დაყოფილი. პილასტრებს შორის კედელი თითო საფეხურით შეღრმავებულია, რაც შემოფარგლულია თაღის ვიწრო ზოლით. რის გამოც გრძივი კედლებზე სამი თაღოვანი არეა შექმნილი. ჩრდილოეთ კედელში დატანილია, ღრმა , სწორკუთხა თაღოვანი ნიშა. ორი საფეხურით შემადლებული

საკურთხეველი, ნავისგან კანკელის მეშვეობით გამოიყოფა. ეკლესიის ნავი, ცილინდრული კამარითაა გადახურული. (სურ. 5.11)

ფასადები გამოირჩევა უხვი და მდიდრული ჩუქურთმით. ასევე აღსანიშნავია კედელზე ამოკვეთილი წარწერები. კედლის წყობა თლილი და ერთმანეთთან მჭიდროდ მიჯრილი ქვის კვადრებით ხასიათდება. წყობათა რიგი თითქმის თანაბარზომიერია და ჰორიზონტალთა მთლიანობა იშვიათად ირღვევა, მაგრამ განსხვავებულია ქვის სიგანე, ჰორიზონტალებში ქვების სიგანე რაიმე სახის რიტმს არ ექვემდებარება, მსგავსი ხასიათის წყობა, ერთგვარ სიცოცხლეს მატებს ფასადს.

ჩუქურთმითაა შემკული ნაგებობის კარნიზიც, ასევე სამხრეთ და დასავლეთ კართა საპირეები. სამხრეთ პორტალი დიდი და მდიდრულია. პორტალის დეკორატიული მორთულობა ნიკორწმინდისა და კაცხის გარშემოსავლელს მოგვაგონებს. „სამხრეთის დიდი სტოა-კარიბჭე, რომელსაც მთელი ფასადის სიგრძე უჭირავს, აგრეთვე XI ს-ისაა, თუმცა სხვა ოსტატის ხელითაა ნაშენი.“²⁴ სამხრეთის მინაშენი გეგმით კვადრატს უახლოვდება, მის ოთხივე კუთხეში მასიური, ერთმანეთთან ნახევარწრიული თაღებით დაკავშირებული ბურჯებია, ამ ბურჯებს ცილინრული კამარა ეყრდნობა. შესასვლელის მხარეს (დას) ბურჯებთან, ერთმანეთის სიმეტრიულად ორი, ნახევარწრიული ნიშია მოთავსებული. კარიბჭის აღმოსავლეთით და დასავლეთით, შედარებით დაბალი, კამაროვანი სადგომებია. სადგომები სხვადასხვა სიდიდისაა. სადგომები თითო, მცირე ზომის სარკმელთა მეშვეობით ნათდება და აქ მოხვედრა მხოლოდ კარიბჭის მეშვეობით არის შესაძლებელი. უშუალოდ კარიბჭე ორქანობა სახურავით არის გადახურული, ხოლო მის გვერდით განთავსებული სადგომებს ცალქანობა გადახურვა აქვთ. (სურ. 5.12)

ნაგებობა მაღალი, დახვეწილი პროპორციებით გამოირჩევა. აქ ერთმანეთს ორგანულად ერწყმის არქიტექტურა და მორთულობა. დეკორატიული

²⁴ ვ. ბერიძე, ძველი ქა რთული ხუროთმოძღვრება, თბ. 1974, გვ 146

მორთულობის შესრულების ხარისხი ძალიან მაღალია, რაც თუკი გავითვალისწინებთ ნაგებობის აგების პერიოდს სავსებით გასაგებია. ეკლესიის კედლებზე გვხვდება წარწერებიც, დასავლეთ შესასვლელის ტიმპანში იკითხება:

„სახელითა ღმრთისაჲთა, მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობლისაჲთა, წმიდისა გიორგისითა, დამაყენა მე, სულითა საწყალობელი ჰრბჲ აღსაშენებლად წმიდისა ამის საყდრისა, ადიდენ ღმერთმან გიორგი ერისთავთ ერისთავი, სალოცველად სულისა მათისათვის და მშობელთა მათათათვის და გოლიათისათვის და დედისა მათისათვის“²⁵ მეორე წარწერაში, სამხრეთის შესასვლელის ტიმპანში, აგების ზუსტი თარიღი-1046 წელიც - იხსენიება. დიდი, დამატარილებელი წარწერა სამ სტრიქონიანია და გარს უვლის ნახევარწრიულ ტიმპანს. წარწერა შემდეგნაირად იკითხება :

„სახელითა ღმრთისაჲთა მე, გიორგი ერისთავთ ერისთავმან, ავაშენე ესე წმიდაჲ ეკლესიაჲ სავანისაჲ სალოცველად სულისა ცოდვილისა ჩემისა და მმისა ჩემისა „ხ“ ერისთავისა და მშობელთა ჩემთათვის გულზვიადისათვის და მარიამისათვის და შვილისა ჩუენისა გოლიათისათვის და დედისა მისისათვის. წმიდაო გიორგი, მეოხ ეყავ წინაშე ღმრთისა. ამენ იყავნ. ქრონიკონი იყო სძვ, აეშენა მეფობასა ბაგრატ კურაპალატისასა.“²⁶

ამგვარად, წარწერის მეშვეობით ცნობილია აგების ზუსტი თარიღი -1046 წელი²⁷, წარწერაში მოხსენიებული ბაგრატ მეფეც ამ პერიოდში კურაპალატის ტიტულს ატარებდა. რაც შეეხება წარწერაში მოხსენიებულ გიორგი ერისთავთ ერისთავსა და სხვა ისტორიულ პირებს, მათ შესახებ მატიანეს რაიმე სახის ისტორიული ცნობები არ შემოუნახავს.

²⁵ ვ. ბერიძე, „სავანე: XI საუკუნის ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი“, ჟურნ. „ქართული ხელოვნება“ თბ. 1942

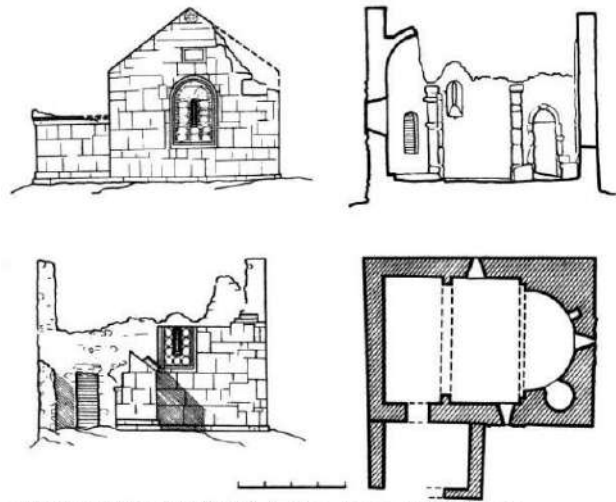
²⁶ დას. ნაშრომი

²⁷ სძვ= 226; 226+780=1046

მესამეში (აღმოსავლეთის ფასადზე) ნათქვამია, რომ მშენებლობაში სოფელიც იღებდა მონაწილეობას.²⁸

რაც შეეხება XII საუკუნეს, ამ პერიოდის ნაგებობებიდან ერთ-ერთ საინტერესო ნიმუშს, საორბისის წმ. გიორგის სახელობის დარბაზული ეკლესია წარმოადგენს. თავდაპირველად უნდა ითქვას, რომ საორბისის წმ. გიორგის ეკლესია შუა ქართლში, მდინარე თემის მარცხენა ნაპირზე, სოფ. ხოვლედან რვა კილომეტრში მდებარეობს. ეკლესია შემადგენულ ადგილზე დგას და ზემოდან დაჰყურებს მდინარის ხეობას. აღსანიშნავია, რომ ნაგებობა, თავისი მდებარეობის გამო, ყველა მხრიდან კარგად აღიქმება.²⁹

ეკლესია დარბაზული ტიპისაა, სამხრეთ მხარეს მინაშენით (კარიბჭე). სწორედ ამ მინაშენიდან არის შესაძლებელი ეკლესიაში მოხვედრა, სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეში გაჭრილი კარის მეშვეობით. ნაგებობის გეგმა

აღმ. ფასადი, სამხრ. ფასადი (მარცხნივ), გრძივი განაკვეთი, სამხრ.-კვ. კვეთი

მარტივია, მოკლე და განიერი ნავი აღმოსავლეთით დაბოლოებულია გაშლილი მოხაზულობის მქონე აბსიდის მეშვეობით. აბსიდის ცენტრში სარკმელია გაჭრილი, სარკმლის ორსავე მხარეს თითო, სხვადასხვა ზომის ნიშაა

განთავსებული. თითო სარკმელია ჩრდილოეთისა და სამხრეთის კედლებშიც. (სურ. 5.13)

დარბაზის სივრცე ერთსაფეხურიანი, ვიწრო პილასტრით ორ არათანაბარ ნაწილადაა გაყოფილი, რომელთაგანაც აღმოსავლეთ მონაკვეთი გაცილებით დიდია. შესასვლელიც ვიწრო და მაღალია. ინტერიერში თანადროული

²⁸ ვ. ბერიძე, ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ. 1974, გვ 146

²⁹ Г. Чубинашвили, Саорбисская церковь, ВИИ, Т. I, Тб., 1970, გვ. 283-284

კანკელის ფრაგმენტებია შემორჩენილი. ეკლესია მოხატული იყო, მხატვრობის ფრაგმენტები საკუროთხეველში, ჩრდილოეთ და დასავლეთ კედლებზეა შემორჩენილი.

ნაგებობა მაღალ ცოკოლზე დგას. ცოკოლი აღმოსავლეთ და სამხრეთ ფასადზეა შემორჩენილი, აქედან აღმოსავლეთ ფასადზე ცოკოლის ორი ფენა იკითხება, ადრეული- რომელიც რუხი ფერის, შედარებით დიდი ზომის ქვითაა ნაგები, მას მოსდევს თბილი ფერის, ერთ საფეხურიანი თარო-ცოკოლი, რომელიც სამხრეთ ფასადზეც გრძელდება. მინაშენის ცოკოლი ფასადის თანადროულია და ორ საფეხუროვანია.

ეკლესიის სამხრეთ და აღმოსავლეთ ფასადი თლილი, სხვადასხვა ზომის ქვიშაქვის კვადრებით არის მოპირკეთებული. კედლის წყობა მოწესრიგებულია, კვადრები ერთმანეთთან კარგად არის მიჯრილი. მეტნაკლებად დაცულია რიგების ჰორიზონტალურობა. ზედა რიგებში ქვის ზომა მცირდება, გარდა ამისა გვხვდება მცირე ჩანართებიც. რაც შეეხება ჩრდილოეთ და დასავლეთ კედლებს, აქ კედლის წყობა განსხვავებულია. ჩრდილოეთ კედლის აღმოსავლეთ კუთხეში თლილი ქვის წყობა გრძელდება, შემდეგ კი, ფასადის ქვედა რიგებში გამოყენებულია პირმოსწორებული, სხვადასხვა ზომის და ფორმის ქვები, ზემოთ კი წვრილი სხვადასხვა ჯიშის ქვებია განთავსებული. ანალოგიური წყობით ხასიათდება დასავლეთ ფასადი.

ნაგებობის ერთადერთ გაფორმებული ფასადს აღმოსავლეთ ფასადი წარმოადგენს. ფასადის ცენტრში გაჭრილი სარკმელს მძლავრი დეკორატიული დატვირთვა აქვს. სარკმლის ფართო, პლასტიური კვეთილობით შესრულებული მცენარეული ორნამენტის მქონე საპირე, ფასადის ცენტრალურ მონაკვეთზე ახდენს კონცენტრაციას. სარკმლის თავზე მოცემულია სააღმშენებლო, ლაპიდარული წარწერა, რომელიც გვამცნობს როგორც აშენების წელს (1152), აღმშენებლის სახელსაც კახა ერისთავ-ერისთავი. ფრონტონის კეხში

გამოკვეთილია ტოლმკლავა ჯვარი. ასე, რომ აღმოსავლეთ ფასადი ყველაზე მნიშვნელოვანი და მხატვრული დატვირთვის მქონე ფასადია.

ძირითად მოცულობას დასავლეთით სადა მინაშენი აქვს დამატებული. მინაშენი როგორც ჩანს ორქანობა სახურავით იყო გადახურული. მინაშენზე შემორჩენილია პროფილირებული კარნიზი, რომელიც თარიით დასრულებულ, მაღალ და მძლავრ, ჩაკვეთილ სიბრტყეს წარმოადგენს.

ჩრდილოეთ და დასავლეთ ფასადები სავსებით სადაა. ჩრდილოეთ კედელში განთავსებული სარკმელი ამოქოლილია. ინტერიერში სარკმლის თაღოვანი დასრულების მონახაზი იკითხება.

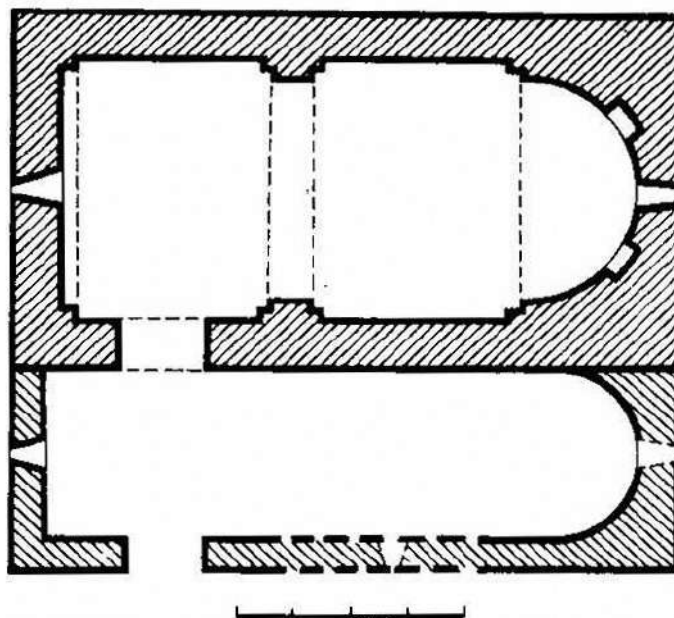
ზოგადი სურათის შესაქმნელად, ვფიქრობ საინტერესოა კიდევ ერთი, ამავე პერიოდის (XII საუკუნე) მნიშვნელოვანი ძეგლის მაღალაანთ ეკლესიის განხილვა, რომელიც მდებარეობს სოფელ წინარეხიდან 2,5 კმ-ზე, მდინარე კავთურის მარცხენა ნაპირზე, მთის კლათაზე.³⁰

მაღალაანთ ეკლესია, დარბაზული ტიპის ნაგებობაა, აღმოსავლეთ მხარეს სწორკუთხა მოხაზულობაში ჩაწერილი განიერი ნახევარწრიული აფსიდით. აფსიდის ღერძზე სარკმელია გაჭრილი, მის გვერდებზე თითო პატარა ნიშია განთავსებული. დარბაზი ნათდება დასავლეთ კედელში გაჭრილი ერთი და სამხრეთ კედელში ორი სარკმლის მეშვეობით. დარბაზის გრძივ კედლებზე წარმოდგენილ წყვილი პილასტრს, კამარის საბჯენი თალი ეყრდნობა.

³⁰ მაღალაანთ ეკლესიის კომპლექსის სახელწოდება უკავშირდება XV-ს დაწინაურებული ფეოდალების მაღალაძეების (მაღალაშვილების) გვარს. ამ გვარის წარმომადგენლები სამეფო კართან და სამღვდლო წინამძღვრებთან დაახლოებულ პირებს წარმოადგენდნენ და აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. განსაკუთრებულ სიძლერეს XVII საუკუნის II ნახევარში მიაღწიეს. განსაკუთრებით ცნობილია ნიკოლოზ მაღალაძე, რომლის სახელთანაცაა დაკავშირებული მაღალაანთ ეკლესიის გარშემო მშენებლობა. მისი სახელი მოხსენიებულია სვეტიცხოვლი საკურთხეველის სარკმლის ქვეშ არსებულ წარწერაში. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარიდან მაღალაძეები წინარეხში უკვე აღარ ცხოვრობენ.

(პილასტრები, კაპიტელები, საბჯენი თალები კარის თალი და წირთხლები თლილი ქვისაა).

ფასადები ძირითადად, მოყვითალო ფერის კარგად თლილი ქვის კვადრებით არის მოპირკეთებული. თუმცა, მოყვითალო ფერთან ერთად, ხუროთმოძღვარი ორნამენტულ ფრიზებს ფირუზისფერი ქვით წარმოგვიდგენს. ნაგებობას

ყველა მხრივ ევლება ჩუქურთმიანი ფრიზით შემკული ორნამენტირებული ლავგარდანი. (სურ.5.14)

ეკლესია ორსაფეხურიან ცოკოლზე დგას. დარბაზში შესასვლელი სამხრეთ მხარესაა გაჭრილი. სამხრეთ ფასადის მთელს სიგრძეზე ეკვდერია წარმოდგენილი. ვიწრო და გრძელი გეგმარების მქონე ეკვდერი სამნაწილადაა დაყოფილი, რომლის აღმოსავლეთ აფსიდის ნაწილიც სამლოცველოს წარმოადგენს. ფასადთა დამუშავებისას ხუროთმოძღვარი აღმოსავლეთ და დასავლეთ ფასადებზე სამთაღედის სისტემას იყენებს, რაც როგორც ვ. ბერიძე აღნიშნავს ხუროთმოძღვრის შემოქმედებით დამოუკიდებლობაზე მეტყველებს.³¹ ნაგებობა გადახურულია ორფერდა სახურავით.

ეკლესიის აგების შესახებ წერილობითი ცნობები არ არსებობს. შემორჩენილი წარწერები გვიანდელია. ეკლესიაში შემორჩენილია

³¹ ვ. ბერიძე, ძველი ქა რთული ხუროთმოძღვრება , თბ. 1974, გვ 156

მოხატულობის ფრაგმენტებიც, რომელიც სხვადასხვა დროის ორ ფენას შეიცავს. პირველი ეკლესიის თანადროულია.

XIII ს-ის საინტერესო მაგალითს **კაზრეთის ცნობილი ეკლესია** წარმოადგენს. ქვემო ქართლში, ბოლნისის რაიონში მდებარე ეკლესია მნიშვნელოვანი არქიტექტურული ნაგებობაა.

კაზრეთის სამების ეკლესია, გეგმით წაგრძელებული სწორკუთხედის ფორმის, დიდი ზომის დარბაზული ეკლესიაა, რომელსაც სხვადასხვა დროის მინაშენები აქვს ჩრდილო-აღმოსავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ მხრიდან.

ნაგებობა აღმოსავლეთით

ნახევარწრიული ფომის ღრმა

აფსიდით ბოლოვდება. გეგმის

თავისებურებას წარმოადგენს,

ახლებურად გადაწყვეტილის

აღმოსავლეთის ნაწილი - „აფსიდის

კედელში ორი გვერდითი სადგომის

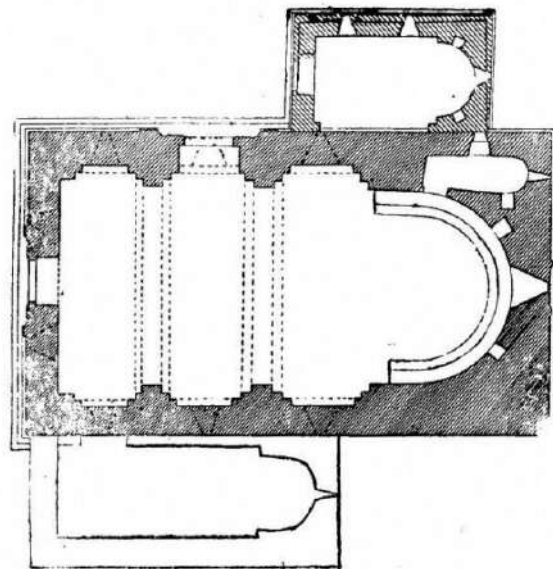
ნაცვლად მოწყობილია - ერთი,

ჩრდილოეთის მხარეს. ამასთანავე,

სამხრეთით, აფსიდის კედელში

დატოვებული ცრუ კარი

წარმოგვიდგება როგორც წინამავალ

კაზრეთის ეკლესიის გეგმა

ეპოქაში ჩამოყალიბებულ სამნაწილედ საკურთხეველის რუდიმენტული გადმონაშთი³². ეკლესიის დარბაზის კედლები სამ საფეხუროვან პილასტრთა მეშვეობით სამ ნაწილად იყოფა. ნაგებობას ორი შესასვლელი აქვს

³² ვ. დოლიძე, „კაზრეთის ხეობის ორი ხუროთმოძღვრული ძეგლი“, ძეგლის მეგობარი, თბ, 1970, №20, გვ 17

ჩრდილოეთით და დასავლეთით. მთავარი შესასვლელი ჩრდილოეთ მხარესაა, რაც ქართულ ხუროთმოძღვრებაში იშვიათობას წარმოადგენს. (სურ. 5.15)

შესასვლელის ასეთი გადაწყვეტა იმით აიხსნება, რომ ეკლესიასთან მისასვლელი ერთადერთი გზა ჩრდილო - დასავლეთიდანაა, და პრაქტიკული საჭიროებით არის ნაკარნახევი. (სურ.5.16)

ეკლესია კარგად გათლილი მოყვითალო ფერის ქვის კვადრებით არის ნაგები, ქვედა რიგში ბაცი, მომწვანო ფერის ქვის წყობა მიუყვება, რაც ფასადებს ცხოველხატულ ელფერს სძენს. ფასადებს ასევე აცხოველებს მდიდრული დეკორი, რომელსაც სარკმლის მოჩარჩოება, მოჩუქურთმებული კარნიზი, საფასადე ჯვარი და სხვა ელემენტები ქმნის. „ხუროთმოძღვრის მხატვრულ ჩანაფიქრში უპირატესი მნიშვნელობა ნაგებობის გარეგან სახეს ენიჭება. ასეა კაზრეთის ძეგლშიც; ფაქიზად გათლილი ქვის სამოსელის ზოგადი მოყვითალო ელფერი და მასთან დაპირისპირებული ბაცი მომწვანო ზოლი წყობის ქვემოთა რიგში ჟღერადი ფერადოვანი ლაქებივით ავსებს ძეგლის ცხოველხატულ გარემოცვას. ფასადები მდიდრულადაა მორთული სარკმლების დეკორატიული მოჩარჩოებით, შეწყვილებულ სარკმლებს შორის მოთავსებული ჯვრით,

მოჩუქურთმებული კარნიზით; შესასვლელები რთულ პროფილიანი მოჩუქურთმებული პორტალებითაა ხაზგასმული. პორტალებსა და სარკმლების აგებულებაში დაცულია ის დამახასიათებელი ნიშნები, რომელნიც ფასადების გაფორმების ზოგად პრინციპთან ერთად კაზრეთის ძეგლს XIII სპირველი ნახევრის ხუროთმოძღვრებას უკავშირებენ“³³ (სურ.5.17)

³³ ვ. დოლიძე, დას. ნაშრომი, გვ 17

XIII ს-ის კიდევ ერთ აღსანიშნავ ნაგებობას წარმოადგენს **გუდარეხის** ეკლესია, რომელიც მდებარეობს ქვემო ქართლის მხარეში, თეთრიწყაროს მუნიციპალიტეტში, მისგან ჩრდილოეთით 8 კილომეტრში, ტყეში.

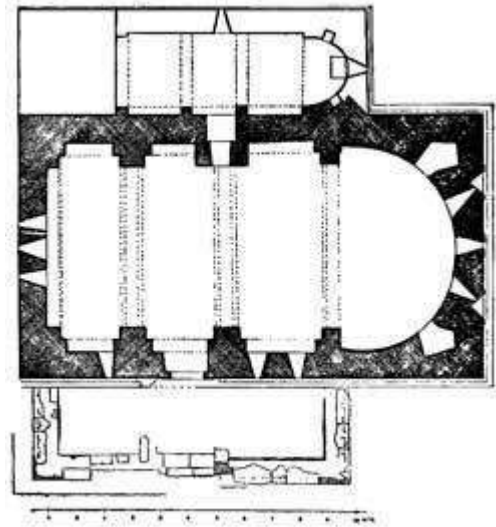
დასაწყისში უნდა ითქვას, რომ გუდარეხის მიდამოებში აღმოჩენილია სამოსახლო, რომელიც ორი ნაწილისგან შედგება : თლილი ქვით ნაგები ბურჯებიანი მაღალი ზღუდით შემოფარგლული სამონასტრო კომპლექსისაგან და ზღუდის ჩრდილოეთი და ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე ნასოფლარისაგან. 1938—1939 წლებში ლ. მუსხელიშვილის ხელმძღვანელობით სამონასტრო კომპლექსი გაითხარა, რის შედეგადაც გამოვლინდა ნაგებობათა ორი ქრონოლოგიური ჯგუფი: სასახლე, სენაკები, მარანი, პილასტრებიანი ნაგებობა, საჯინბო, ჩუქურთმიანი შენობის კომპლექსი (XII-XIII სს.) და მინაშენები პილასტრებიანი შენობის ჩრდილო-დასავლეთით და სხვა (XVI—XVII სს.). სამონასტრო კომპლექსში შედის ერთნავიანი ეკლესია და სამრეკლო. ეკლესია რუსუდანის მეფობის დროს — 1222–1245 წლებში აუგია ხუროთმოძღვარ ჭიჭაფორისძეს. ორსართულიანი სამრეკლო აგებულია 1278 წელს დიმიტრი თავდადებულის ხანაში.

გუდარეხის მთავარი ტაძარი აშენებულია რუსუდანის მეფობის დროს, XIII საუკუნის მეორე მეოთხედში. იგი თლილი ქვით ნაშენი, ერთნავიანი დიდი ზომის ნაგებობაა. ეკლესიას ორი მინაშენი ჰქონია. ჩრდილოეთ ეგვტერი მოგვიანებით არის მიშენებული, რაზეც მიუთითებს ის, რომ ტაძრის ჩრდილოეთ კედელის პერანგი თლილი ქვით არის მოპირკეთებული, ხოლო ეკვდერი ამ პერანგს ფარავს. თვითონ ეგვტერი კი ძველი ნათალი ქვებით არის აგებული. ეგვტერის ჩრდილოეთის კედელში ორი წარწერიანი ქვა არის ჩასმული ერთ ქვაზე, რომელიც ტორსზე დგას, ისე რომ წარწერა ვერტიკალურადაა დაყენებული ამოკვეთილია მსხვილი მთავრული ასოებით „ქრისტე შეიწყალე გიორგი“, ქვის მდგომარეობა კედელში ცხადჰყოფს, რომ იგი სხვა ადგილიდან არის მოტანილი და მეორედ გამოყენებული – წარწერას ვერტიკალურად არავინ

მოათავსებდა. მეორე ქვაზე ამოკვეთილია „ქრისტე შეიწყალე ადამ“. ორივე ეს წარწერა მიგვითითებს, რომ ალბათ, მთავარი ტაძრის ადგილსავე, რუსუდანამდე ყოფილა უკვე რაღაც ძველი, ნაგებობა. მეორე მინაშენი ტაძარს სამხრეთიდან ჰქონდა. ეს ის კარიბჭეა, რომლის შესახებაც ექვთიმე თაყაიშვილი მოგვითხრობს, რომელიც ტაძრის მთავარ

წარწერას ფარავდა, რის გამოც თაყაიშვილს ის მოუნგრევია.

გეგმით სწორკუთხა მოხაზულობის ტაძარი აღმოსავლეთით ნახევარწრიული აფსიდით ბოლოვდება, ნაგებობის გრძივი კედლები და კამარა სამ, თანაბარი ზომის მქონე ნაწილადაა გაყოფილი, ორსაფეხუროვანი პილასტრებისა და

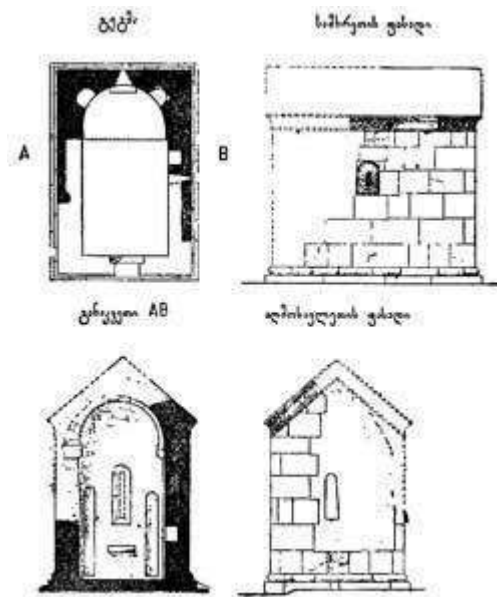
მათზე გარდამავალი კამარის საბჯენი თაღების მეშვეობით. ნაგებობას შესასვლელი სამხრეთ მხრიდან აქვს, მეორე კარის ღიობით, რომელიც ჩრდ. კედელშია გაჭრილი ეგვტერში მოხვედრაა შესაძლებელი. ინტერიერი ნათდება დასავლეთ და სამხრეთ კედელში გაჭრილი სამ- სამი სარკმლის მეშვეობით, სარკმლები ფასადის მხრიდან ვიწროა, ხოლო ინტერიერში ფართოვდება. სამი სარკმელია აღმოსავლეთ ფასადზეც, ცენტრალური სარკმელი ვიწრო და მაღალია, დანარჩენი ორი, მცირე ზომის სარკმელი, აღმოსავლეთ ფასადზე წარმოდგენილ ნიშებშია გაჭრილი. (სურ.5.18)

ტაძარი კარგად გათლილი კვადრებით არის ნაშენი, ხოლო ფასადები შემკულია მდიდრული ჩუქურთმით. აღმოსავლეთის ფასადს ორი სამკუთხა ნიში ამკობს. სარკმლის თავზე დიდი, უხვად მოჩუქურთმებული ჯვრის ჰორელიეფური გამოსახულებაა განთავსებული, ქვემოთ კი — ორი, შეწყვილებული რომბი. შემკულია სარკმლის საპირეც. რელიეფური გამოსახულებები აღმოსავლეთ ფასადზე ერთიან კომპოზიციას ქმნიან. აქ

გამოყენებულია სხვადასხვა გეომეტრიული მოტივები. საშემსრულებლო თვალსაზრისით ჩუქურთმის კვეთილობის ხარისხი, მაღალი სტანდარტებით გამოირჩევა. ნაგებობა სრულდება, სადა პროფილირებული კარნიზით. (სურ.5.19)

გუდარების კომპლექსში გვხვდება კიდევ ერთი დარბაზული ნაგებობა, „საჟამნო“- მცირე ზომის ერთნავიანი ეკლესია. ფასადებზე ერთმანეთს ენაცვლება ყვითელი და ღვინისფერი თლილი ქვის რიგები ენაცვლება.

ნაგებობა სწორკუთხა მოხაზულობისაა, აღმოსავლეთით ღრმა, ნახევარწრიული აფსიდით დაბოლოებული. ინტერიერში აფსიდის სარკმლის ორსავე მხარეს, ორი ღრმა და მაღალი ნიშაა წარმოდგენილი. ნაგებობას ერთი შესასვლელი აქვს, დასავლეთ მხრიდან. ეკლესია სრულდება პროფილირებული, ჩუქურთმით უხვად შემკული კარნიზით. ჩუქურთმითაა

შემკული აღმოსავლეთ ფასადის სარკმელიც, რომელსაც გარს ევლება გეომეტრიული ორნამენტის მქონე, საკმაოდ მაღალი, წნული ერთმანეთში გრებილი ორნამენტით შევსებული საპირე. სარკმლის თავზე, მაღალი, ტოლმკლავა ჯვრის რელიეფური გამოსახულებაა, ფრონტონის სამკუთხედში. ეს რელიეფური ჯვარი და სარკმლის საპირის რელიეფური გამოსახულება ერთიან კომპოზიციას ქმნიან ფასადის სიბრტყეზე. რელიეფური საპირის მქონეა, სამხრეთ სარკმელიც. (სურ.5.20; 5.21)

რაც შეეხება უშუალოდ გვიან შუა საუკუნეებს, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ამ პერიოდშიც საეკლესიო არქიტექტურას დიდი ადგილი უჭირავს. როგორც ვ. ბერიძე აღნიშნავს გვიანი შუა საუკუნეების პერიოდის არქიტექტურას

დასავლეთ საქართველოში თითქმის სრულიად არ ემჩნევა ირანული ფორმების გავლენის კვალი, რაც აღმოსავლეთ საქართველოში თვალსაჩინოა³⁴. მთელი პერიოდის განმავლობაში არსებობას განაგრძობს ერთნავიან ეკლესიათა ტიპი, რაც მთელი შუა საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრების, მუდმივი თანმდევ არქიტექტურულ ტიპს წარმოადგენს. უმეტესად ეს ნაგებობები სოფლის სამლოცველოებს და კარის ეკლესიებს წარმოადგენს, რაც ზემოთაც იყო აღნიშნული.

დასავლეთ საქართველოს ეკლესიებში როგორც წესი ძირითად საშენ მასალად თლილი ქვა გამოიყენება, აქ აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიებისგან განსხვავებით მშენებლობაში აგურის გამოყენებას შეიძლება ითქვას, რომ ძალიან მცირე ადგილი უჭირავს. როგორც ვ. ბერიძე აღნიშნავს : „ ფასადთა დამუშავება - პროფილები, საპირეები, საერთო კომპოზიცია, აგრეთვე ჩუქურთმაც - უფრო მეტად ემორჩილება ტრადიციას ვიდრე ქართლსა და კახეთში.“³⁵ ამ პერიოდის ნაგებობებში დეკორის მხატვრულ-ტექნიკური შესრულების დონის დაქვეითება, წინა ეპოქის ძეგლებთან შედარებისას მკვეთრად თვალსაჩინოა.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ ზემო იმერეთში, გვხვდება XVI ს-ის პირველი ნახევრით დათარიღებული დარბაზული ტიპის ეკლესია. ნაგებობა მდებარეობს საჩხერის რაიონში სოფელ **ჭალაში** და **წმინდა გიორგის სახელობისაა**. ეკლესია ასევე ცნობილია როგორც აბაშიძეების ეკლესია. ერთნავიანი ეკლესია მდინარე ყვირილას მარჯვენა ნაპირზე მდებარეობს. მცირე ზომის ეკლესია აბაშიძეთა საკუთრებას წარმოადგენდა. სწორედ აბაშიძეების გამოსახულებებს ეთმობა ეკლესიის ჩრდილოეთ კედლის სიბრტყე მათ შორის აღსანიშნავია ეკლესიის აღმშენებელი აბაშა აბაშიძე ეკლესიის მოდელით ხელში, მისი მეუღლე კეკლუცა და მათი ძე სულხანი.

³⁴ ვ. ბერიძე, XVI-XVIII საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრება, თბ. 1994 , გვ. 8

³⁵ ვ. ბერიძე, დას. ნაშრომი, გვ. 156

გეგმით დარბაზული ტიპის ეკლესიას სწორკუთხა მოხაზულობა აქვს. აღმოსავლეთ საკურთხევლის აფსიდიც სწორკუთხედშია ჩაწერილი. დარბაზის გრძივი კედლები და კამარა პილასტრებისა და საბჯენი თაღების მეშვეობით ორ ნაწილადაა გაყოფილი. დასავლეთ ნაწილი აღმოსავლეთთან შედარებით მცირე ზომისაა. პილასტრები და საბჯენი თაღები თლილი ქვისაა. ეკლესიას სამი სარკმელი აქვს თითო თითოეულ კედელზე, გარდა ჩრდილოეთ კედლისა. დარბაზს ორი შესასვლელი აქვს დასავლეთ და სამხრეთ მხრიდან. სამხრეთ შესასვლელი ინტერიერში ისრული თაღითაა გადახურული, მაგრამ როგორც ვ. ბერიძე აღნიშნავს: „ეს ის შეგნებული ისრული ფორმა კი არ არის, რომელიც XVI – XVII საუკუნეებში იხმარება (ირანული გავლენით) როგორც მხატვრული მოტივი, არამედ გამარტივებული ტექნიკური საშუალება.“³⁶ (სურ.5.22)

დარბაზული ტიპის ეკლესია ორსაფეხუროვან ცოკოლზე დგას. ნაგებია თლილი ქვის, სხვადასხვა ზომის კვადრებით. ქვები სხვადასხვა მოხაზულობისაა და თლის ხარისხიც არც თუ ისე სუფთაა. დასავლეთ კარის თავზე მოთავსებული ტიმპანის ქვაც დაბრეცილია. ტიმპანს შემოსაზღვრავს შეწყვილებული, გლუვი თაღოვანი ლილვი, ტიმპანის ცენტრში კი ქვაში ჩაჭრილი ღარებით გამოსახულია მარტივი მოხაზულობის ჯვარი. სამხრეთ კარის ტიმპანიც დასავლეთის მსგავსია, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ტიმპანი გლუვია და მასზე რაიმე სახის გამოსახულება დატანილი არ არის.

საკურთხევლის სარკმელს ფასადის მხრიდან გარს უვლის კედლის სიბტყეში ჩადირული გლუვი ლილვი, რომელიც ქვემო ნაწილში შეწყვილებულია, ზემოთ კი ერთია. ეკლესიას ოდნავ გადმოშვერილი კარნიზი შემოუყვება. გადახურულია ორქნაობა სახურავით.

ვახტანგ ბერიძე ეკლესიას XV-XVI საუკუნეთა მიჯნას მიაკუთვნებს.³⁷

³⁶. ვ. ბერიძე, XVI-XVIII საუკუნეების ქართული საეკლესიოხუროთმოძღვრება, თბ. 1994, გვ. 170

³⁷. ვ. ბერიძე, დას. ნაშრომი, გვ 171

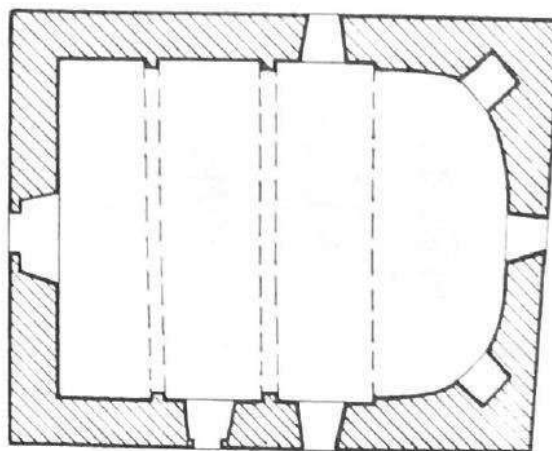
რაც შეეხება XVII საუკუნეს, ამ პერიოდის დათარიღებულ ნაგებობათაგან გვაქვს სოფ. როკითის მაცხოვრის ეკლესია.

სოფ. როკითი მდებარეობს ბაღდათიდან 10 კმ-ის დაშორებით, მდ. ხანისწყლის მარცხენა ნაპირზე. სოფელი როკითი იხსენიება შემდეგ წერილობით წყაროებში: ვახუშტი ბაგრატიონის „აღწერა სამეფოსა

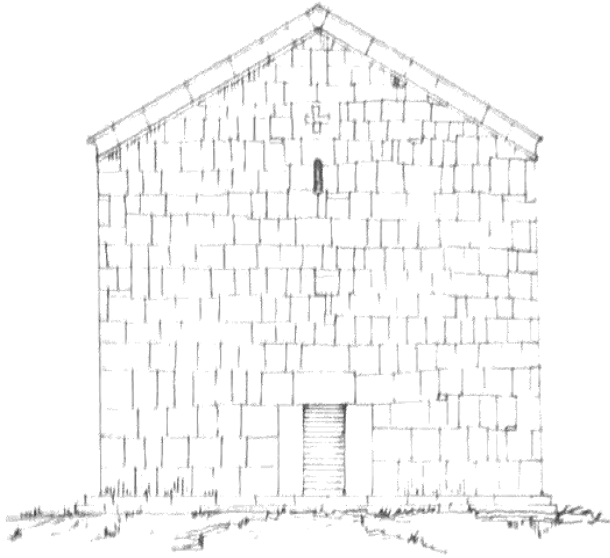
საქართველოსა“, XVI-XVIII სს-ის ისტორიული საბუთები, იოჰან გიულდენშტედტის „მოგზაურობა საქართველოში“. 1684 წ. როკითთან გამართულ ბრძოლაში, იმერეთის მეფე ალექსანდრე IV-მ (1683-1690) დაამარცხა გურიის მთავარი გიორგი III.

როკითის მაცხოვრის ფერისცვალების ეკლესია აფხაზთა კათალიკოსის სვიმონ ჩხეტიძის³⁸ მიერ 1661 წელს არის აგებული. ტაძარი გვიან შუა საუკუნეების მაცხოვრის ფერისცვალების სახელზე აგებულ ერთნავიან ნაგებობას წარმოადგენს. ტაძრის სამხრეთ და დასავლეთ ფასადი შემკულია ორნამენტებითა და ასომთავრული წარწერებით.

ეკლესია	გეგმით
დარბაზულია,	სწორკუთხა
მოხაზულობაში ჩაწერილი განიერი ,	
ნახევარწრიული ფორმის , საკმაოდ	
გაბრტყელებული	აღმოსავლეთ
აფსიდით . დარბაზის სივრცე სამ	
თითქმის	თანაბარი ზომის
ნაწილადაა	დაყოფილი .
საკურთხევლის	სარკმლის აქეთ-
იქეთ მოთავსებულია ორი, ღრმა	

³⁸ სვიმონ ჩხეტიძე - დასავლეთსაქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი 1660-1666 წლებში

სწორკუთხა მოხაზულობის ნიშ.
დარბაზს ორი შესასვლელი აქვს
სამხრეთ და დასავლეთ
მხრიდან . თითო სარკმელია
გაჭრილი თითო კედელში.
(სურ.5.22; 5.23)

დარბაზული ტიპის
ეკლესია სხვადახვა ზომის ქვით
არის ნაგები. წყობის
ჰორიზონტალთა რიგი

მეტნაკლებად დაცული და მოწესრიგებულია. ეკლესიის აგების თარიღი და
ამშენებლის ვინაობა დასავლეთ და სამხრეთ შესასვლელთა თავზე ამოკვეთილ
წარწერებშია მოცემული. როგორც ვახტანგ ბერიძესთან ვკითხულობთ
დასავლეთ კარის თავზე განთავსებულ წარწრა ასე იკითხება :

„... .“

4. ქ.წ ჩუენ ცვა ფარვათა შენთა მონდობილმან და მოსავმან, დიდისა

5. ჩრდილოეთისა და აფხაზეთის ბიჭვინტისა ემბაზისა საჭედ მჰყრო-

6. ბელმან. კათალიკოზ ქუთათელმან ჩხეტიძემან სვიმეონ აღვაშენეთ
ტაძარი ე

7. სე მაცხოვარისა როკითის, სახსრად და საოხად სულისა ჩემისა. ამინ.

ქკსა ტმთ.“³⁹

³⁹ ვ. ბერიძე, XVI-XVIII საუკუნეების ქართული საეკლესიოხუროთმოძღვრება, თბ. 1994, გვ. 181

სვიმონ ჩხეტიძე იხსენიება მეორე წარწერაშიც, მაგრამ რაიმე სახის განსხვავებულ ცნობებს წარწერა არ გვაწვდის.

ეკლესიას უჩვეულო პროპორციები აქვს, ეკლესიის სიგანე, სიგრძესთან შედარებით დიდია, რის გამოც შიდა სივრცე გაშლილი და ფართოა. ეკლესიის დასავლეთ ფასადზე სარკმლის ზემოთ მოთავსებულია რელიეფური ჯვრის გამოსახულება, რომელიც ფასადის ჰორიზონტალებშია ჩაკარგული და რაიმე დეკორაციულ როლს ვერ თამაშობს. ჯვრის რელიეფი დაბალია და ბრტყელი ზედაპირი აქვს.

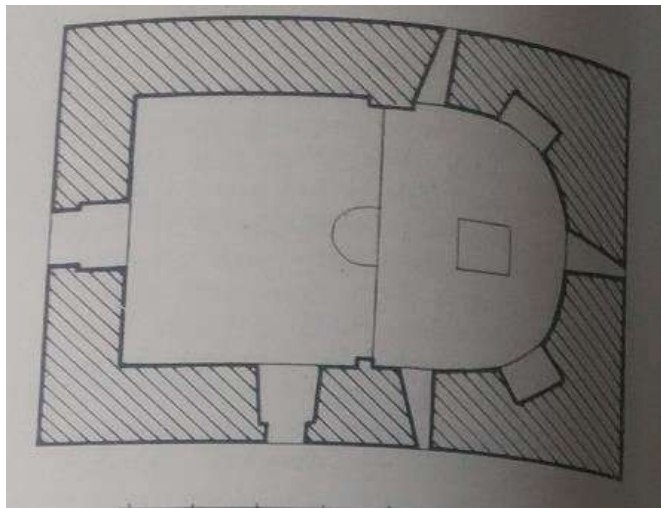
როკითის მაცხოვრის ეკლესია, როგორც მორთულობით ასევე შესრულების მხრივ, ხალხური ხელოვნების გავლენის ნიშნებს ამჟღავნებს.

ნაკურალემის ეკლესია - როკითის მაცხოვრის ეკლესიაზე ცოტა გვიან უნდა იყოს აგებული , თუმცა ამავე საუკუნის ფარგლებში. ვ. ბერიძე მას განიხილავს, როგორც დასავლეთ საქართველოს მთის პროვინციის სამლოცველოების ნიმუშს.

ეკლესიის შესახებ ცნობები გამოქვეყნებული აქვს მ. ბროსეს, ე. თაყაიშვილს, მათი ინტერესს

კედლის მხატვრობა და აქ გამოსახული ისტორიული პირები წარმოადგენდა.

მხატვრობა რვა პორტრეტს შეიცავს, რომელთა მეშვეობითაც ეკლესიის დათარიღების საშუალება არის შესაძლებელი.

ეკლესია ერთნავიანი ნაგებობაა. სწორკუთხა, შვერილების გარეშე. ინტერიერში აღმოსავლეთ მხარეს ღრმა აფსიდით. ორი შესასვლელი აქვს

სამხრეთ და დასავლეთ მხარეს. ასევე თითო სარკმელი აქვს თითო კედელში, ამათგან დასავლეთის სარკმელი ამოქოლილია, რადგან, ფასადზე სარკმლის ადგილას მხატვრობაა შესრულებული. ეკლესიის სიგრძე, სიგანესთან შედარებით მცირეა. ფასადები ყოველგვარ სამკაულს მოკლებულია, ვიწროა კარ-სარკმელთა ღიობები, რაც განასხვავებს ეკლესიას სხვა მსგავსი ტიპის ნაგებობათაგან, აქ ჩნდება შთაბეჭდილება, თითქოს თავდაცვითი ნაგებობა იყოს. ეკლესია აქ გამოსახული ისტორიულ პირთა პორტრეტების მიხედვით XVII საუკუნით თარიღდება.(სურ.5.25)

თითოეულ ამ ეკლესიაზე თვალის გადავლება, ცხადყოფს, რომ ცალნავიანი, დარბაზული ნაგებობები არა მხოლოდ უბრალო სასოფლო სამლოცველოებს და კარის ეკლესიებს წარმოადგენდა, არამედ მსგავსი

არქიტექტურული ტიპი, მნიშვნელოვან ძეგლებშიც გამოიყენებოდა. დარბაზული ტიპის ნაგებობათა მშენებლობა მთელი შუა საუკუნეების პერიოდიზაციის მანძილზე მიუთითებს იმაზე, რომ უგუშბათო ეკლესიის აგება სულაც არ იყო გამოწვეული მაშენებელთა ტექნიკური მოუზნადებლობის ან რაიმე სახის არ ცოდნის გამო. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს თუნდაც სავანის წმ. გიორგის ეკლესია, სადაც ნაგებობის თითოეულ ნაწილში შეიძლება დავინახოთ მაშენებელთა ოსტატობა.

ერთადერთი რაც შეიძლება ითქვას, დარბაზული ტიპის ნაგებობათა შესახებ ეს არის გეგმის სიმარტივე, რაც არ იძლევა მრავალფეროვანი

ვარიაციების შესაძლებლობას, რასაც გვთავაზობს გუმბათური ტიპის არქიტექტურა. მსგავსი ტიპის ნაგებობათა შიდა სივრცეც არ იძლევა ბევრი ვარიანტის საშუალებას, მაგრამ ოსტატები მაინც ახერხებენ უბრალო ხერხების მეშვეობით მნახველზე მნიშვნელოვანი ეფექტის მოხდენას. საინტერესო ვარიაციები გვხვდება ფასადთა მორთულობაზეც, ზოგან სრულიად სადა ფასადები ქვის წყობითა და ფერადოვნებით ცოცხლდება, ზოგან კი მნახველზე

მომნუსხველ შთაბეჭდილებას ფასადთა რელიეფური დეკორით შემკული დეტალები ტოვებს.

ამგვარად, დარბაზული ეკლესიები მიუყვება რა ფეხდაფეხ ქართული ქრისტიანული ხუროთმოძღვრების განვითარების გზას, ყოველ კონკრეტულ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში ამ პერიოდისთვის დამახასიათებელი ზოგადი მხატვრულ-კომპოზიციური თავისებურებების გამომხატველია. ამ მხრივ არც გვიანფეოდალური ხანის დარბაზული ეკლესიების ნიმუშებია გამონაკლისი.

დანართი №1

ნავარძეთის წმ. გიორგის დარბაზული ეკლესიის განხილვისას, სოფლის სიახლოვეს მდგარმა, კიდეც ერთმა, დარბაზული ტიპის ნაგებობამ მიიქცია ყურადღება. ეს არის „თირის მიძინების ეკლესია“. რომელიც მდინარე ყვირილას მარჯვენა ნაპირზე, ჭიათურიდან ოთხი კილომეტრის მოშორებით დგას.

თირის მიძინების ეკლესია ერთნავიანი ტიპის ბაზილიკაა, მოყვითალო-მონაცრისფრო ფერის შირიმის ქვით ნაგები. გეგმით მცირე ზომის, აღმოსავლეთ მხარეს წაგრძელებული, საკმაოდ მაღალი ნაგებობაა. ეკლესიას სამი კარი აქვს სამხრეთ, დასავლეთ და ჩრდილოეთ მხარეს. სამხრეთ კარის თავზე, საკმაოდ ვრცელი ასომთავრული წარწერაა, ფასადებზე გვხვდება ჯვრის რელიეფური გამოსახულებები. აღმოსავლეთ ფასადი სრულიად სადაა, ფასადზე ერთი მცირე ზომის სარკმელია გაჭრილი, რომლის თავზეც მცირე ზომის ჯვრის დაბალი რელიეფით შესრულებული გამოსახულებაა განთავსებული.ერთი სარკმელია ასევე დასავლეთ ფასადზე, შესასვლელი კარის თავზე წარმოდგენილი. აღსანიშნავია ეკლესიის სამხრეთ ფასადი, რომელზეც შესასვლელი კარის ტიმპანის ქვაზე, ადგილობრივ ქვაში ამოკვეთილი ჯვრის რელიეფური გამოსახულებაა. ტიმპანის ქვის ზემოთ, სხვა ჯიშის, თეთრი ფერის ქვაზე კვეთილი ასომთავრული წარწერა და კიდეც ერთი ჯვრის რელიეფია დატანილი.

ეკლესიის ჩრდილოეთ ფასადი თითქმის სრულად, მოგვიანებით არის აღდგენილი. ინტერიერში კედლები დაყოფილა ნახევარსვეტებით და მათზე გარდამავალი ნახევარწრიული თაღებით. საკურთხევლის აფსიდში, სარკმლის ორსავე მხარეს ორი ნიშია განთავსებული.აღსანიშნავია, რომ სამხრეთ კედელში გაჭრილი კარი, კედლის დასავლეთ ნაწილშია განთავსებული, ხოლო ჩრდილოეთისა აღმოსავლეთ ნაწილში, საკურთხევლის სიახლოვეს.

ეკლესია
 ორსაფეხუროვან ცოკოლზე
 დგას. და მაღალი
 პროპორციებით გამოირჩევა.
 ფასადთა წყობა
 მოწესრიგებულია, იმისდა
 მიუხედავად, რომ ეკლესია
 ნაგებია სხვადასხვა ზომის, ქვის

კვადრებით, აქ დაცულია ჰორიზონტალთა რიგები. ნაგებობა პროფილირებული
 კარნიზით სრულდება და გადახურულია ორქანობა, კრამიტის სახურავით.
 ტაძრის ჩრდილოეთით, კლდეში ნაკვეთი გამოქვაბულებია.

თირის მიძინების ეკლესიის შესახებ, ძალიან მწირი ცნობები მოგვეპოვება .
 საჭირო და საინტერესოა ეკლესიის მეცნიერულად შესწავლა, მისი როგორც
 არქიტექტურული ასევე ეპიგრაფიკული მხრივ.

დანართი №2

ნავარძეთის სიახლოვეს, სოფელ რგანთან გვხვდება ასევე, დარბაზული ტიპის ეკლესია, რომელიც წმ. გიორგის სახელობისაა. ეკლესია ნაგებია მოყვითალო-მოვარდისფო ადგილობრივი ქვით. ინტერიერში კონსტრუქციული დეტალებისთვის და ასევე ფასადზე დატანილი წარწერებისთვის გამოყენებულია თლილი თეთრი ფერის კირქვა.

რგანის წმ. გიორგის ეკლესიის ფასადებზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნე გვხვდება წარწერა, რომლის მიხედვითაც ვიგებთ, რომ ეკლესიის აშენებაში სოფ. ნავარძეთის მოსახლეობა მონაწილეობდა. რგანის ეკლესიას მოიხსენიებს გიორგი ბოჭოიძე „იმერეთის ისტორიულ ძეგლებში“, ბოჭოიძე შემდეგნაირად აღწერს ნაგებობას : „დიდ-რგანის წმ. გიორგის ეკლესია ერთნავიანი ბაზილიკაა, ნაშენი შირიმის თლილი ქვისა და კირისგან; შიგნით გალესილია კირით, ხურავს კრამიტი; კარი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით; სარკმელი - აღმოსავლეთით 3, სამხრეთით 1, დასავლეთით 1. ტრაპეზი ოდნავ დაშორებულია კედელს. საკურთხეველში არის ორი დიდი და მაღალი და ერთი მცირე თახჩა.

ეკლესიას გარეთ კედელზე აქვს წარწერები:

1. სამხრეთ მხარეს სარკმლის თავზე მდებარე მოთეთრო ფერის ქვაზე მრგვლოვანი ასომთავრულით :

იკითხება:

ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე აბუბ

ნასრ ერის

თავი და შვ

ილნი მისნი დ

ა ყ(ოველ)ი ერი მისი.“⁴⁰

2. ამავე ეკლესიის სამხრეთ ფასადზე, კარის ზემოთ განთავსებულ წარწერაში, იკითხება :

„სახელითა ღ(ვ)თისაჲთა მ ეოხებითა

წ(მიდ)ისა გ(ა)ბრ(იე)ლისი თა,

ს(ო)ფ(ე)ლ(მა)ნ ა(ა)გო ტ(ა)ძ(ა)რი ეს

ე ღ(ვ)თისა)ჲ. ქ(რისტ)ე, შ(ეიწყალ)ე ს(ო)ფ(ე)ლი აქა Ἀ(ო)რც(იე)ლ(ა)დ,

მ(უ)ნ

ს(უ)ლი(ე)რ(ა)დ“.⁴¹

⁴⁰ გ. ბოჭორძე, „იმერეთის ისტორიული ძეგლები, თბ. 1995, გვ 206

⁴¹ იქვე, გვ 207

ილემის წმ. გიორგის ეკლესია - ტრადიციულად ერთნავიანი ნაგებობაა, სწორკუთხედში ჩაწერილი საკურთხევლის აფსიდით. დარბაზის გრძივი კედლები და კამარა პილასტრებითა და საბჯენი თაღის მეშვეობით ორ ნაწილად არის გაყოფილი. ამათგან დასავლეთის მონაკვეთი აღმოსავლეთისაზე მცირე ზომისაა. პილასტრები და საბჯენი თაღები თლილი ქვით არის ამოყვანილი, თუმცა ცუდი ნახელავია.

ეკლესიას ორი შესასვლელი აქვს დასავლეთ და სამხრეთ მხრიდან, ხოლო ჩრდილოეთ კედლის გარდა თითოეულ კედელზე თითო სარკმელია გაჭრილი. ეკლესია თავისი მცირე ზომის გათვალისწინებით ორ კარს არ საჭიროებს, თუმცა ორი კარის არსებობა, აქ ტრადიციის ძალით უნდა იყოს განპირობებული. სამხრეთ შესასვლელი შიგნიდან შეისრული ფორმის თაღით სრულდება, თუმცა ეს ფორმა არა შეგნებულად არის გამოყენებული, არამედ გამარტივებული ტექნიკური მახასიათებელია.

ეკლესიის ფასადები ნაგებია, არც თუ კარგად დამუშავებული, თლილი ქვით. ნაგებობას ახასიათებს შესასვლელების „დაბრეცილობა“, ხოლო მორთულობა, შეწყვილებული ლილვი, რომელიც შემოსაზღვრავს დაბრეცილი ფორმის თაღოვან ტიმპანებს მაღალი მხატვრული დონით არ გამოირჩევა. სამხრეთ ტიმპანი ცარიელი და გლუვია, დასავლეთ კარის ტიმპანში კი ქვაში ჩაჭრილი, მარტივი ფორმის ჯვარია გამოსახული. საინტერესოა საკურთხევლის სარკმელი, მას გარს უვლის კედელში ჩადირული გლუვი ლილვი, რომელიც ქვედა ნაწილში შეწყვილებულია, ზემოთ ერთია. ეკლესიის კარნიზი გლუვია და ფაქტობრივად არც არის შვერილი. ფრონტონთა წვერში კრონშტეინებით, ცხვრის თავებია განთავსებული

როგორც ცნობილია ეკლესია აბაშიძეების კარის სამლოცველო იყო.

დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ იმერეთის ერთნავიან ეკლესიათა განხილვისას, შეუძლებელია გვერდი აუარო ჩხარის ოქონის ეკლესიას⁴². ეკლესია გვიან შუა საუკუნეებს მიეკუთვნება და ერთნავიან ეკლესიათაგან თავისი არქიტექტურული ფორმებით გამოირჩევა

გვიან შუა საუკუნეებში ჩხარი მეფეთა და სამიტროპოლიტო მესვეურთათვის საზაფხულო რეზიდენციას წარმოადგენდა. ჩხარის სასახლეებში ღებულობდნენ უცხოელ ელჩებს და მოგზაურობს, რაც არაერთი უცხოელი ავტორის მიერ არის აღწერილი.

ჩხარი და მისი მიდამოები მდიდარია ისტორიული ძეგლებით. თვით ჩხარში შემორჩენილია ოქონის გორის პირველი ქრისტიანული ძეგლი, რომელიც შუა საუკუნეებს მიეკუთვნება. ამავე პერიოდისა უნდა იყოს წმიდა გიორგის ეკლესიის სამრეკლო, ხოლო თვით ეკლესიის თავდაპირველი ნაგებობისაგან თითქმის აღარაფერია შემორჩენილი. ასევე არ არის შემორჩენილი ღვთისმშობლის ეკლესიისა და სამრეკლოს თავდაპირველი ნაგებობა, ხოლო მათი ნანგრევების ფრაგმენტები ადასტურებენ სიძველეს; ძველი ეკლესიის ნანგრევებს წარმოადგენენ აგრეთვე საკვირაოსა და საჯვარეს ნაშთები.

ჩხარში, ოქონის სერის ძირში, ზღვის დონიდან 365 მეტრზე მდებარეობს წმიდა გიორგის ეკლესია, მისი სამრეკლო და გალავანი. სწორედ ამ გალავანთან

⁴² ჩხარი შუაგულ იმერეთში, ოკრიბა - არგვეთის ქედის მკვეთრად გამოყოფილი ოქონის გორის სამხრეთ ფერდობზე მდებარეობს. წყაროებში პირველად 1452 წელს გვხვდება : „ბაგრატ მეფემ (ბაგრატ VI) უბოძა არჯევან ავშანდაძეს სატყისმცველო ადგილი სკანდასა და გოგნს დაღმა, იქ, სადაც ძევრისწყალი ერთვის ყვირილას, ფისისანსა და ჩხარს“. ჩხარი ძირითადად სამი დასახლებისგან შედგებოდა : ქალაქი ჩხარი, ნაქალაქარი ანუ ზედა ჩხარი (ოქონის გორის ტერიტორია ციხით) და სოფ. ჩხარი. არქეოლოგიური მონაცემებით დასტურდება, რომ ჩხარის მიდამოებში ჯერ კიდევ ქვის ხანაში ცხოვრობდა ადამიანი, ხოლო ბრინჯაოსა და რკინის ხანაში ფართოდ იყო ათვისებული. გვიან შუა საუკუნეებში მეფეთა და მიტროპოლიტთა საზაფხულო რეზიდენციას წარმოადგენდა.

გადიოდა უძველესი სავაჭრო-საქარავნო გზის ერთ-ერთი განშტოება, რომელსაც ძველი „აბრეშუმის“ გზას უწოდებენ. აქ, ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვით 65 წელს გაუვლია პომპეუსის ლაშქარს, რომაულ და ბიზანტიის მოგზაურებს და ლაშქარს, სავაჭრო ქარავნებს და სპარსეთის დესპანებს, ქართველ მეფეებს და დიდებულებს.

1737 წელს ტიმოთე გაბაშვილის მიერ შედგენილ იმერეთის რუკაზე დატანილია ჩხარი, რომელსაც აქვს წარწერა: „ქალაქი ჩხარი წმიდის გიორგის მონასტერი ახლად აღშენებული მეფის ალექსანდრესაგან ქრისტეს აქეთ ჩლღ“ (1737). იქვე რუსული წარწერაცაა „Монастирь Святого Георгия в 1737 году построил царь Александр“. გამოდის, რომ ალექსანდრე მე-5-ს, იმერთა მეფეს, ჩხარში აუგია ანუ აღუდგენია წმიდა გიორგის ეკლესია. ეკლესიის აღდგენა 1726 წელს მომხდარა.

1820 წელს ჩხარს ეწვია ჟაკ ფრანსუა გამბა, რომელსაც უნახავს ჩხარის წმიდა გიორგის ეკლესია. მოგზაურის თქმით, ცოტა ხნით ადრე ეკლესია აღუდგენიათ, მაგრამ იგი იმდენად ცუდად არის აშენებული, რომ „მას უკვე დანგრევის საშიშროება ელის“. შემდეგ განაგრძობს: „ეკლესიის ინტერიერი მცირედ არის მორთული ხატებით და ყველაზე ღირსშესანიშნავი ფასეულობა აქ რვა ფუტი (ერთი ფუტი დაახლოებით 33 სმ - კ.ხ.) სიმაღლის მუხის ჯვარია“.

რაც შეეხება **ოქონის ეკლესიას** - ნაგებობა შვერილი, ხუთწახნაგა აფსიდით გამოირჩევა, რომელსაც აღმოსავლეთ ფასადის მთელი სიგანე უჭირავს. საკურთხეველის აფსიდში სამი სარკმელია გაჭრილი, დღეს ცენტრალური სარკმელი ამოქოლილია. თითო სარკმელია დასავლეთ და სამხრეთ ფასადებზე. დასავლეთ და სამხრეთ კედლებში შესასვლელებია გაჭრილი. ეკლესიის ნავი საბჯენი თაღის მეშვეობით ორ ნაწილად იყოფა.

ფასადები თლილი ქვის სხვადასხვა ზომის და მოყვანილობის კვადრებით არის მოპირკეთებული. ფასადებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ ოსტატები ცდილობდნენ ჰორიზონტალური რიგების დაცვას, კარგად თლილი, ზოგან თითქოს წესიერი კვადრების მეშვეობით, თუმცა ბოლომდე მაინც ვერ ახერხებენ ჰორიზონტალთა დაცვას, დაქანებული რიგებითა და არა სწორგვერდა ფორმის ქვათა მეშვეობით. ნაგებობის კარ-სარკმელები შემკულია მოჩუქურთმებული საპირეებით. პორტალებს თითოარშინიანი, ტლანქად შესრულებული, გრებილი საპირე უვლის გარს, ხოლო სარკმლებს გლუვი ლილვებით მოჩარჩოებული საპირეები აქვს. საპირეეთათვის დამახასიათებელია გეომეტრიული ფორმების გამოყენება, წნული მოტივები, უკიდურესად სქემატიზირებული, ორ და სამლენტიანი დანგრეული წნულით შევსებული ფორმები. თითოეული საპირის დეკორატიული გაფორმება ერთმანეთისგან განსხვავებულია, მაგრამ მათ საერთო მახასიათებლად ორნამენტის შესრულების დაბალი ხარისხი შეიძლება მივიჩნიოთ.

ეკლესიას მარტივი, სადა კარნიზი აქვს და ერთ საფეხუროვან ცოკოლზე დგას. ოქონის ეკლესია დამჯდარი მასიური პორპორციების ნაგებობაა. რაც გვიანი ხანის ერთნავიანი ეკლესიების დამახასიათებელი ნიშანია. კერძოდ აღმოსავლეთ და დასავლეთ ფასადების სიმაღლეს სჭარბობს ეკლესიის სიგანეს ფრონტონიანად. ჩხარის ოქონის ეკლესიაში თვალს ხვდება ფორმათა დაღრეცილობა, განსაკუთრებით ფასადზე, საკურთხევლის მხარეს. როგორც ვ. ბერიძე აღნიშნავს ეკლესია მხატვრობის ფრაგმენტებზე შემორჩენილი პალეოგრაფიული წარწერების მიხედვით XV ს-ზე ადრეული არ უნდა იყოს. ეკლესია სავარაუდოდ მოგვიანებით გადანაკეთები უნდა იყოს. რაზეც მიუთითებს ჩრდილოეთ მხარეს ამოქოლილი კარი, ასევე გადაკეთებულია სამხრეთ კარიც. ხოლო სამხრეთ მხარეს გაჭრილ სარკმელში ჩასმულია რკინის ცხაური.

ეკლესიას გამოიკვეთა, რომ იმერეთში კერძოდ საჩხერესა და ჭიათურაში, არაერთი დარბაზული ტიპის ეკლესია გვხვდება, რომლებიც მეცნიერულად

შესწავლილი არ არის. ამ ეკლესიების ეტაპობრივი შესწავლა, ვფიქრობ ბევრ ახალ საინტერესო მასლას წარმოაჩენს და ქართული არქიტექტურის ისტორიის ჯერ კიდე შეუვსებელი ადგილების გარკვევასა და გაანალიზებას შეუწყობს ხელს.

დასკვნა

ჩემს მიერ, მოძიებული და შეგროვებული იყო, საკმაოდ ვრცელი და უხვი მასალა, როგორც ძირითადი საკვლევ ნაგებობათა, რომლებიცაა ჭიათურასა და საჩხერეში მდებარე ნავარძეთის წმ. გიორგისა და ივანწმინდის იოანე ნათლისმცემლის სახელობის ეკლესიები, კურტანაძეულის ხევის წმ. მარინეს ეკლესია, ასევე საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მდებარე დარბაზული ტიპის ნაგებობები, ადრე შუა საუკუნეებიდან - გვიან შუა საუკუნეებამდე. რისი საშუალებითაც, შესაძლებელი გახდა თვალის მიდევნება, როგორი ვითარდებოდა საუკუნეთა მანძილზე, „ცალწავიანი“ ეკლესიათა ტიპი, გეგმის, ინტერიერის ფასადთა გადაწყვეტის მხრივ და ა.შ

როგორც ვიცით, მცირე ზომის, დარბაზული ტიპის ნაგებობები მთელი საქართველოს მასშტაბით ჯერ კიდევ ადრეული შუა საუკუნეებიდან გვხვდება. დარბაზულ ნაგებობათა ტიპი ადრეულ საუკუნეებში, სამწავიანი და სამეკლესიანი ბაზილიკების გვერდით, ყალიბდება და ქართული საეკლესიო არქიტექტურის განვითარების მთელ მანძილზე არსებობს. როგორც წესი მსგავსი ტიპის ეკლესიები სოფლის მცირე ზომის სამლოცველოებს წარმოადგენს. იგი საეკლესიო ნაგებობების უმარტივეს ტიპს წარმოადგენს. გეგმით სწორკუთხა ნაგებობა, რომელიც აღმოსავლეთ მხარეს, ნახევარწრიული აფსიდით ბოლოვდება, რომელიც როგორც წესი სწორკუთხა მოხაზულობაშია ჩაწერილი, თუმცა აღსანიშნავია, გამონაკლისი შემთხვევებიც, როდესაც საკურთხეველის აფსიდი არღვევს სწორკუთხა მოხაზულობას და გამოშვებულია. მსგავსი ტიპის ეკლესიებში როგორც წესი, შესასვლელი სამხრეთ, ან დასავლეთ მხარესაა გაჭრილი. (შედარებით მოზრდილი ეკლესიებში შესაძლებელია ორივე მხარეს). გეგმისა და კონსტრუქციის სიმარტივეა ერთ-ერთი ფაქტორი, იმისა თუ რის გამოც გავრცელდა ერთწავიანი, დარბაზული ტიპი სოფლის ეკლესიათა მშენებლობაში. ქრონოლოგიურმა დაკვირვებამ ცხადჰყო, რომ ერთწავიან

ეკლესიათა ტიპს, არქიტექტურის განვითარების მთელს მანძილზე არ შეუწყვეტია არსებობა.

მიზეზი იმისა, თუ რატომ გვხვდება მთელი შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების განვითარების მანძილზე დარბაზული ტიპის ნაგებობები, ვფიქრობ ტიპის სიმარტივით და მოხერხებულობით უნდა იყოს გამოწვეული.

დარბაზული ტიპის ეკლესია, ყოველთვის ქართული ხუროთმოძღვრების ორგანულ ნაწილს წარმოადგენდა.

მართალია XVI-XVIII საუკუნეთა ქართული ტაძრები თავისი მხატვრული ღირსებებით ვერ შეედრება X-XIII საუკუნეებისას, და ვერც უფრო ადრეულებს. არათანაბარია შესრულების ხარისხი, მასში დიდი განსხვავებაა თავდაპირველად ყალიბდება მარტივი, სწორკუთხედში ჩაწერილი აფსიდის ნაგებობა, რომელიც დროთა მანძილზე ვითარდება, იხვეწება, იცვლება პროპორციები, შიდა სივრცე, ფასადთა გაფორმება, მშენებლობის ხარისხი. ტექნიკური ხარისხი ვითარდება, ზენიტს აღწევს, მაღალი საშემსრულებლო ოსტატობით ხასიათდება მასათა პროპორციები, ნაგებობათა შიდა სივრცე, მისი გადაწყვეტა თუ დეკორატიული შემკულობა. საქართველოს შორეულ კუთხეებშიაც, პატარა სოფლებშიაც, შეხვდებით საკულტო შენობებს, რომლებიც უმთავრეს ძეგლებს მხოლოდ მასშტაბითა და მხატვრული ამოცანის სირთულით ჩამოუვარდება, თორემ ტექნიკური შესრულებითა და მხატვრული ღირსებით თავისუფლად ამოუდგება მხარში. მოგვიანებით კი შეინიშნება უკვე დამკვიდრებულ ტრადიციათა, ინერტული მიდევნება, რაც აისახება როგორც ნაგებობათა მასებსა და პროპორციებში, ასევე საფასადე შემკულობის მხრივ.

როგორც ვ. ბერიძე წერს: „სოფლის ეკლესიათა უმეტესი ნაწილი მდარეა, მხატვრულად უმნიშვნელო. მაგრამ მაინც, ამ სასოფლო ეკლესიათა შორისაც გვხვდება რიგიანად, სავსებით პროფესიულად ნაშენიც.“⁴³

⁴³ ვ. ბერიძე, „XVI-XVIII საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრება“, თბ., 1994 წ., გვ 7

რაც შეეხება უშუალოდ გვიან შუა საუკუნეებს, ეს არის პერიოდი, როდესაც გართულებულია როგორც ქვეყნის შიდა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, ასევე გარე ფაქტორები. ამ პერიოდში ქვეყნის მდგომარეობაზე მოქმედებს მისი დანაწევრება, გარდა ამისა საქართველო ამ პერიოდისთვის ერთადერთ ქრისტიანულ სახელმწიფოს წარმოადგენს ახლო აღმოსავლეთში. ჩნდება ირანის პოლიტიკური გავლენა, რაც აისახება როგორც საზოგადოების ყოფა-ცხოვრებაზე, ასევე კულტურასა და ხელოვნებაზეც (უმეტესწილად ქართლსა და კახეთში), დასავლეთ საქართველოში ირანული მოტივები თითქმის არ გვხვდება. ამ პერიოდში კვლავ დიდი ადგილი უჭირავს საეკლესიო ხუროთმოძღვრებას, ისევ აშენებენ ჯვარ-გუმბათოვან ეკლესიებს, მაგრამ ბევრია ცალნავიანი ეკლესიები.

მთელი პერიოდის განმავლობაში არსებობას განაგრძობს ერთნავიანი ეკლესიათა ტიპი, რაც მთელი შუა საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრების, მუდმივი თანმდევ არქიტექტურულ ტიპს წარმოადგენს. უმეტესად ეს ნაგებობები სოფლის სამლოცველოებს და კარის ეკლესიებს წარმოადგენს, რაც ზემოთაც აღნიშნულია.

დასავლეთ საქართველოს ეკლესიებში როგორც წესი ძირითად საშენ მასალად თლილი ქვა გამოიყენება, ფასადთა დამუშავება - პროფილები, საპირეები, საერთო კომპოზიცია, აგრეთვე ჩუქურთმაც - უფრო მეტად ემორჩილება ტრადიციას ვიდრე ქართლსა და კახეთში. ამ პერიოდის ნაგებობებში დეკორის მხატვრულ-ტექნიკური შესრულების დონის დაქვეითება, წინა ეპოქის ძეგლებთან შედარებისას მკვეთრად თვალსაჩინოა.

თითოეულ ამ ეკლესიაზე თვალის გადავლება, ცხადყოფს, რომ ცალნავიანი, დარბაზული ნაგებობები არა მხოლოდ უბრალო სასოფლო სამლოცველოებს და კარის ეკლესიებს წარმოადგენდა, არამედ მსგავსი არქიტექტურული ტიპი, მნიშვნელოვან ძეგლებშიც გამოიყენებოდა. დარბაზული ტიპის ნაგებობათა მშენებლობა მთელი შუა საუკუნეების პერიოდიზაციის მანძილზე მიუთითებს იმაზეც, რომ უგუმბათო ეკლესიის აგება სულაც არ იყო გამოწვეული მაშენებელთა

ტექნიკური მოუმზადებლობის ან რაიმე სახის არ ცოდნის გამო. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს თუნდაც სავანის წმ. გიორგის ეკლესია, სადაც ნაგებობის თითოეულ ნაწილში შეიძლება დავინახოთ მაშენებელთა ოსტატობა. ერთადერთი რაც შეიძლება ითქვას, დარბაზული ტიპის ნაგებობათა შესახებ ეს არის გეგმის სიმარტივე, რაც არ იძლევა მრავალფეროვანი ვარიაციების შესაძლებლობას, რასაც გვთავაზობს გუმბათური ტიპის არქიტექტურა. მსგავსი ტიპის ნაგებობათა შიდა სივრცეც არ იძლევა ბევრი ვარიანტის საშუალებას, მაგრამ ოსტატები მაინც ახერხებენ უბრალო ხერხების მეშვეობით მნახველზე მნიშვნელოვანი ეფექტის მოხდენას. საინტერესო ვარიაციები გვხვდება ფასადთა მორთულობაზეც, ზოგან სრულიად სადა ფასადები ქვის წყობითა და ფერადოვნებით ცოცხლდება, ზოგან კი მნახველზე მომნუსხველ შთაბეჭდილებას ფასადთა რელიეფური დეკორით შემკული დეტალები ტოვებს.

კვლევისას გამოიკვეთა, რომ იმერეთში კერძოდ საჩხერესა და ჭიათურაში, არაერთი დარბაზული ტიპის ეკლესია გვხვდება, რომლებიც მეცნიერულად შესწავლილი არ არის. ამ ეკლესიების ეტაპობრივი შესწავლა, ვფიქრობ ბევრ ახალ საინტერესო მასლას წარმოაჩენს და ქართული არქიტექტურის ისტორიის ჯერ კიდე შეუვსებელი ადგილების გარკვევასა და გაანალიზებას შეუწყობს ხელს.

როგორც დავინახეთ გვიან შუა საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოსთვის დამახასიათებელია დადაბლებული, მასიური პროპორციები, მაგრამ მეორეს მხრივ მსუბუქი, ზომიერად აზიდული პროპორციები. პროპორციულობის მხრივ არა მხოლოდ სიმაღლესა და სიგანეს აქვს მნიშვნელობა, მნიშვნელოვანია სახურავთა დახრილობაც. შიდა სივრცის განათება დამოკიდებულია სარკმელთა რაოდენობასა და განლაგებაზე, რომელიც ეყრდნობა გარკვეულ, წინა ხანებში შემუშავებულ სისტემას. ფასადთა დამუშავებას რაც შეეხება, გვიანი შუა საუკუნეების დარბაზულ ნაგებობებში, დეკორატიული გაფორმების მხრივ რაიმე სახის ახლებური მიდგომები არ შეიმჩნევა, შეიძლება ითქვას, რომ მაშენებლები მექანიკურად მიყვებიან წინა ეპოქებში დანერგილ ტრადიციებს. სწორედ ეს

შემოქმედებითი „პასიურობა“, მექანიკური, ინერციულად გამოყენება წინა ხანებში დამკვიდრებული ტენდენციების შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ იწვევს შესრულების ხარისხის გარდაუვალ დაქვეითებას.

რაც შეეხება ნავარძეთისა და ივანწმინდის ეკლესიებს, ნაგებობათა პროპორციები, მათი საფასადე გადაწყვეტა, შიდა სივრცის მოწყობა, ნავარძეთის შემთხვევაში საკურთხეველის აფსიდის გადაწყვეტა, ხოლო ივანწმინდაში კედლის თაღებისა და პილასტრების საშემსრულებლო ხარისხის დაქვეითება, მათი გამოყენება, როგორც წინა ხანებში დამკვიდრებული ტრადიციის ინერტული გაგრძელება, ასევე საფასადე სამკაულის გამოყენება, რომლის საშემსრულებლო ხარისხი, მკვეთრად ჩამოუვარდება მსგავსი მოტივების გამოყენებას წინა ხანათა საეკლესიო ხუროთმოძღვრების ფასადთა გაფორმებაში, თვალსაჩინოდ დაგვანახებს, სამშენებლო ოსტატობის ხარისხის დაქვეითებას, ის კიდევ უფრო შესამჩნევია ივანწმინდის შემთხვევაში.

ნაგებობათა პროპორციები, მხატვრული გადაწყვეტა, სტილისტური ანალოზი, ფასადთა შემკულობა და ა.შ ცხადყოფს, რომ ისინი ნამდვილად გვიანი შუა საუკუნეების საეკლესიო ხუროთმოძღვრების ნიმუშებია. ამის დადასტურებაა ივანწმინდის შემთხვევაში გახლავთ ისიც, რომ ეკლესიის მშენებლობა ქავთარაძეთა⁴⁴ გვარს უკავშირდება, მერჯევის თემში მათი დამკვიდრების შესახებ ცნობა მეთხუთმეტე საუკუნის ბოლო ხანებიდან გვაქვს. რაც ერთ-ერთ დამადასტურებელ ნიშნად შეიძლება მივიჩნიოთ ეკლესიის გვიანი შუა საუკუნეებით დათარიღების საკითხში.

ნაშრომში დანართის სახით, წარმოდგენილია რამოდენიმე დარბაზული ტიპის ეკლესია, რომელთა სამომავლო სამეცნიერო მხრივ შესწავლაც საინტერესოა

⁴⁴ აღსანიშნავია, რომ ქავთარაძეთა გვარი საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში გვხვდება, ტახტის

აზნაურის ტიტულს ატარებდნენ, სამეგრელოში, იმერეთში იყვნენ როგორც ტახტის აზნაურები ასევე წერეთლის, თავადის აზნაურებიც. ქართლში იყვნენ ამილახორის აზნაურები, მუხრანბატონის აზნაურები, არაგვის ერისთავის აზნაურები და ამასთანავე ტახტის აზნაურებიც. ალექსანდრე ამილახორის მიერ ჩამოთვლილ სათავადოთა ნუსხაში, როსტომ ქავთარაძე მოხსენიებულია როგორც მსხვილ მამულის მფლობელი და მოხსენიებულია თავადთა გვერდით.

მასალას მოგვცემს, როგორც არქიტექტურის , ასევე ისტორიულ-კულტურული თვალსაზრისით.

დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ იმერეთის საეკლესიო არქიტექტურის დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ არ არის სამეცნიერო დონეზე შესწავლილი. აქ გვხვდება არაერთი ნაგებობა, რომელთა კვლევა, შესწავლა და ანალიზი, კიდევ ერთი წინ გადადგმული ნაბიჯი იქნება, ხუროთმოძღვრების განვითარების ისტორიის წარმოჩენის თვალსაზრისით. მსგავსი ნაგებობების შესწავლა, საშუალებას მოგვცემს დავინახოთ რეგიონალური თუ ეპოქალური მახასიათებლები, როგორ იცვლება, ვითარდება და გარდაიქმნება სხვადასხვა დროს ერთი და იგივე ტიპის, დანიშნულების და კულტურული ღირებულების მქონე ნაგებობა, რა ცვლილებებს განიცდის იგი დროითი მახასიათებლების ცვლილებასთან ერთად, ან საერთოდ განიცდის თუ არა რაიმე ცვლილებას.

ვფიქრობ, დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ იმერეთის რეგიონს აქვს რესურსი, იმისა, რომ ნათლად დაგვანახოს როგორ ვითარდება, იცვლება და ყალიბდება საეკლესიო არქიტექტურა იმერეთში დროთა განმავლობაში, რა გავლენებს ახდენს მასზე მეზობელი რეგიონები და პირიქით.

რეზიუმე

ნაშრომი ეხება გვიანი შუა საუკუნეების დარბაზული ტიპის ნაგებობებს იმერეთში. აქ თავმოყრილი და განხილულია საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული ერთნავიანი ტიპის ეკლესიები ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული გვიან შუა საუკუნეებამდე. ასევე, სქოლიოთა სახით მოცემულია მაქსიმალური ისტორიული ცნობა თუ ინფორმაცია, იმ პირთა შესახებ, რომლებმაც გარკვეული როლი ითამაშა, ნაგებობების აღმშენებლობის, გადაკეთების თუ შეკეთების თვალსაზრისით.

ნაშრომში ძირითად ტექსტთან ერთად, დანართის სახით წარმოდგენილია იმერეთის ტერიტორიაზე არსებული რამოდენიმე დარბაზული ტიპის ეკლესია, რომლებიც, ვფიქრობ ცალკე შესწავლას იმსახურებს, როგორც არქიტექტურული ასევე ისტორიული თვალსაზრისით.

მოპოვებულ მასალათა შეჯამებით, შეძლებისდაგვარად გამოიკვეთა როგორ ვითარდებოდა ერთნავიანი ეკლესიათა ტიპი, საეკლესიო ხუროთმოძღვრების განვითარებასთან ერთად, რა ცვლილებები განიცადა მან დროთა განმავლობაში, და თუ რითი არის განაპირობებული, ცალნავიანი, დარბაზული ტიპის ეკლესიათა უწყვეტი არსებობა, საეკლესიო არქიტექტურის განვითარების მთელს მანძილზე.

Resume

Thesis covers late Middle Ages Single-nave churches in the region of Imereti. This work aims to consider Single-nave churches from the Early Middle Ages to the Later Middle Ages churches still in existence on the territory of Georgia. Also the footnotes provide comprehensive historical background and information about the individuals who have contributed greatly to constructing or repairing those buildings.

In addition to the main text, for appendical purposes I added several Single-nave churches on the territory of Imereti, I believe these churches should be studied both architecturally and historically

Summeryzed results of the research enable us to see how Single-nave churches developed simultaneously with architecture , what changes it has undergone within time and what makes the Single-nave churches uninterrupted existence throughout the development of church architecture.

ბიბლიოგრაფია

1. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ 1973
2. ბერიძე ვ., ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, თბ.1974
3. ბერიძე ვ., XVI-XVIII საუკუნეების ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრება, თბ. 1994
4. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები: [მასალები საქ. ისტ. გეოგრაფიისათვის], თბ., 1964
5. ბოჭორძე გ. ,იმერეთის ისტორიული ძეგლებ, თბ., 1995
6. გამბა ჟაკ ფრანსუა, „მოგზაურობა ამიერკავკასიაში“, თბ 1987, ტ I
7. გიულდენშტედტი იოსებ , „მოგზაურობა საქართველოში“, თბ., 1962
8. დადიანი ნ., „ქართველთ ცხოვრება“ თბ., 1962
9. დადიანი თ., კვაჭატაძე ე., ხუნდაძე თ., „შუა საუკუნეების ქართული ქანდაკება“, თბ. 2017
10. დე გრაი დე ფუა, „ცნობები საქართველოს შესახებ“, თბ 1985
11. მუშკუდიანი ქ. „იმერეთის ეპარქიის სამრევლო ეკლესიები“. თბ. 2009 „1896 წ. უწყება სპეთის ამაღლების ეკლესიისა“
12. მუსხელიშვილი ლ.,ხიდაშელი შ.,ჯაფარიძე ვ. – „გუდარეხი",გუდარეხის პირველი და მეორე (1938 და 1939 წწ.) არქეოლოგიური კომპანიის ანგარიში, 1954წ.
13. რჩეულიშვილი ლ., „ქართული ხუროთმოძღვრების სამი უცნობი ძეგლი“, ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, თბ 1947
14. ცხადაძე დ. „წმ. გიორგის ეკლესია თორის ნადარბაზევის კომპლექსში“, ძეგლის მეგობარი №1, თბ. 1997
15. ჩხარტიშვილი ქ , ენციკლოპედია „საქართველო“, ტ.2, თბ.2012
16. ხარაძე კ., „ჩხარის წმიდა გიორგის მონასტერი“, თბ. 2003
17. XI, XVI-XVIII სს-ის ისტორიული საბუთები , თბ., 1913
18. ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2013

19. ქართული ლაპიდარული წარწერების კორპუსი. II. დასავლეთ საქართველოს წარწერები. ნაკვ. I (IX-XIII სს.). თბ. 1980
20. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IX.- თბ., 1985
21. მცირე ქრონიკები, თბ 1968
22. ჟურნ. „ისტორიანი“, 2015 წ. №12/60
23. ჟურნ. „ქართული ხელოვნება“ თბ. 1942, ვ. ბერიძე, „სავანე :XI საუკუნის ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი“
24. ძეგლის მეგობარი, თბ. 1969, №18. ნ. ანდლულაძე „სპეთის ზედა მაცხოვრის ხუროთმოძღვრული ძეგლი“
25. ძეგლის მეგობარი, თბ. 1970, №20. ვ. დოლიძე, „კაზრეთის ხეობის ორი ხუროთმოძღვრული ძეგლი“

გამოყენებული ილუსტრაციების სია:

1. სურ. 1 - ნავარძეთის წმ. გიორგის ეკლესია
2. სურ. 2 - ივანწმინდას იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია
3. სურ. 3 - კურტანაძეულის ხევის წმ. მარინეს ეკლესია
4. სურ. 2.1 - ნავარძეთის ეკლესია, ფასადი
5. სურ. 2.2 - ნავარძეთი, დას. ფასადი სქემა
6. სურ. 2.3 - ნავარძეთი, გეგმა
7. სურ. 2.4 - ნავარძეთი, ჭრილი
8. სურ. 2.5 - ნავარძეთი საკურთხეველის აფსიდის ჭრილი
9. სურ. 2.6 - ნავარძეთი საკურთხეველის აფსიდი
10. სურ. 3.1 - ივანწმინდას ეკლესია
11. სურ. 3.2 - ივანწმინდა, აღმ. სარკმელი
12. სურ. 3.3 - ივანწმინდა, სამხ. ტიმპანის რელიეფური გამოსახულება
13. სურ. 3.4 - ივანწმინდა დას. ტიმპანის რელიეფური გამოსახულება
14. სურ. 3.5 - ივანწმინდა ინტერიერის დეტალი
15. სურ. 3.6 - ივანწმინდა, ინტერიერის დეტალი
16. სურ. 3.7 - ივანწმინდა ინტერიერის დეტალი
17. სურ. 4.1 - კურტანაძეულის ხევის წმ. მარინეს ეკლესია
18. სურ. 4.2 - ეკლესიის გეგმა
19. სურ. 4.3 - წმ. მარინეს ეკლესიის აღმ. ფასადის სქემა
20. სურ. 4.4 - აღმ. ფასადი
21. სურ. 5.1 - აკურთას ეკლესია. გეგმა
22. სურ. 5.2 - აკურთას ეკლესია, სამხ. ფასადი
23. სურ. 5.3 - თორის ნადარბაზევის წმ. გიორგის ეკლესია, გეგმა
24. სურ. 5.4 - თორის ნადარბაზევის წმ. გიორგის ეკლესია, სამხ. ჭრილი
25. სურ. 5.5 - სპეთი, გეგმა
26. სურ. 5.6 - სპეთი, კანკელის ფრაგმენტი
27. სურ. 5.7 - სპეთი, სამხ. ფასადი

- 28. სურ. 5.8 - ხცისი, გეგმა
- 29. სურ. 5.9 - ხცისი, აღმ.ფასადი
- 30. სურ. 5.10 - ეხვევი, ჩრდილო-დასავლეთ ფასადი
- 31. სურ. 5.11 - სავანე, გეგმა
- 32. სურ. 5.12 - სავანე დას. ფასადი
- 33. სურ. 5.13 - საორბისი, გეგმა, გრძივი განაკვეთი
- 34. სურ. 5.14 - მაღალაანთ ეკლესია, გეგმა
- 35. სურ. 5.15 - კაზრეთი, გეგმა
- 36. სურ. 5.16 - კაზრეთი, დას. ფასადი
- 37. სურ. 5.17- კაზრეთი, ჩრდილო-დასავლეთ ფასადი
- 38. სურ. 5.18 - გუდარების ეკლესიის გეგმა
- 39. სურ. 5.19 - გუდარები, აღმ. ფასადი
- 40. სურ. 5.20 - გუდარები, „საჟამნო“ გეგმა და განკვეთი
- 41. სურ. 5.21 - გუდარები, „საჟამნო“, აღმ. ფასადი
- 42. სურ. 5.22 - ჭალა. წმ გიორგის ეკლესია
- 43. სურ. 5.23 - როკითი, გეგმა
- 44. სურ. 5.24 - როკითი, დას. ფასადი
- 45. სურ. 5.25- ნაკურალეში, გეგმა
- 46. სურ. 6 - თირის მიძინების ეკლესია
- 47. სურ. 7 -თირის მიძინების ეკლესია
- 48. სურ. 8 - რგანის წმ. გიორგის ეკლესია
- 49. სურ. 10 - ჩხარი, ოქონ დაბიშის ეკლესია

სურ. 1 - ნავარძეთის წმ. გიორგის ეკლესია

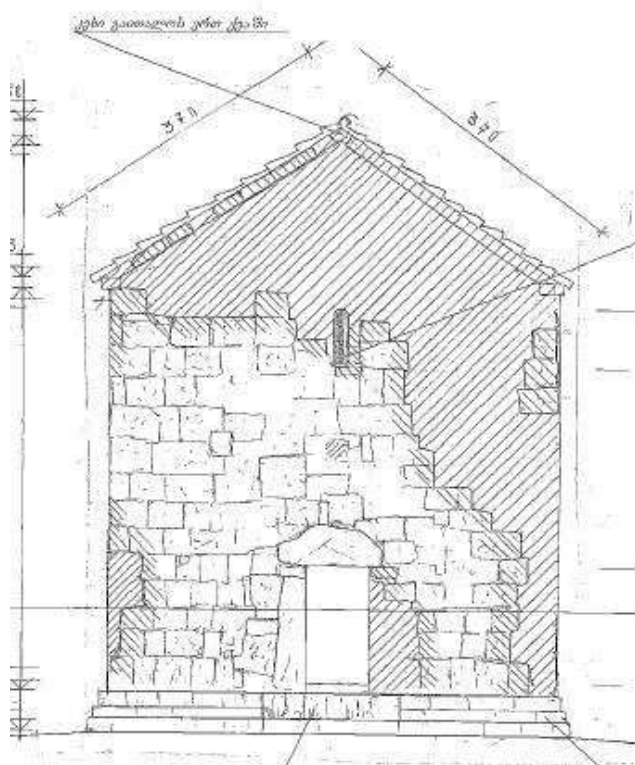

სურ. 2 -
ივანწმინდას
იოანე
ნათლისმცემ
ლის ეკლესია

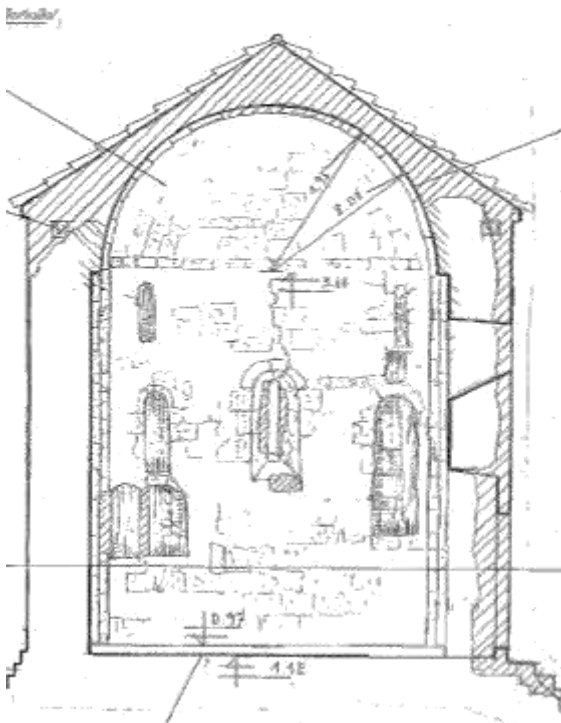

სურ. 3 -
კურტანაძეულის
ხევის წმ. მარინეს
ეკლესია

სურ. 2.1 - - ნავარძეთის ეკლესია, ფასადი

სურ.2.2 - ნავარძეთი დას. ფასადი

სურ. 2.5 - ნავარძეთი საკურთხ. აფსიდის
ჭრილი

სურ. 2.6- საკურთხევის აფსიდი

სურ. 3.1-ივანწმინდას ეკლესია

სურ. 3.2- ივანწმინდა , აღმ. სარკმელი

სურ. 3.3 - სამხ. ტიმპანი

სურ. 3.4 - დას. ტიმპანი

სურ. 3.5 - ინტერიერის დეტალი

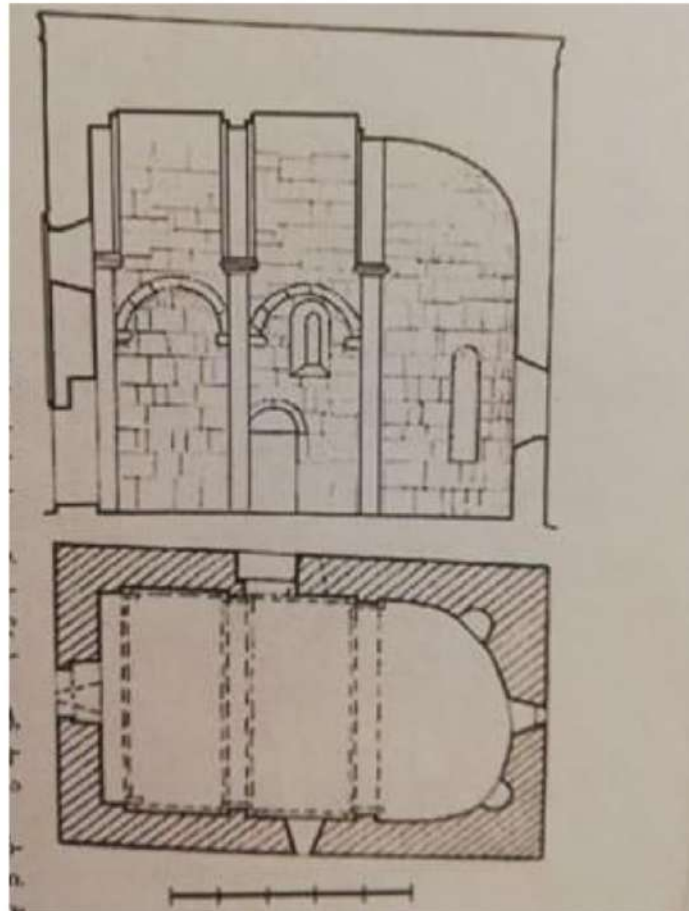
სურ. 3.6 - ინტერიერი .ძვ კანკელი

სურ. 3.7- ინტერიერი

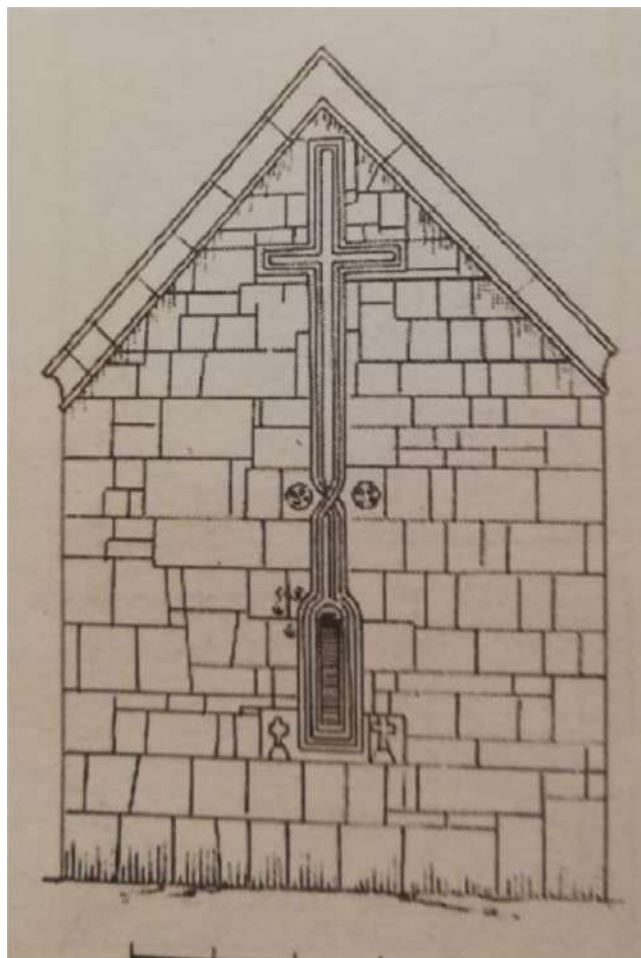
სურ. 4.1 კურტანაძეულის წმ. მარინეს ეკლესია
- დას. ფასადი

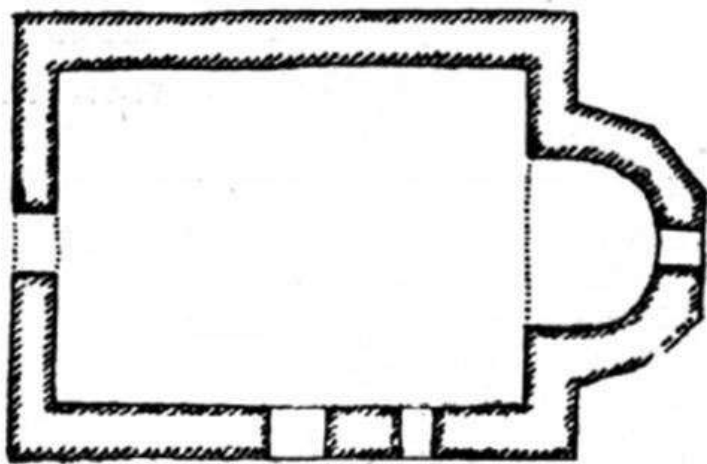
სურ.4.2- ეკლესიის ჭრილი და გეგმა

სურ. 4.3 - წმ მარინეს ეკლესიის აღმ. ფასადის სქემა

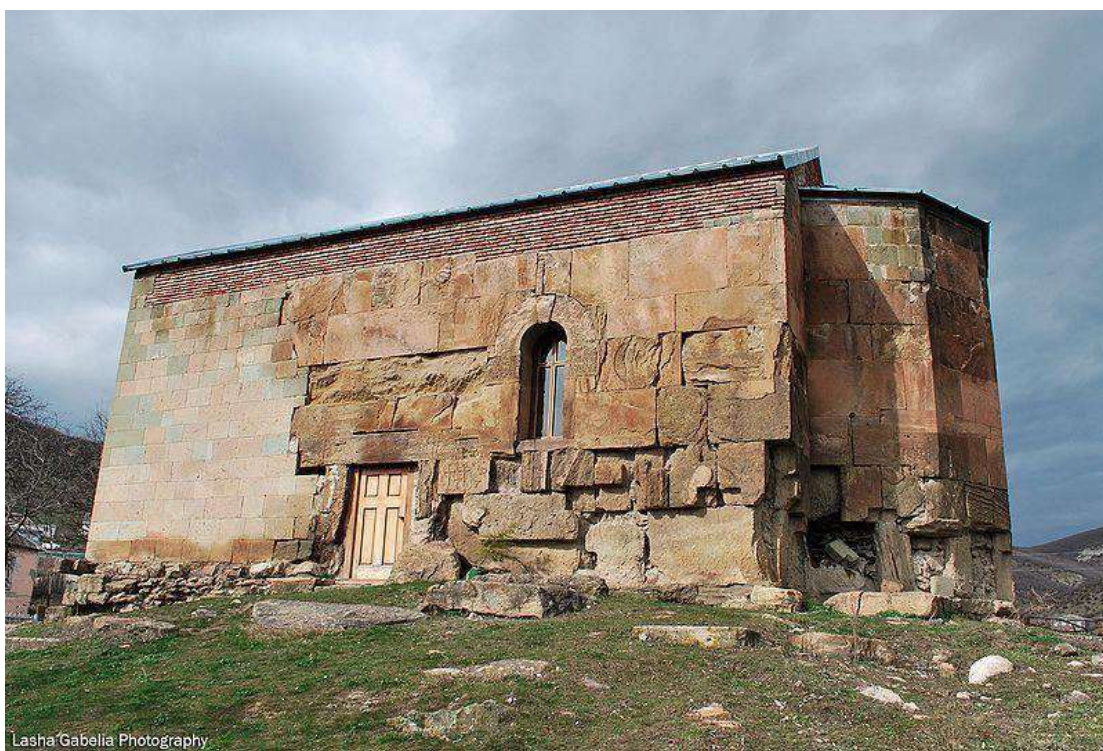
სურ. 4.4 - აღმ. ფასადი

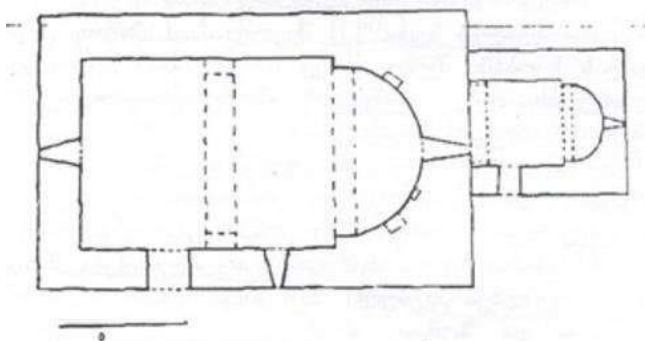
სურ. 5.1 - აკურთას ეკლესია , გეგმა

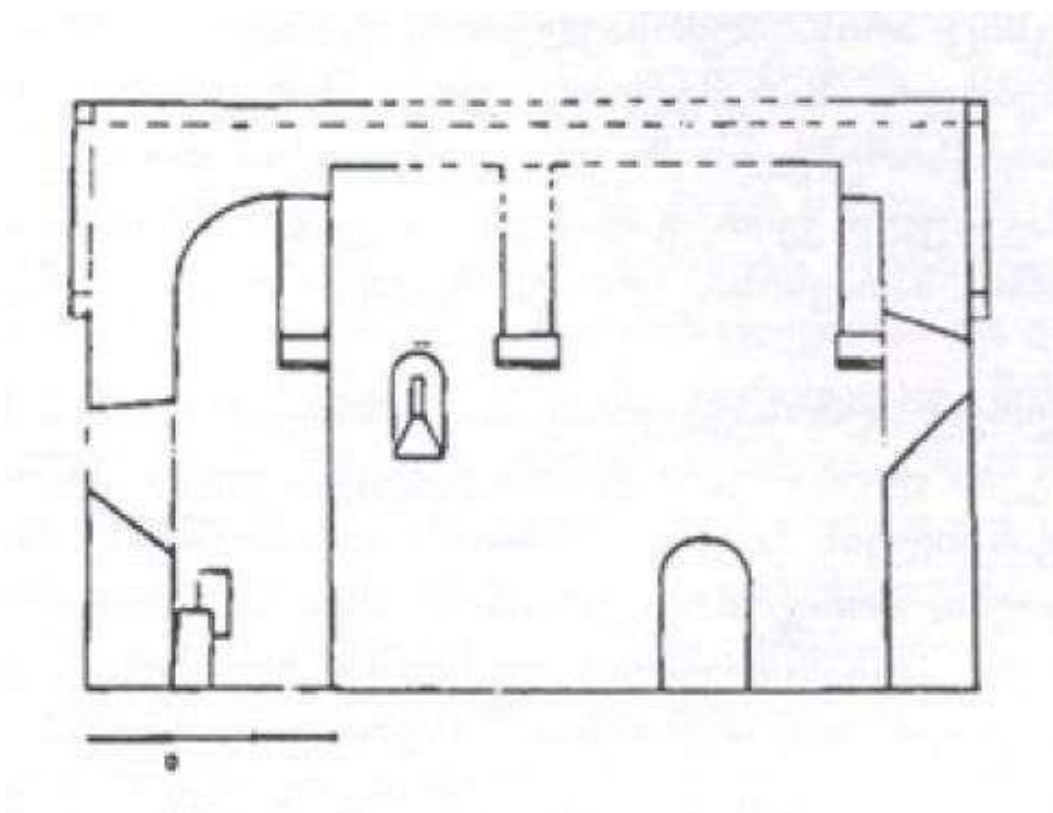
სურ. 5.2 - აკურთა. სამხ. ფასადი

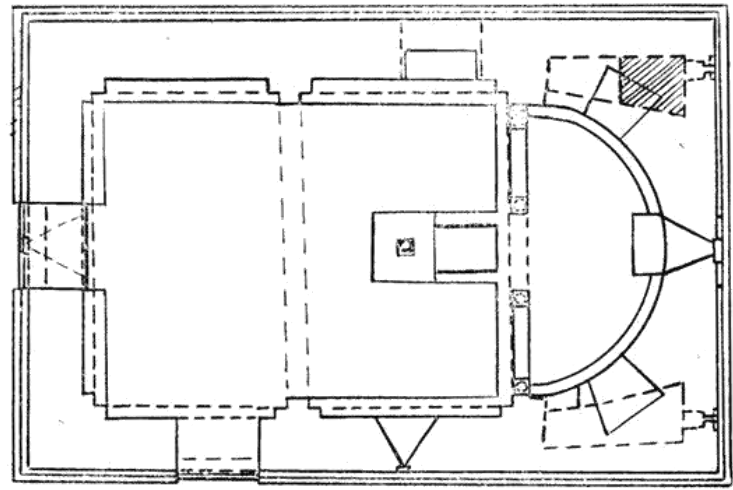
სურ.5.3- თორის ნადარბაზვესი წმ. გიორგის ეკლესია, გეგმა

სურ. 5.4 - თორის ნადარბაზვესი წმ. გიორგის ეკლესია, სამხ. კრილი

სურ. 5.5 - სპეტი, გეგმა

სპეტის ზედა მაცხოვარი. ეკლესიის გეგმა

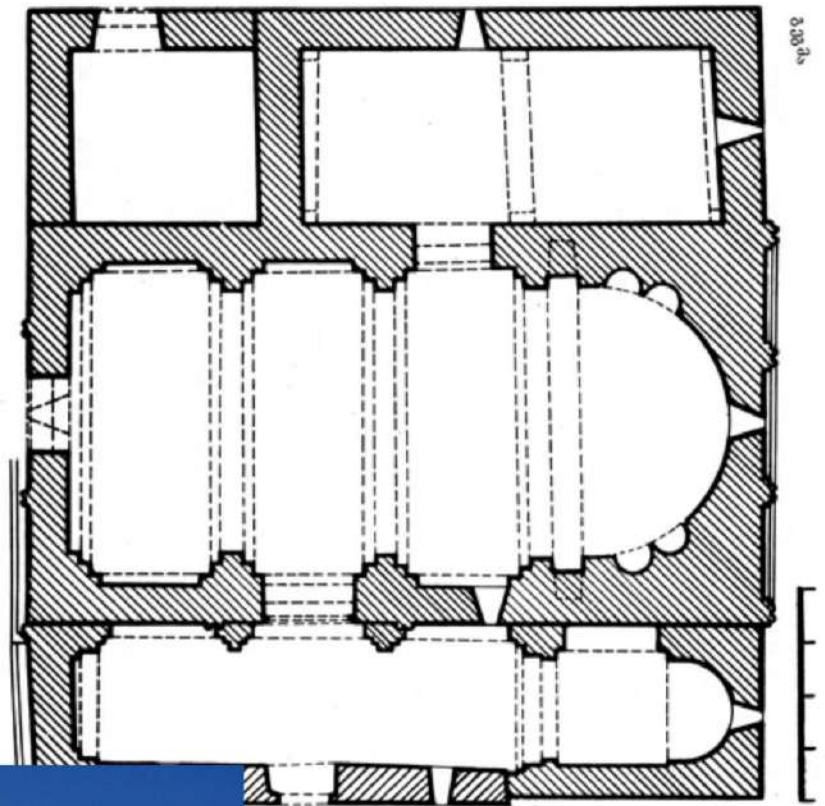

სურ. 5.6 - სპეტი, კანკელის ფრაგმენტი

სურ. 5.7 - სპეტი, სამხ. ფასადი

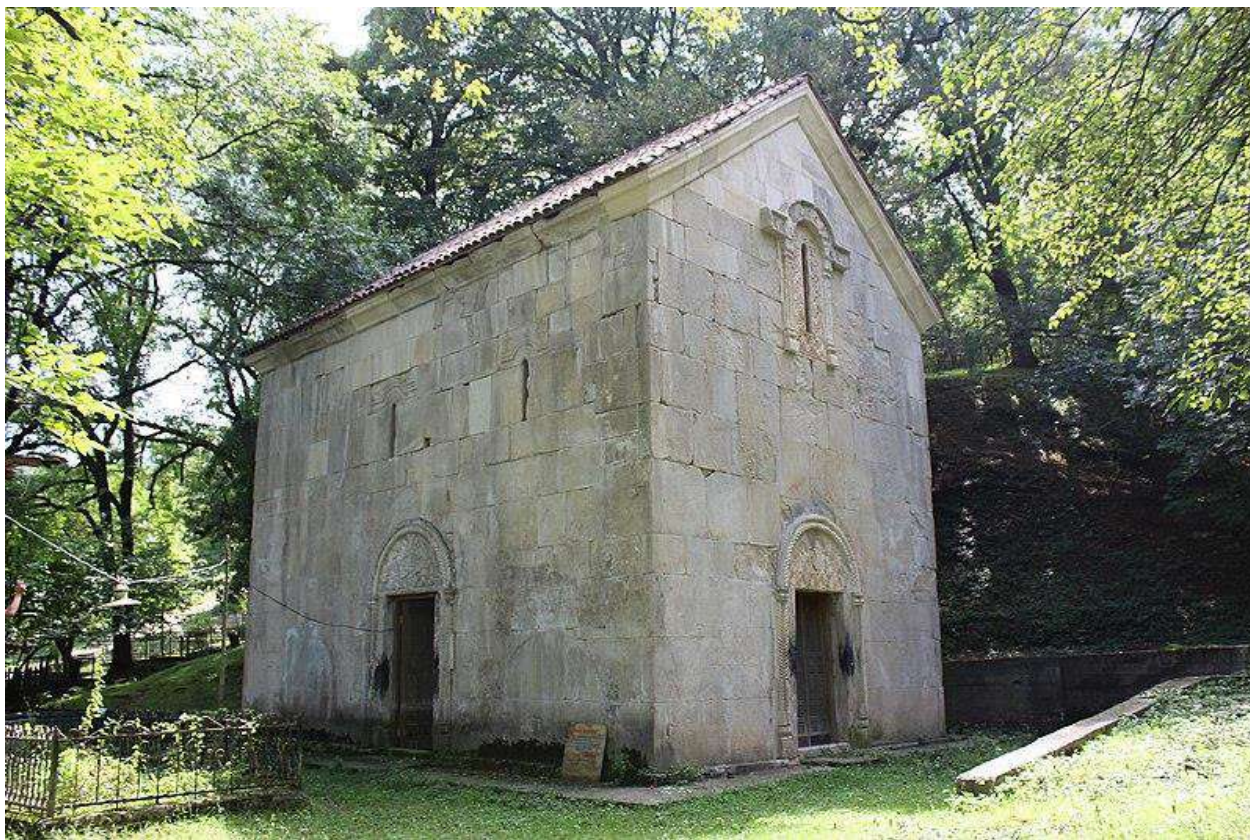

სურ. 5.8 - ხცისი, გეგმა

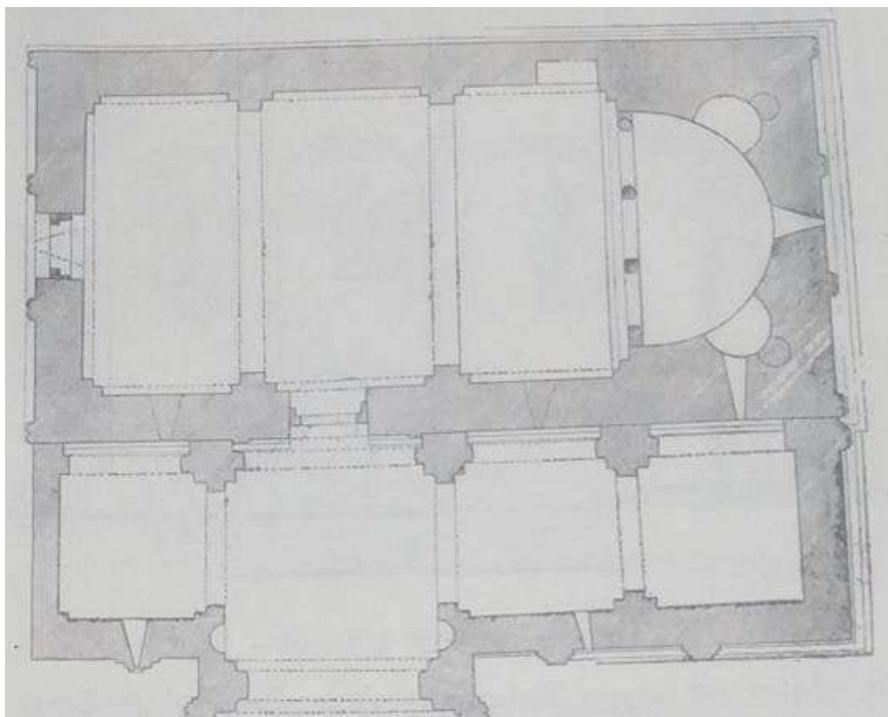

სურ. 5.9 - ხცისი, აღმ. ფასადი

სურ. 5.10 - ეხვევი, ჩრდილო-დასავლეთ ფასადი

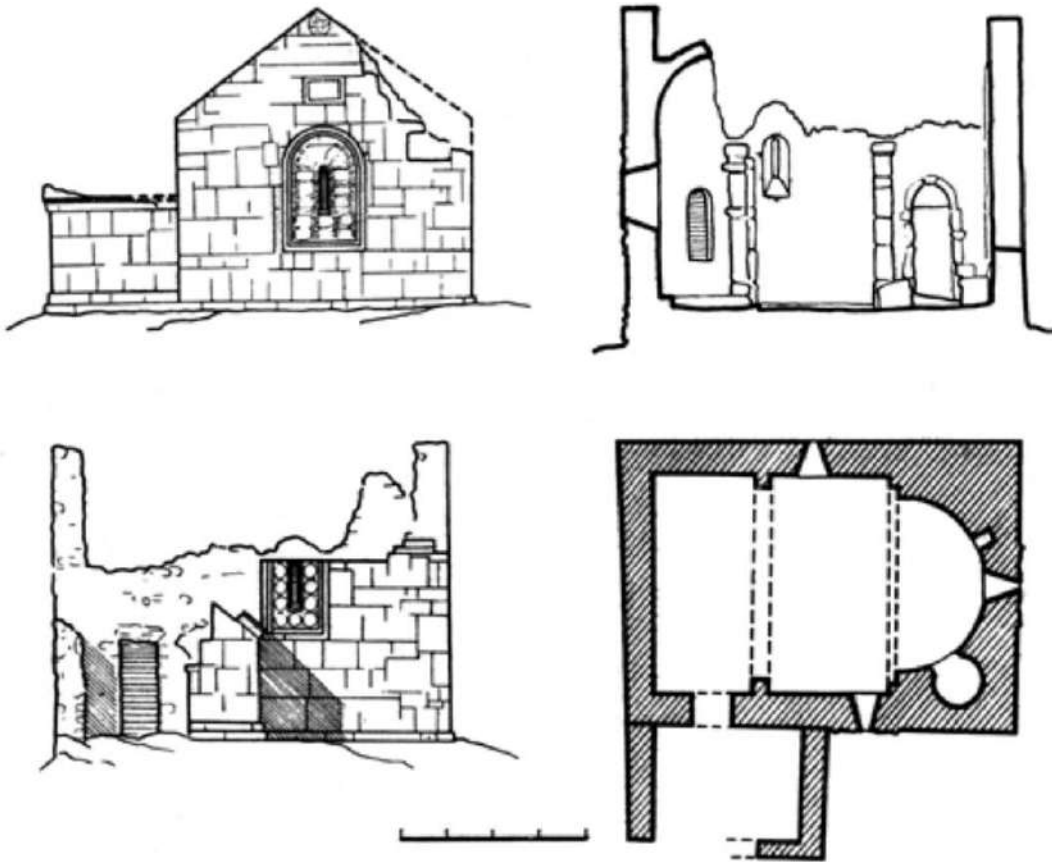
სურ. 5.11 - სავანე, გეგმა

სურ. 5.12 - სავანე დას. ფასადი

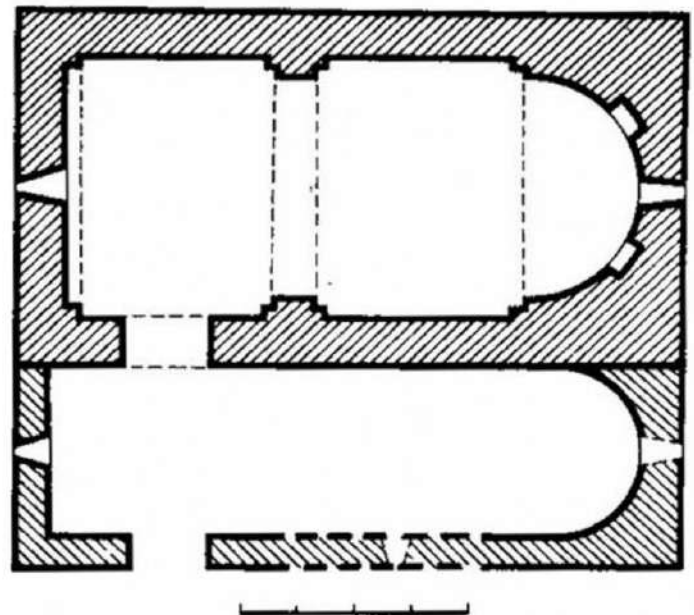

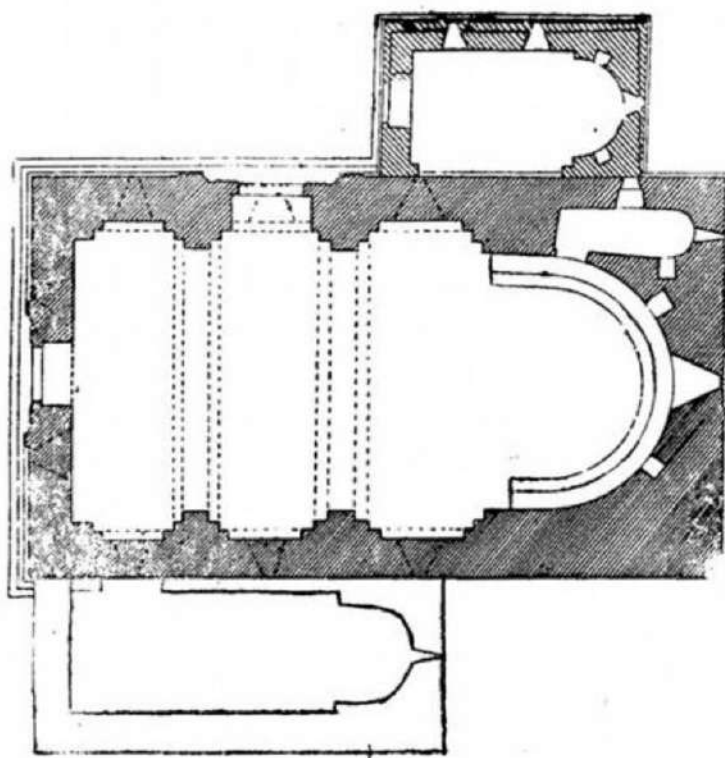
სურ. 5.13 - საორბისი, გეგმა, გრძივი განაკვეთი

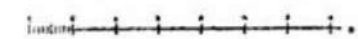
აღმ. უასადი, სამხრ. უასადი (მარცხნივ), გრძივი განაკვეთი სამხრ-კენ, გეგმა

სურ. 5.14 - მაღალანთ ეკლესია,
გეგმა

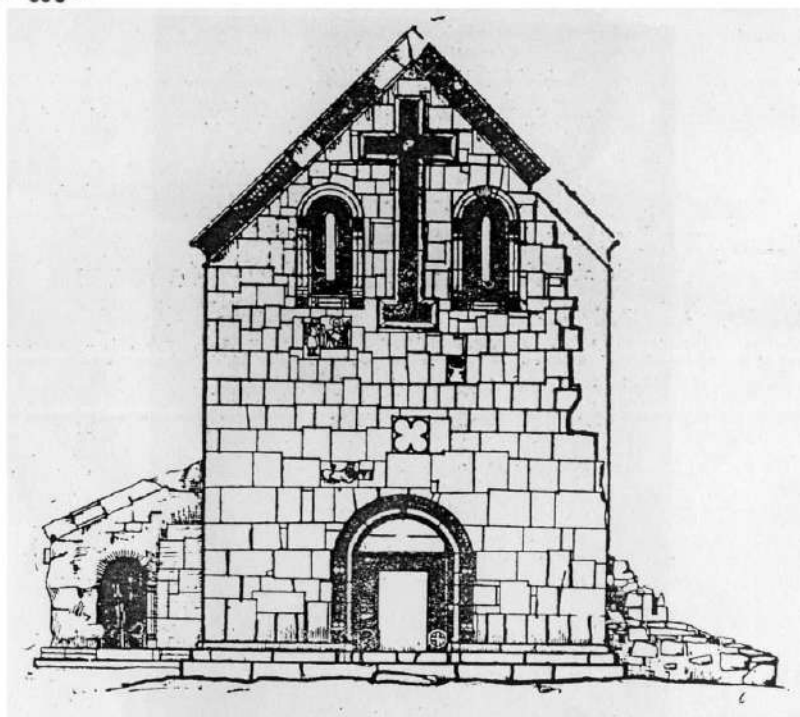

სურ. 5.15 - კაზრეთი, გეგმა

კაზრეთის ეკლესიის გეგმა

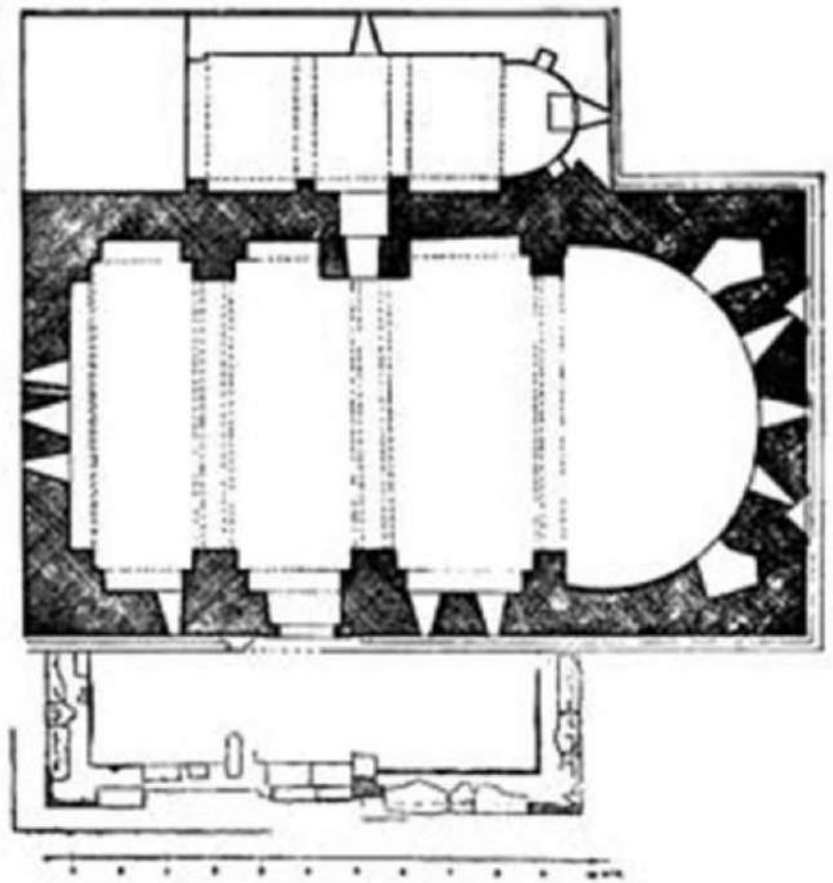
სურ. 5.16 - კაზრეთი, დას.
ფასადი

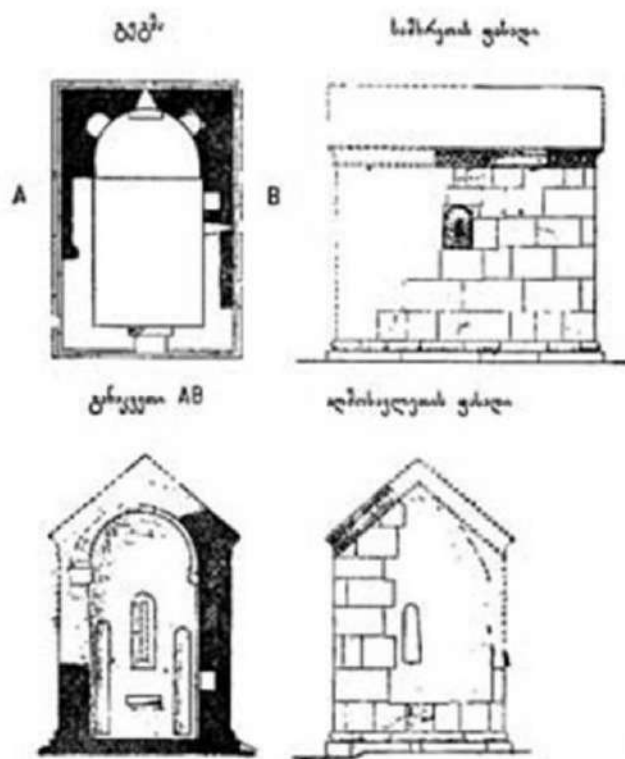

სურ. 5.17- კაზრეთი, ჩრდილო-დასავლეთ ფასადი

სურ. 5.18 - გუდარების ეკლესიის გეგმა

სურ. 5.19 - გუდარეხი, აღმ. ფასადი

სურ. 5.20 - გუდარეხი,
„საჟამნო“ გეგმა და განკვეთი

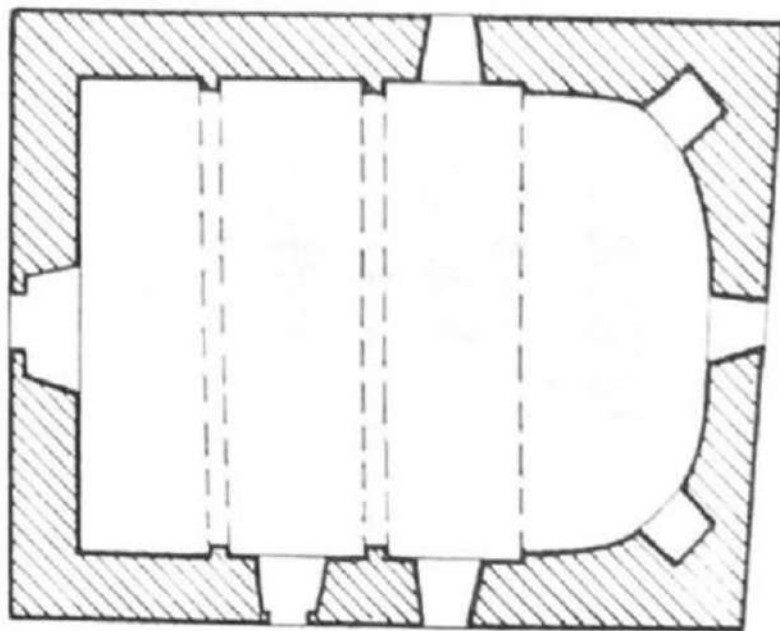
სურ. 5.21 - გუდარეხი,
„საჟამნო“, აღმ. ფასადი

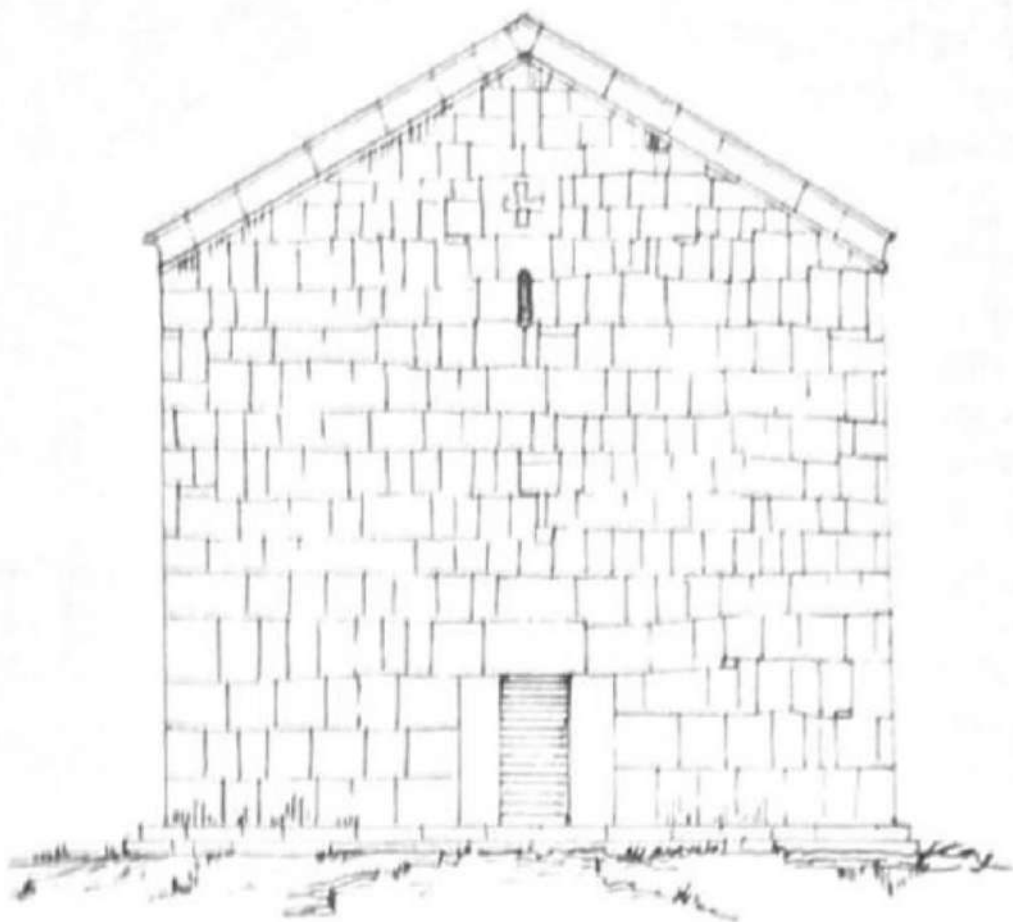
სურ. 5.22 - ჭალა. წმ გიორგის ეკლესია

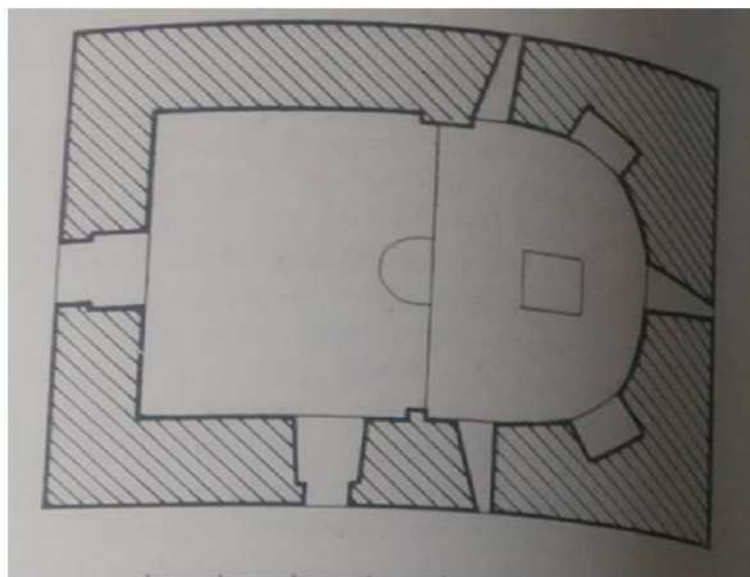
სურ. 5.23 - როკითი, გეგმა

სურ. 5.24 - როკითი, დას. ფასადი

სურ. 5.25- ნაკურალეში, გეგმა

სურ. 6 - თირის მიძინების ეკლესია

სურ. 7 -თირის მიძინების ეკლესია
აფსიდი

სურ. 8 - რგანის წმ. გიორგის ეკლესია

სურ. 9 - ჩხარი, ოქონის ეკლესია

